

e-Bilet za Bretan

Иван Давидков

БИЛЕТ ЗА БРЕТАН

Роман

Издателство “Български писател”

София, 1977

*Надеждата е най-голямата и трудната от всички победи,
които човек може да удържи над душата*

си.

Бернанос

САМОЛЕТЪТ СЕ ЗАДАДЕ В МИГА, когато конете бяха доближили трамвайното депо и стъпиха на релсите. Левият кон, стреснат от небесното ехтене, се подхлъзна, падна и удари със задник ритлата. Каруцата изскрипя и се разтърси. Багажът, натрупан небрежно зад гърба на каруцаря, зашава. Един вързоп се наклони и падна върху гърба на десния кон – риж с бяло петно над очите. Сепнатото животно изцвили, присви уши, изправи се на задните си крака и като опъна до скъсване юздата, повлече по паважа падналия кон. Каруцата изпука, сякаш ритлите ѝ се цепеха, багажът се свлече към гърба на каруцаря. Стари фотьойли заскриптяха с пружините си, а едно шкафче, в което сигурно имаше порцеланови чинии, така остро иззвънтя, че каруцарят си помисли: всичко стана на парчета! Изправен на седалката и опънал здраво юздите, той успя, като изричаше галъовни думи, неприсъщи за едрата му грубовата фигура, да укроти сепнатите животни. Конете постояха малко, нервно потрепвайки с кожата по хълбоците, отпуснаха опашки, прилепнали между бедрата, и тръгнаха бавно, сякаш опипваха пътя с копитата си. Уплахата остана да се чувства само в юздите, по които преминаваха, като тласъци на сепната от камък вода, нервните потрепвания на конските мускули.

Човекът, който вървеше отдясно на каруцата (той се казваше Павел Паунов), като че ли не забеляза какво беше се случило. Дори звънтенето на натрошения порцелан не го накара да трепне. Той вдигна към небето дребната си глава, на която беше нахлупена черна шапка с извита нагоре, обвезана с широк кант периферия (шапката беше огънала меките му сякаш без хрущял уши и те изглеждаха твърде големи за неговото бледо, продълговато лице), загледа се над тополите, които растяха нагъсто край алеята, примижа, защото слънцето го заслепи, и като сложи длан над веждите, продължи да се вира в небето. Сигурно се мъчеше да открие самолета над шумнатите вълма на тополите. Небето сияеше, листата се местеха, разклатени от вятъра, върхарите ту ставаха прозрачни, обхванати от светлина, ту ги обгръщаше графитна чернота и старият човек с дълъг до глезените балтон нищо не можеше да забележи с късогледите си очи.

Самолетът беше отминал. Къntenето в небето стана съвсем глухо, смеси се с гласовете на минувачите по алеята и почти изчезна.

– Самолетът за Париж! – каза сякаш на себе си човекът с черната шапка, след като затвори капачката на своя стар часовник и го прибра в джоба на жилетката. – Излетял е навреме. Към обяд оня, който е имал щастието да отпътува, ще кацне на летище „Бурже“.

Каруцарят го погледна учуден. Вместо да прибере от трамвайната линия падналия вързоп, старецът продължаваше да се взира над тополите, заслушан в заглъхващото кънтене на самолета, което може би отново намираще пролука между клоните и достигаше до него или пък това беше шумоленето на тополовите листи.

- Багажът! Един вързоп падна! – обърна се към него каруцарят с усмивка, която едва прозираше през кафявите му редки мустаци.—Както сме тръгнали да го сеем по пътя, докато стигнем до вас, в каруцата може да остане само една-единствена вещ – моя милост, - но тя не става за нищо друго освен за закачалка – оголи редките си зъби каруцарят. Висок, кокалест, загърнат с тъмна, пукаща при всяка помръдване мушама, каруцарят наистина приличаше на трикраките букови закачалки в кръчмата до гарата, по които висяха вмирисаните на мазут и въглища палта на каруцарите, докато те пиеха на бавни глътки водниста плодова ракия и кисела бира, чиято пяна неприятно лепнеше по устните им.

Павел Паунов се върна при трамвайната линия, взе вързоп и като се надигна на пръсти, защото беше нисък, ръцете му докоснаха ритлите и наместиха бохчата между другите вещи.

Спомних си, като го гледах да върви след каруцата, че се срещнах с него през една късна ноемврийска нощ.

Връщах се от гарата и седях сам в празния вагон на трамвая. Мъгла, влязла през незатворените врати, изтягаше мътилката си над празните седалки. Трамваят едва пълзеше – със заскрежени прозорци, по които отдавна слезли пътници бяха рисували човечета или бяха очертавали с дъха си опалови островчета. Тъй като монотонното скриптене на колелата правеше моето пътуване безкрайно и отегчително, аз се взирах през островчетата, оставени от дъха на предишните пътници, или надничах през дребните като бобени зърна очи на изрисуваните човечета по стъклото. Разсейвах се, като се мъчех да отгатна през тях какво се мярка в мъглата зад прозореца: пътник, скрил лице в яката на балтона, топола – сива, сякаш е посипана с пепел, или просто бетонен стълб, чиито натежали от сняг жици се поклащат зад гърба на трамвая.

На една спирка се качи пътник, когото сигурно нямаше да забележа, ако не беше изтупал шумно своите големи шушони. Обърнах се. След като подви дългите поли на балтона си, влезлият пътник седна на най-задната седалка, в

противоположния ъгъл, и сложи на пода издута, доста стара кожена чанта. Човекът беше с дребно лице, което, доколкото можех да го разгледам под мъждивата светлина на лампите, беше бледо, с островърха долна челюст, и тъй като в мъглата не можех да забележа по него нито бръчки, нито очертания на скули или вежди, това лице ми приличаше на издължен в долния си край къс дърво, на което резбарят тепърва ще даде нужната форма. Свитият на задната седалка човек, твърде възрастен, навярно отдавна минал седемдесетте години, носеше тъмен балтон, доста широк – може би шит в години, когато той не е бил така слаб и отпуснат, както сега. На главата му, потрепваща от движението на трамвая, имаше шапка – също тъмна, с извита нагоре периферия, цялата натрупана със сняг. Тая елегантна шапка от скъп кастор съвсем не подходеше на вехтия балтон на пътника. Допуснах, че зад мен седи работник от гардероба на някой театър. Представлението е завършило, артистите са снели своите театрални костюми и са ги намятали по облегалките на столовете. Изтрили грима от лицата си, те са вървели по улиците, където заледеният сняг е скърцал под обувките им, обръщали са се към прозорчетата на своите гримьорни и са виждали, че в тях се мярка сянката на стареца, влязъл да почисти и да въведе малко ред в артистичната бъркотия на тия тесни стаички със старомодни столове и огледала в тежки бронзови рамки. В някоя от гримьорните, мислех си аз, моят спътник е взел елегантното бомбе и с него, като герой от неизвестна за мене пиеса – достоен за съжаление герой, до полите на чийто балтон се е облегнала стара чанта, - се завръща у дома в мъгливия, пронизан от влага и самота полунощен час...

Слязох на спирката и зачаках да премине един товарен камион, чиито очертания едва се долавяха в мъглата. Тоя камион навярно караше буркани с мляко за магазините в квартала, защото целият бе обгърнат от тракане на стъклени съдове. Фаровете му неприятно ме докоснаха по лицето с мокрото си мъждукане. Автомобилът се изгуби след миг – мъглата го погълна. Трамваят, разклатил зад гърба ми своите заскрежени прозорци с нарисувани човечета по тях, също пое в глухотата на безкрайната нощ. Обърнах се да изпровода с поглед изчезващия заден вагон, в който самичък, свит до своята чанта, изчезваше и моят пътник, опитах се да открия стария човек през пролуката на незатворената врата и да му кимна за сбогом, но видях там само празни седалки. Чух стъпки зад гърба си – едно глухо потропване на шушони, което ми беше познато. Към мен се приближаваше, като се придържаше за железния парапет на трамвайната спирка, човекът с черното бомбе.

Помогнах му да прекоси шосето. Той вървеше бавно, опипом, защото не виждаше добре в мъглата, дишаше през носа си, от което ноздрите му, тънки и приплеснати като хриле на риба, тънко свистяха и залепваха за хрущяла. Ръката, за която го придържах, беше твърде тънка, почти без мускули, и аз усещах как ръкавът, поклащан от движението ни, се въртеше съвсем свободно

под пръстите.

Оказа се, че сме съседи със стария човек, че от нашия балкон се вижда прозореца на неговия дом, че познава майка ми (срещали се често пред хлебарницата и в магазина за зеленчуци), и от мен бил чел нещо, но не си спомня какво.

Аз отскоро живеях в този квартал и познавах малцина от неговите обитатели. Може и този човек, закрачил до мене, да съм срещал по алеите на парка, но образът му се е изплъзвал от погледа ми, защото нищо, свързано със спомен или познанство, не ме е карало да го отличавам от другите, да наблюдавам движенията му, да се вслушвам в интонацията на гласа му, да забелязвам понякога, че вратовръзката никак не подхожда на костюма му, или да ми прави неприятно впечатление това, че е тръгнал на работа без да избърше снощната кал от обувката си...

Случвало ми се е да вървя сред хора, които съм забравял още на следващия ден. Сливали са се в съзнанието ми чертите им, цветовете на дрехите, ритъмът на гласовете и на походките им. Но след време, когато случаят отново ме е събирал с тях и думите им, задържани от моето внимание, не са се размивали във влажното зазоряване над уличната гълчава, а са кръжели над главата ми, както някога кръжеха осите над изсмуканите гроздове в нашата лозница, аз, съсредоточен в полета им, съм долавял звъntenето на тия тънки спирали от смях или от душевно смущение, възприятията ми изведнъж са придобивали яснота и съм забелязвал за свое учудване, че човекът, когото вчера съм отминал с безразличие, защото с нищо не е задържал вниманието ми, сега засиява с яркост, която не съм забелязвал по-преди: съзирал съм детайли по лицето му, които го правят неповторимо, откривал съм по дрехите му гънки и линии, в които съм долавял мирис на кухня или уханье на полска зеленина. И така съм се докосвал полека, сякаш нагазвам в дълбока трева, до много човешки драми и радости.

Това са били радостни мигове, изпълнени с възлнение, защото тогава сетивата ми са придобивали особена острота и аз съм разбираал, че се докосвам до нещо, което ме издърпва от безразличието и суетността, което, попаднало във фокуса на сетивата ми като в лъча на джобно фенерче, очертава своя релеф, разкрива ръбовете и пукнатините си и то няма да ме остави спокоен, докато не посегна към перото...

След време се сближих с човека, когото срещнах в мъгливата ноемврийска нощ. Не знаех какво точно ме привличаше към него: може би това, че с някои свои черти напомняше моя покоен баща – мекотата на златистозелените очи, в които, дори когато се усмихваше, имаше сянка на печал, с дългите нервни пръсти, в които винаги долавях неспокойствие, с походката, която ми напомняше люлеене на дърво – с бавен ритъм, за да не орони плодовете си. Може би тая прилика със скъпия на сърцето ми покойник,

отишъл си от света тридесет и седемгодишен, ме караше да се вглеждам в стария човек с особено вълнение, да търся в постъпките му, в малките радости на неговите делници, в щастливите часове и в драмите на неговия живот онова, което не беше отсъдено на баща ми да го преживее. А може би в лабиринтите на старческата душа, воден от нишката на споделяното, аз търсех свои преживелици, свои усещания от изгубени вече дни и нощи, търсех отговори на въпроси, които ме измъчваха. Или вероятно моята възраст, когато зад гърба ми, като смалено дръвче в далечината, се мержелееше младостта, ме караше да обърна очите и мислите си към онова, до което ще ме отведе и моят път, ако съдбата бъде милостива да не прекъсне по-рано нишката на дните ми. Аз се мъчех да надникна в чуждия живот, за да открия в него като в старо огледало, своето лице, по което животът все още не бе написал най-горчивите истини, да зърна своята душа – тиха, вече обхваната от пукнатини, като голо поле, открито за стихииите на земята и небето. Или може би ме караше да се обърна към този човек самата негова трудна съдба, прикрита от стеснителността му като есенна мъгла, през която, подобно стъбла на оголели дървета, прозират контури на изминали години, размазани от мътилката на времето, но зрими за окото, когато възпоминанията като внезапен вятрец изтънят тая мътилка... И аз се обръщах към преживяното от тоя човек, за да потърся измеренията му в себе си и в света, който ме заобикаля.

Старецът се връщаше вечер с тъмната мека шапка. Нейният елегантен овал все така придаваше на дребната му фигура нещо тържествено, на което никак не прилягаха нито сивото сако с широки, клепнали ревери, нито издутите на коленете отдавна негладени панталони. Качваше се на втория етаж, където беше неговия дом, спираше до вратата да си поеме дъх, сваляше шапката, но не изтриваше запотеното си чело, по което бяха полепнали редки сиви кичурчета, а най-внимателно избърсваше с кърпичка хлъзгавата кожичка, обхванала хастара на бомбето, и чак тогава докосваше ключа до бравата.

После го гледах как полива цветята на балкона, как гъстите розови китки на олеандрите се разместват, за да открият за миг ту емайлираната дръжка на зеления чайник, ту тънкия нос на моя приятел, чиито жълтеникави ноздри потрепваха, навярно гъделичкани от уханието на олеандъра.

Старецът се прибираше в стаята и запалваше лампата. Цветята на балкона потъмняваха – мракът заличаваше контурите им – и аз, вгледан към оня дом, вече не можех да ги различа от прането, проснато на едно изтегнато, почти докосващо перилата на балкона въже.

Водата от олеандрите, изпридайки струйките си в светлината на прозорците от долния етаж (струваше ми се, че тия струйки висят във въздуха), отначало плющеше отривисто и гъсто по тъмния плочник, после тия звуци ставаха приглушени, шумоленето се разреждаше и идваше миг, когато капките ставаха съвсем бавни и тихи. Тогава си мислех, че тия самотни капки,

подвиквайки си плахо, се търсят в тъмното, защото се страхуват от глухотата на нощта...

Така започна моето приятелство с Павел Паунов.

Той, както научих от наши по-сетнешни разговори, беше роден в подножието на Стара планина – там, където нейните склонове се снишават, за да се докоснат до Дунава. Накъдето и да се обърнел в детството – мислех си аз, – той е виждал само лъкатушни контури на хълмове (над тях, прогаряйки ги сутрин се е показвало слънцето) или очите му са се задържали по островърхи планински зъбери, където чак до средата на лятото остават да белеят преспи, повече прилични на късчета от облак, отколкото на прохладен, засълзил със зърнестата си корица сняг... Тия плавни линии на планинската земя са се повтаряли, в друг ритъм, в извивките на коларските пътища, в лъкатушенето на пътеките, които с детско любопитство се качват по хълмовете, за да погледнат към широкия свят, долавяли са се тия линии в пружиниращите тласъци на речните бродове, в извивките на подомолите, в скриптящите, по слонски тромави воденични камъни, изпод които, повтаряйки дъгата на падащата от улеите вода, се е сипело опалово сияние на брашно. Ритъмът на тия линии, които са обгръщали живота му отвсякъде, е намирал своето най-нежно превъплъщение в походката на момичетата, в боязливите им движения, когато са се събличали край някой зашумен вир, в грациозността им, когато са пристъпвали във водата, надигнати на пръсти, плавно разлюлели гърдите си, усещал се е в бедрата, обхванати от лек мъх, в една доловимата гънка, която се спуска между плешките като златна светкавица...

Съхранява ли човек в характера си линиите, багрите и звуците на ония кътища, в които са преминали най-ранните години на живота му – съм се питал аз, – съхранява ли онова време, когато от мъглявината на току-що появилото се човешко създание – една безсловесна, все още немислеща, само чувстваща, усмихваща се и подмокряща гащичките си вселена – бавно започва да се оформя един земен жител, който за разлика от небесните светила, също чеда на мъглявини, започва да наслоява в сърцето си – ден след ден – грижи, тревоги, съмнения и те като пепел на изоставени огнища или като изгребана от търбуси на стари локомотиви сгурия започват да скриват, да задушават оная искрица, която е подсказала, че на земята се е родила звезда?... Но колкото и дебели да са тия пластове, те не винаги успяват да угасят небесната искрица – продължавам аз размислите си сега – и в честитите мигове на човешкия живот тя се разгаря с необикновено сияние. Много ли са тия мигове? Ако се обърне към изминалите години на своя живот човек може да открие златните им люспици в пясъка на преживяното, да ги съзре, колкото и странно да звучи това, не в годините, когато е натрупвал имане или се е домогвал до слава и почести, а в избледнелия като стара снимка спомен за една юношеска любов, във възпоминанието за момичетата, които се къпят в реката привечер и очите на юношата за пръв път се докосват до замайващата мекота и до

подлудяващата примамливост на плътта... Човек може да открие тия златни мигове в светлината на една лампа с опушено шише, което огрява отвито детско краче – едно стъпало, розово и нежно като морска мида, събрала в извивките си далечните, като шум на прибой, гласове на нощта.

Като съм си припомнял живота на Павел Паунов, аз съм разбирал, че има в чувствителността на тоя човек черти от природата, сред която е израснал. Има в ритъма на вървежа му, в говор, в миговете на гняв или в нежността му отглас от онова, което години наред го е облъчвало с маранята си, с ехтежа на мълниците, с мълчанието на пътищата или с трагичния танц на летните вихрушки. И ми се иска да вярвам, че в сложния конгломерат, наречен човешки характер, сред налепените едно за друго камъчета, преобладава един основен цвят, в който се преплитат линии, тънки като паяжини или стегнати на едри възли, които могат да бъдат разплетени само от острие на нож. И в този цвят на човешкия характер непременно се долавя светлина на релси или на железничарски фенер, ако е раснал край някой кантон, или в него прозира опалово движение на облаци, ако очите ти за пръв път са се докосвали до огромни, изпълнили небето хребети на планини...

НА ТОВА МЯСТО, КЪДЕТО СЕ ИЗДИГАХА новите многоетажни домове, все още обградени с купища пръст и с вдълбани в тревата следи на буксували камиони, преди години имаше разсадник. Близко до пътя растяха брези, засадени в права редица, плаха и изнежени, еднакви на ръст, сякаш са близнаци. Клонките им, сребристокбели, с петънца като лунички по детска буза, с най-тънките си леторасти наподобяваха дантелена плетеница и пролет прозрачните им листенца приличаха на ято зелени пеперудки, което се люлееше от диханието на вятъра. По-навътре в разсадника, където бяха разхвърляни купища тор и по тревата лежаха рамки от парник с изпочупени стъкла, растяха черници. Те не приличаха на ония, които извисяват грапавите си, продълбани от кълвачи стебла из селските дворове и от клоните им се сипят пъпчести уханни дуди. Черниците в разсадника бяха присаждани от опитна овощарска ръка и там, където се беше докосвало острието на ножчето, на стеблото имаше издутина, голяма колкото юмрук. Клоните на тия черници растяха надолу, прилични на стичащи се струйки от каменната чаша на фонтан, виеха се, нагънати от гърчове, опитваха се да поемат към слънцето, както правят клоните на техните скромни селски сродници, но някаква неумолима сила ги дърпаше надолу. Имаше нищо болезнено в плетеницата на тия клони, особено есен, когато шумата опаднеше и дърветата, създадени да украсяват градските паркове, останеха самотни под небето.

По средата на разсадника растяха японски вишни – съвсем обикновени дръвчета с дребна шума, твърда и грапава на пипане. Човек можеше да ги

отмине с безразличие през лятото, есента и зимата, дори да се зачуди защо са засадени тук тия невзрачни фиданки. Но случеше ли му се да мине край разсадника в началото на април, тия ниски, разкривени дръвчета се скупчваха изведнъж край него като деца, облекли най-хубавите си дрешки, обгръщаха го с вихрушка от бледорозови цветове, оплитаха лицето му с тънката, влажна паяжина на своето ухание, гонеха се като немирници, които ласкаво се заканваха един на друг – и ризите им се издуваха от шаващите талази на вятъра.

И други дръвчета имаше в тоя разсадник – борчета, елхи и смърчове, които тъмнееха над тревата – дребни, смачкани, със суха ланска шума между клонките. С доста неугледния си вид те повече напомняха на човека за таралежите, които е виждал по баирите и сечините на някой планински край, отколкото за дръвчета. Такова впечатление преминаващият тук имаше особено през есенните привечери, когато духнеше вятър. Тогава брезите сплитаха с тънко свистене клонките си, изтягаха се към небето и корените едва успяваха да ги задържат за земята, докато борчетата, елхите и смърчовете още повече наежваха своята тъмнозелена четина, пригушваха се към пръстта, мъхнатите пъпки на техните леторасты се скриваха в кълбата от бодли, както се скриват муцунките на таралежите, и трептенето на вятъра между сплъстените клонки приличаше на сепнато дишане...

Но всичко в тоя разсадник, колкото мило и привлекателно да беше, избледняваше пред пътника, започваше да му изглежда дребно и хилаво, когато той обърнеше очи към огромния дъб по средата на поляната. Това дърво, кой знае кога поникнало тук, имаше дебели, изкорубени над земята корени. Сякаш някаква исполинска ръка е дърпала дъба, за да го изскубне, но старото дърво, попукувайки с корубата си, бе успяло да се задържи на земята и само най-горните му корени бяха прокъсали пръстта и стояха, ожулени и нагърчени, на цяла педя над тревата. Под техните тунели се нижеха пътеки на мравки, провираха се стъбълца на съвлек, а когато под стария дъб се съберяха деца, те промушваха под изкорубените корени своите ламаринени камиончета и влакчета, увлечени в играта си, подвластни на фантазията – това чудо, от което животът щеше да ги лиши след години.

Хората бяха свикнали с тоя дъб, с шумоленето на дъжда по листата му, с бавния стон на клоните му, които зиме пукаха под напора на вятъра като стави на стар човек. И с гласовете на птиците му бяха свикнали. Но увлечени в делнични грижи те нямаха време да се заслушат в тия гласове – чуруликането, което подскачаше като отронена роса от листец на листец, в ситните потраквания на кълвачите. Нямаха време, защото мисълта за хляба ги отправяше още в ранни зори към близките автобусни спирки, към трамвайното депо, зад чиито сгради, куполести и дълбоки като пещери, ръждясваха стари мотриси, отправяше ги към фурните, обгърнати от пушек и от тънък аромат на хляб. Вървяха тия хора – работници, дребни чиновници, занаятчии – и разлюляваха с лакти, похлъзвайки се в някоя локва, дъсчените огради на ниските кирпичени къщи, строено контрабанда, без план, само с по две-три

тесни стаички, към които после, след като се е народила челядта, са прилепвани нови помещения, покрити с ръждясала ламарина, която в дъждовни дни непоносимо кънти.

Жителите на този квартал бяха македонски преселници. Войни и въстания бяха ги прокудили от техните далечни родни селища, откъдето бяха донесли своето сиромашко имане: някоя бакърена тава, на която с тънко острие е издълбано: „На Кале Тасев, за сватбата му, от неговия кум, Велес, 15 октомври 1891 година“, някой скрин, украсен с майсторски издълбани лалета и птичета със седефени очи или на стената висеше портрет на македонски войвода, снет на голо бърдо, между шипки и камъни: черни навои, бели калцуни, ямурлук, раздиплен на гърба му като огромно ветрило, широко лице с остри, сякаш изпепелени от треска очи на фанатик, два патрондаша, кръстосани пред гърдите, пушка, сложена полегато – от единия до другия ъгъл на снимката, – и отдолу надпис: „Кукуш, Илинден 1902 година“.

Над дните и нощите на тия хора старият дъб утаяваше шумоленето на своите листа, леко като звезден пращец. Кората му все повече се напукваше. Между гъстата зеленина се показваха сухи клонки, обелени от дървояди. Кълвачи, подпрени на своите пружиниращи опашки, все по-упорито дълбаеха плътта му, вбиваха се в жилавата дървесина като скрипящи цигански свредели. Но старото дърво не потрепваше, сякаш не усещаше нищо. Нови ластари се раззеленяваха пролет по клоните и когато тия невръстни рожбици на слънцето и вятъра започнеха да се учат да говорят, изричайки едва чуто най-нежните думи на своя горски език, всичко наоколо притихваше: мравките спираха да пълзят из грапавите ждрела на пукнатините, кълвачите се умълчаваха, обърнали към небето черните мъниста на своите любопитни очи, а една чучулига, кой знае откъде дошла в сивото градско небе, се задържаше базгласна до някое облаче с нишката на песента ѝ, като скъсана паяжинка, се люлееше и посветваше, спускайки се към земята.

Но един ден тук дойдоха камиони. Те минаваха направо през разсадника, скрипяха с каросериите си, когато колелетата хлътнеха в ямките на вече изкоренените брези, елхи и черници, газеха дребните смърчове и оставяха по техните клонки, приплескани между тревата, отпечатъците на своите ръбести гуми. Тия гуми белеха корените на дъба, когато камионите минаваха по тях. Отронените жълди на старото дърво, които всяка есен гъсто застилаха земята до него, така пукаха под тежестта на автомобилите, че шофьорите показваха глави през прозорчетата на кабините и се усмихваха. Звучите на смачканите жълди им напомняха за звъntenето и подскачането на пуканките в бараката на стария арменец до моста, от когото си купуваха вечер след работа по една топла, шаваща с пуканките си хартиена фунийка и царевичните пухчета леко се докосваха до устните им.

Камионите смачкаха изгърбените корени на дъба, ожулиха кората на дънера, който ехтеше с хралупата си, когато в него се врязваха осторъбите жезла на каросериите. На обяд шофьорите сядаха под сянката на старото дърво, белеха салам, отваряха с ножчетата си консервни кутии, чиито капачки

се обливаха с оранжев сос, ядяха и ронеха сухи трохи по коленете си. Когато колите отново тръгнаха и каросериите им затрещяха, сякаш в тях се изсипваха, превърнати на осторъби късове, купища стъклени съдове, в сянката на дъба оставаха смачкани вестници, угарки, пожълтели от засъхнала слюнка, и консервни кутии, до които се виждаха остатъци от риба – твърди като бакелит хриле, извити и напукани, и гръбнаци, бели като варовик, огризани от мравките.

Работниците се лутаха из тревата на разкопания разсадник, подвикваха си, опъваха рулетки, чиито стоманени ленти с лъкатушене местеха проблясъците си между дребните храсти, и бели колчета очертаваха основите на бъдещите сгради – големи правоъгълници напукана земя, с повехнало жълтурче и с глухарчета, които димяха под грубите гуменици на изкопчиите и пухът се носеше във въздуха, чувствителен към най-лекия полъх на вятъра.

Рулетките заобикаляха дъба, колчетата ставаха все повече и в тропота на гумените работнически обувки, който обгръщаше старото дърво и лепнеше нато риж лишей по него, имаше нещо тревожно и заканително.

Една вечер дойдоха трима души с брадви. Те положиха своите сечива в тревата, говориха си нещо, като вдигаха очи към клоните (в пролуките плуваха облачета). Единият от работниците взе брадвата, поразкрачи се, извъртя енергично раменете си и ръцете му описаха свистящ полукръг. Острието светна, устремено към тъмния дънер, блъсна се в него и отскочи с глухо кънтене, сякаш пред брадвата стоеше не дърво, а чугунена отливка. Хралупата на дъба повтори този звук, задържа го за миг в дълбината си, той стана съвсем глух и попи в сърцевината на старото дърво. Тогава оттам се понесе глухо бръмчене. В него имаше шум на дъждовни капки, които се докосват в летежа си, звънтене на мараня над кротки летни бродове – дори ако човек се заслушаше в тия звуци, можеше да улови плавното лъкатушене на глухарчетата, излитнали изпод обувките на работниците.

Това беше гласът на пчелите, заселени в хралупата на стария дъб, тяхната безпомощна молитва за душата на обреченото дърво...

Така, подобно на много човешки дела, основите на домове легнаха върху корените на треви и на дървета, от които беше останало в небето, като тяхна невидима сянка, шумоленето им, заело свое, изпълнено със звуци място в необозримото пространство...

За пръв път, отворил шивоко вратата на балкона и опрял лакти на железния парапет, чиято боя с цвят на глина още не беше изсъхнала и лепнеше по ръкавите му, Павел Паунов можеше да гледа отвисоко света край себе си: пътеката, която заобикаляше грамадата пръст от основите на техния дом, дръвчето до входа, отсрещната още необитаема сграда, в която снощи се появи светлинка на приземния етаж – беше свещ, – навярно някой нов

заселник се луташе из своя празен, неуютен дом. Хората, забързани към трамвайната спирка, унесени в разговор или мълчаливо помахващи празни пазарски чанти, се спъваха из ръзхвърляните буци, превзети вече от тревата, и не забелязваха оня, който седеше на балкона. Те се хлътзтаха под него по калната пътека, размахваха ръце, за да запазят равновесие – и като отминеха двадесетина крачки отново придобиваха предишния си ръст, защото в мига, когато минаваха под балкона, те изглеждаха на застаналия високо над тях човек дребни като циркови джуджета и той виждаше единствено приплеснатите елипси на техните бомбета, широките яки на балтоните им и раменете на саката – щръкнали, защото са попълвани с вата. Виждаше и разтворените чадъри на преминаващите жени – бледорозови или бананови на цвят – меко заоблени полукълба с една едва забележима пъпчица отгоре. Загледан в някой от тия чадъри, той се мъчеше да си представи лицето и фигурата на преминаващата пътничка. Рядко оставаше излъган в предположенията си, защото походката на жената, усещана в полюляването на чадъра, му говореше твърде красноречиво за непознатата, закрыта от копринения купол на дъждобрана.

И друго усещане имаше, когато застанеше на балкона. Чувстваше, че е забележим от другите, че стои над тях – като оратор, който се готви да започне своята реч. Дребният, с нищо неизвестен човек можеше да приема сега – отвисоко, със снизходителна благодарност – техния мълчалив поздрав, да ги наблюдава, вечно загрижени за нещо, да се усмихва на дребните им планове и кроежи и докато избърсва носа си с измачканата носна кърпичка, те, спрели за миг, да вдигат глави към високия балкон, за да открият кой е кихнал, и той да вижда помръдващите свитлики на очилата им или техните оголели от косопад гладки като гъши яйца темета...

Много години след Европейската война, когато се върна от заложничеството по гръцките острови, за което ще стане дума по-нататък, той живя в приземния етаж на една сграда до гарата. Прозорчетата на единствената негова стая и на кухнята бяха наравно с улицата. Водосточната тръба на покрива беше проядена от ръждата точно над тия прозорчета и когато завалеше дъжд, водата се изсипваше, плющейки пред неговите стъкла. Струята подскачаше, отначало облепена със сламки и перушина, насмитани от вятъра по тротоара, после се избистряше, вятърът я раздипляше, правеше я тънка и бляскава като наметките, с които железничарите, увиснали по платформите на вагоните, дъждовно време съпровождаха маневриращите локомотиви. През тая играеща с диплите и с багрите си завеса на дъжда улицата изглеждаше съвсем друга: силуетите на преминаващите пътници се размазваха по прозорчетата, стичаха се надолу и на гледащия отвътре му се струваше, че колкото повече хора преминават под дъжда, толкова по-големи и тъмни стават локвите, налени с размити човешки силуети. Очертанията на тополите от другата страна на гарата губеха твърдия си контур, омекваха, като че ли бяха изрязани от картон, шупваха от влагата, дъждът ги размиваше и

повлечени надолу от струите му, те миг-два се задържаха над зигзагообразното пълзене на барите, после, прелели в тях своята мътна зеленина, се превръщаха в кална, пукаща с мехурчетата си вода.

Беше свикнал да гледа света през прозорчетата на своя дом на приземния етаж. Тоя свят, пъстър или обгърнат от влажната сивота на есенните свечерявания, винаги беше забързан нанякъде. Скриптяха оси на стари каруци, от които се виждаха само прашни главини и космати крака на дребни кончета. Железничари тракаха с подковани обувки – изделия от твърда, лошо ощавена кожа, над които се размятваха широки крачоли, или позвънваха по тротоара дамски токчета, които леко се люлееха при вървежа на непозната жена и подсещаха за привлекателността на младо тяло, обгърнато от коприна и тънък аромат на парфюм. Понякога в потракването на дамските обувки се долавяше замисленост, грижа, тревога. Тогава и ритъмът на стъпките беше друг – по-бавен, с глухи звуци, които се наслаяваха като праха по прозорчетата на приземния етаж. Тия обувки, понякога с разкривени токове, поскърцващи под тежестта на невидимо тяло, говореха на седналия до масата в кухнята с опушен таван за бедни къщици в покрайнината на града, за полегнали огради, обхванати от прашна зеленина на малини и касис, или за петли, които пеят тържествено, оплодили приклекналите от тежестта им кокошки.

Понеже дълги години привечер, след като се върнеше от училището, където преподаваше история, той наблюдаваше това шествие и на лекомислено-веселите, и на уморените човешки нозе, жителят на приземния етаж свикна с ритъма и звуците му, свикна да разгадава настроенията на хората, чиито лица не виждаше, дори му се струваше, че не му е нужно да познава тия хора. Като в пантомима той се мъчеше единствено по движението на нозете да разбере душевното състояние на преминаващия, да открие доброто му самочувствие или подтиснатостта му.

Забелязваше, че когато върви по улицата, очите му почти винаги са приведени към земята. Завладян от непреодолима привычка, той се вглеждаше в нозете на минувачите, наблюдаваше обувките, вслушваше се в звуковете, съпровождащи вървежа им. „Това е болест – мислеше си жителят на приземния етаж. – Мания ... Трябва да отида на лекар.“

Така си мислеше, но не отиваше, защото срещата с лекаря сигурно щеше да го лиши от едната привычка, която обогатяваше душата му.

Цялата улица беше изпълнена с подсвирквания на влакове, с подвиквания на носачи, със свистене на пара под локомотиви, които тласкат стари конски вагона. Жителят на прашния квартал при гарата беше свикнал с тия звуци. Те бяха станали неразделна част от живота му от вечерята, от местещата се по стената светлинка на печката, от съня му на възглавницата, която миришеше на мръсна кокоша перушина (това усещаше само в безсънни нощи). Ако в полунощ тия звуци притихнеха или съвсем изчезнеха, той се събуждаше, сепнат и разтревожен. Въртеше се в леглото, вглеждаше се през прозорчетата, където се случваше да се мернат залитащите нозе на някой пийнал минувач, опитваше се да заспи отново, но сънят бягаше от очите му. И

тогава, в глухотата на дълбоката нощ, той чуваше нарастващ шум на вода, която, стържейки по камениновите тръби зад стената, с глухо кънтене изчезваше дълбоко в преизподнята на заспалия град. Тия тръби, прилепени до външната стена на неговата кухня, с гутурести издатини, които напомняха деформирани от артрит конски стави, водеха нагоре, към кухните и тоалетните на жителите от трите етажа над него. В шумовете на камениновите тръби, като в тръби на исполински орган, той долавяше монотонната музика на един делничен живот – с късно завръщане привечер (под мишницата – смачкан в трамвая самун и кичур марули), с дълго миене под струята на чешмата, с тракане на лъжици, прекъсвано от припрян разговор с децата, които са играли до късно и не са погледнали уроците си, с ритмично поскърцване на леглото до мига, когато прегръдката на жената вече е станала противна, и на края в полунощ – с бълбукащата вода от тоалетната, чийто звук се срина и стърже като гигантска пила стената на кухнята, зад която е полегнал учителят по история, нанаемател на приземния етаж... Ехото на срыващата се вода, останало да кънти още миг в ушите му, изчезваше в лабиринтите на градските канали. Тая вода отмиваше и запращаше в небитието целия изминал ден на стария дом.

А свистящата струйка пак наливаше казанчетата в тоалетните.

Утре всичко щеше да започне отново.

Измежду всички цветя Павел Паунов най-много обичаше олеандрите.

Колкото и неудобна да беше квартирата му, колкото и малко свободно място да имаше край леглата, столовете и шкафовете, запълнили цялото жилище, той винаги намираше кът, където да сложи своите глинени саксии с олеандри. Избираше им най-хубавото място и макар че тия високи и разклонени растения, повече прилични на храсти, отколкото на цветя, препречваха пътя му, когато отиваше към прозореца или се навеждаше да вземе нещо от долното чекмедже на скрина, той не ги преместваше, а оставяше цветовете им, бледорозови и рехави, да се радват на светлинката, която се процеждаше през клоните на отсрещното дърво, оставяше ги да плуват в тихото утринно сияние половината прозрачни, със седефени листенца, половината (които са в сянка) тъмночервени, като цветчета на мушката. Жената на Павел Паунов слагаше по перваза на прозореца свои саксии с тъмнокоралови цветчета, прилични на обички-камбанки, изработени от най-изкусен златар. Съпругата му наричаше това нежно цвете „цинцерушка“ и се радваше не само на неговите цветове, които плуваха меко и нежно над пепелявите като върбови ластари олеандри – при най-лекото движение в стаята (когато някой откряхнеше вратата или тръгнеше, заскърцал с дъските на пода) камбанките на „цинцерушката“ така се разлюляваха, че ако човек се заслушаше, можеше да усети как гали слуха му тяхната едва доловима музика.

Редом с това нежно цвете растяха олеандрите. Те се разклоняваха,

обрастваха с филизи и стеблата им, прави и гладки, съвсем започваха да приличат на раkitови пръчки. Шумата им също беше като на раkitите – твърда, с белезникаво улейче по средата и с къса дръжка, която трудно се откъсваше от стеблото. Но тая прилика с избуялите храсталаци край родната река на Павел Паунов постепенно започваше да изчезва, когато по клонките се появиха първите цветчета на олеандъра. Техните островърхи пъпки се разтваряха бавно – цяла седмица минаваше, докато да се покаже някое розово листенце – и на Павел Паунов му беше приятно нощем, запалил само лампата до леглото, да гледа това зараждащо се сияние до стената. Всяка нощ към неговия блясък се прибавяше по един нов лъч – и идваше час, когато цялата стая засияваше. Легнеха ли си и угасяха лампата, в стаята, въпреки че бяха пуснати пердетата, не можеше да се възцари пълен мрак, защото цъфналите олеандри започнаха да светят, отначало с едва забележима розовинка, като мержелеене на огън, който не е пред погледа на човека, а само в спомена му, после кораловите клонки на цветчетата започваха да се очертават все по-ясно върху фона на стената и когато Павел Паунов се навеждаше над своя джобен часовник, сложен на нощното шкафче, виждаше съвсем ясно колко е часът и му беше приятно да гледа как по циферблата кръжи стрелката на секундарника.

Началото на цъфтенето беше особен празник за учителя по история. Докато някой друг едва ли забелязваше появяването на първите розови кичурчета или ако ги забележеше, гледаше на тях като на нещо съвсем обикновено, Павел Паунов долавяше най-тънките нюанси на цъфтенето и нарастващото ухание на цветовете, което се усещаше късно нощем. За да чувства по-добре това ухание, Павел Паунов ставаше, без да пали лампата, намираще опипом обувките на своя син (нозете на малкия се потяха и обувките му винаги имаха неприятен мирис), после прибираше изпраните ризи от въженцето до прозореца и ги изнасяше в коридора заедно с обувките. Отваряше за малко прозореца и когато мирисът на изпраните ризи и на обувките изчезнеше, той, облеган на възглавницата, усещаше как стаята полека започва да се изпълва с уханието на олеандрите. Отначало този дъх се утаяваше като тънка мъглица в нишата под скрина, край нозете на столовете и по ивицата светлинка под вратата на стаята (крушката в коридора светеше), после мъглицата започваше да се издига плавно към тавана, да става по-плътна. Уханието се докосваше до ноздрите на будния човек, до мислите и възпоминанията му, в това ухание се вмесваше шумолене на вълни, които се разбиваха в подножието на висок каменист остров, чуваше се крясък на чайка и в далечината, прокъсвайки с кърмата си здрача, изпълнил стаята на Павел Паунов, се задаваше един параход с олющена боя по бордовете и с потъмнели от влагата мачти...

Никой не знаеше за тия празници на Павел Паунов, защото той с никого не споделяше възмущенията си. Това бяха само негови часове на съзерцание и размисъл и другите, дори най-близките му приятели, го гледаха с недоумение как пренася от квартира в квартира доста остарелите и повяхващи вече олеандри. Как трупа безразборно в каруцата другия багаж, а саксиите с гръцкото цвете слага най-внимателно до седалката на каруцаря и през цялото време ги крепи, за да не се изпочупят. Хората си обясняваха тая странност с остаряването му – малцина ли на неговата възраст се отдават на странности, на които можем само снизходително да се усмихнем?

Те не знаеха, че старият човек се отнасяше с нежност и обич към тия, изпълнили целия му дом, растения не защото беше пристрастен към цветята, а защото остролистите потомци на олеандрите от гръцките острови му спомняха за най-тежките години от неговия живот.

Наистина странна беше привързаността на Павел Паунов към тях. Вместо да му бъде противно цъфтенето и уханието им, което, по странните пътища на асоциациите, го връщаше към преживяното, към голите склонове на гръцките острови и към стъпките на отдалечаващите се в минните галерии заложици, той се радваше с дълбока и нежна обич на тия доста неугледни растения с вече оголяващи клонки, съхранили само по върховете си тъмни кичури от прашни листа и няколко чепки с изсъхнали цветчета. Радваше им се и никой не можеше да разбере, че чрез тая радост той се връща към спомена не защото иска да се докосне отново до болката, а защото не го оставя спокоен чувството му за *признателност* към тия цветя.

Цели три години от живота на Павел Паунов преминаха сред каменната пустиня на един, след това на друг гръцки остров. Сивотата на скалните грамади беше попила тогава в цялото му същество и дори сънищата на уморения човек, тежко проснат върху нара, бяха сиви и трошливи като дълго стояла на слънце хартия. Кръжейки край него, тия сънища се раздробяваха на тънки осторъби късчета, когато гласът му се опитваше да ги настигне.

В най-тежките часове на неговия живот се появиха олеандрите. Те растяха по дребните ивици пръст между камъните, в пукнатините на скалите и край бараките на заложиците. Сутрин бледосини от блясъка на морето, денем сиви, поръсени сякаш от пепелта на изгарящото небе, вечер черни, като че ли рисувани с въглен върху фона на безкрайния простор – тия скромни цветя, поникнали по островите на отчаянието, бяха изпълнени с жизнерадост и може би природата нарочно ги беше изпратила тук, за да дават своите уроци на човека. Имаше нещо по детински весело и палаво в поведението на олеандрите. Когато духнеше вятър например, те се разтичаха между камъните и започваха своята игра на криеница. Единият олеандър се притулваше зад скалата и докато другите, стъпвайки на пръсти, за да не ги чуе, тръгваха да го търсят, той показваше цветенцата си като розово чело над

камъка и хитро усмихнат, също стъпвайки на пръсти, ги заобикаляше, заставахе зад гърбовете им и звънливо се засмиваше... Олеандрите бяха другата, танцуващата от южния вятър стража на заложенческия лагер. Тия тънкокраки балерини с полички от остороби листа танцуваха в сянката на часовая, до самата телена мрежа, и Павел Паунов, надигнат на нара и взрян през отворената врата на бараката, обичаше да гледа техните плавни подскоци зад ботушите на отминаващия часовой. Когато олеандрите от едната страна на острова, до кея, прецъфтяваха, тогава се разтваряха пъпките на ония, които растяха зад гърба на бараките и накъдето да се обърнеш, Павел Паунов виждаше сиянието им. Олеандрите му връщаха вярата в живота. Станали виолетови от зноя като ламаринени изрезки, тия дребни островни храсти не позволяваха да угасне оная искрица, която хората от памтивека до днес наричат надежда. Без да съзнава, че тя съществува през щастливите мигове на живота му, човекът се чувства страшно беден, нищ, когато в горчив час усети как тая искрица, пронизала цялото му тяло като нажежено късче от звезда, изчезне в безкрая и през невидимата рана, оставена от нея, в сърцето нахлуват най-студените ветрове на вселената.

Олеандрите спасиха Павел Паунов от това страдание...

ЕДИН ДЕН, КАТО РОВЕШЕ В ЧЕКМЕДЖЕТО на шкафчето, където съхраняваше квитанции за данък, призовки, стари снимки и рецепти от кой знае кога вземани лекарства, Павел Паунов откри тънко гланцирано картонче. Щеше да го отбута в ъгъла, без да го погледне, но пръстите му, заровени в купчината жълтеникава хартия, обърнаха картончето. Видя сива ивица, която го прекосяваше по средата (картончето е било прегъвано), и наместил очилата си, зачете полегатите печатни букви по средата на картончето: Жан-Пиер Коломбел, Франция, Бретан, гр. Сен-Мало, Улица на камбаната, 4. Косо, от единия до другия край на визитната картичка, личеше надпис с гъсто прилепнали ниски букви (виолетовото мастило беше избеляло и Павел Паунов с мъка разчиташе думите): „С пожелание за друга – по-човечна и по-щастлива среща.“

Павел Паунов държеше на дланта си това картонче с подгънати ъгли, забравено от него, пролежало почти половин век между ненужни вехтории. То беше пътувало от квартира в квартира заедно с покъщнината на скромния учител по история, затрупвано от рецепти на лекари, от неизплатени полици и от писма на някогашни негови ученици, покривано от прах, който се е промъквал не през пролуките под прозорците, а се е наслаждал, може би, бавно и неумолимо от мислите, от думите, от радостите и разочарованията на хората, живели в тоя дом...

Държеше визитната картичка, чиито ръбове се докосваха до пръстите му. Отначало усещаше еластичната коравинка на картончето само с тях, после почувства, че ръбовете се докосват до раменете му сякаш се е облегнал на

отворен прозорец. Стори му се, че чува плясък на вода отначало едва доловим после – с резки и плътни звукове. В промеждутъка между две вълни долови кръсък на чайка. Премина, като полъх на ветрец, дъх на олеандър и из него, сякаш из мъгла, изплува каменист остров. Изпълзя гущер и като потрепваше с матовата торбичка на шийката си, впи в Павел Паунов своите слепи от зноя очи...

Очертанията на картончето бяха се раздели върху дланта на стария човек и се гонеха под удари на прииждащи вълни. Чуваха се стъпки, които изпълваха цялото пространство край него и разклащаха една безкрайна телена мрежа (колко десетилетия не беше помислял за нея!). През мрежата се виждаха голите камъни на един гръцки остров, бараките, край които съхнеха войнишки ризи... Павел Паунов държеше картончето на дланта си, камъните на острова надигаха хартията и понеже бяха нагорещени като в пещ, я прогаряха (той не се помръдваше, подвластен на чудото), между бараките се движеха хора – скоро щяха да вечерят, – чуваше се тракане на лъжици по алуминиеви канчета и Павел Паунов очакваше да съзре между сивите фигури Жан-Пиер Коломбел – коменданта на заложническия лагер.

Ако се появеше сега, французинът навярно щеше да изглежда пепеляворъждив като съхраняваните в чекмеджето снимки от преди много десетилетия. Тоя цвят на ръжда щеше да личи в извивките на офицерската му куртка, плътно обгърнала неговите рамене. тесни и ъглести като на юноша (въпреки че тогава лейтенантът беше тридесет и три годишен), щеше да прояжда наподобяващия самолетна перка контур на неговия брич и пищялите, обхванати от високи кончове на ботуши. Ако французинът тръгнеше с тия ботуши, леко разкрачен, от което извитите в коленете нозе ще изглеждат като на човек, дълги години неслизал от седло, Павел Паунов можеше да чуе съвсем отчетливо скриптенето на подметките му и в него сигурно щеше да долови звук, който наподобява стържене на ръждясало желязо. От безпощадната ръжда на времето навярно щеше да бъде пощадено само лицето на Жан-Пиер Коломбел, което Павел Паунов беше наблюдавал внимателно, при различни обстоятелства, и паметта му съхраняваше подробности, които годините не бяха успели да заличат. Най-трайното му впечатление беше, че това лице е сътворено от мрамор. Кожата, с прозираща през тънките бръчки болезнена бледност, беше обгърнала широко чело, на което сякаш нямаше никакъв мускул, защото под кожата се усещаха и най-малките грапавинки на черепа, Доста изпъкнали скули, подчертани от сянка на хлътнали бузи, задържаха погледа, който поемаше след това по гънките на тънки уши, заострени в горния си край, което създаваше впечатление, че французинът винаги е заслушан в нещо, което се изплъзва на другите. Линията на твърде издължената долна челюст, с ябълковидна извивка под ухото завършваше с меко заоблена брада, обхваната от къса кестенява брадичка,

през която прозираше трапчинка под долната устна на французина. Но най-забележителното в това лице бяха очите. Тънкия нос, чиято линия се спускаше почти отвесно откъм челото, с едва забележима гънка между веждите, и с ноздри, чиито дъгички напомняха седефените раковинки по пясъка на гръцкия остров, приличаше на клонче, изваяно от сребро или от пара на изчезваща под слънцето роса, и това клонче имаше две небесносини цветчета – очите на французина. Подобни на сапфир, тия очи меняха цвета си през различните часове на деня от кобалтовия цвят на заливите, когато разсъмваше, до тъмновиолетовото мълчание на вечерните облаци. Устните му бяха закрити от кестеняви, рехави мустаци и изящните линии на тия устни се долавяха само в двете ъгълчета, до които се докосваха бръчки, спуснати откъм ноздрите. Косата, късо подстригана, показвала се изпод фуражката, беше катраненочерна и някак неприемливо изглеждаше нейното съжителство с кестенявата брадичка и с мустаците. Разказваха на Павел Паунов, че Жан-Пиер Коломбел бил тежко ранен в началото на войната (оперирали черепа му и заменили раздробената кост над лявото ухо с платинова пластинка), и после, когато го наблюдаваше, заложникът се увери, че това е истина, защото никога не видя лейтенанта да сменя шапката си. Той скриваше под нея големия белег, край който ножът на хирурга бе оставил голо пространство с ръбесто зараснала кожа... -

Такъв се появи в съзнанието на Павел Паунов французинът, когато старият човек ровеше в чекмеджето на шкафчето и там откри забравената визитна картичка на човека от Бретан...

Споменът за него беше свързан с първия сняг на Южния фронт през късната есен на 1917 година, когато откъм Дойран пристигнаха на бойната линия попълнения от френската колониална армия.

Тогава небето беше сиво, прихлупено над хълмо нете, напоено с глухота, с реална дъх на влага и първите снежинки, които се появиха над главите на войниците, биха бавни и безплътни, едва различими в небето.

От няколко дни над окопите цареше затишие. Това беше измамна тишина, защото вечер откъм страната на французите се чуваше приглушен говор и процвилване на коне. Бяха пристигнали подкрепления от френските колониални войски, които навярно се окопаваха или тъкмяха биваците си.

Първият сняг кръжеше – бавен, подеман от вятъра, който кълбеше и изтягаше в небето неговите рояци от меко сияние – и това сияние сякаш беше изтръгнато от старо къщно огледало, в чиято глъбина е отразена обла, като пълна луна, лампа, и оттам гледат към човека, където и да е той по света, в радост или в беда, очите на неговия предишен живот, обгърнати от мирната

топлинка на домашното огнище.

Снегът застилаше брустверите, скриваше под шумоленето си ямите от фугасните снаряди и криволиците на пехотинските окопн. Като пратеник, дошъл да помири войските, той вървеше през мълчанието на бялата ничия земя, над която не се чуваше никакъв изстрел, сякаш и двете враждуващи армии се бояха да не нарушат светостта на тоя миг.

Войниците подлагаха лицата си, за да усещат нежната хладинка на снежинките, и всеки си спомняше нещо мило, съхранено дълбоко в сърцето му. И от другата страна на окопите царуваше тоя празник на пречистените души, но там той беше още по-замайващ и странен, защото войниците от френската колониална част за първи път в живота си виждаха сняг.

Това правеше хората мълчаливи и съсредоточени връщаше ги към доброто и красивото, с което ги бе дарявал животът, преди да дойде часът на оръжието, караше ги да се уповават на измамното усещане, че всички изпитания вече са останали зад гърба им и ще бъде кошунство, ако някой, от едната или от другата страна на тая ничия земя, сложи пръст на спусъка или посегне към паласките, по които се стичат бисерните капки на стопените снежинки...

Това, разбира се, беше измама и първият изстрел – приглушен, приличен на трясък от счупен клон, по който е имало много сняг – след малко щеше да върне към реалността войниците, сред които седеше Павел Паунов, както и ония отатък, които подвикваха, тропяха (може би сваляха снарядни сандъци), и над далечната, сякаш е накрай света, гълчава се чуваше ситно процвилване на коне...

На другата сутрин доведоха пленник – сенегалец. Войникът беше висок, с жълтеникава хавлиена кърпа около врата (трепереше от студ). с полепнал по веждите сняг, който изглеждаше ослепително бял върху тъмнокаковата му кожа. Съпровождан от двама войници, чиито пушки опираха ножовете си в гърба му, пленникът вървеше със скръстени отзад ръце, стегнати с ремък, и в походката му се долавяше смущение и уплаха.

Войниците се разшаваха, оставиха канчетата с недовършената закуска, а онези, които се бръснеха, наизлязоха от окопите и землянките така, както ги завари вестта за появяването на африканеца – с по една недообръсната буза или със заканащелно щръкнали насапунисани мустаци, – и се струпаха с любопитство край него, защото за пръв път през живота си виждаха негър. Пленникът мина сред войниците, като извърташе към тях очните си ябълки изпъкнали, целите обхванати от жълтеникава мътилка, – и доловил в погледите и жестовете им не заплаха, а момчешка развеселеност и любопитство, плахо им се усмихваше с ъгълчетата на своите тъмнолилави устни.

Всичко щеше да приключи съвсем спокойно след минута-две

(конвоиращите щяха да продължат с пленника пътя си към щаба), ако не беше се появил един подофицер от ротата на Павел Паунов. Като застана разкراчен, сякаш идващият към него негр се готвеше да го блъсне с рамо и да го събори, подофицерът изкомандува на конвоиращите: „Стой! Едно, две!“ – и те машинално спряха. Пленникът също спря, извъртя назад жълтеникавите си очи с тясна котешка зеница, видя придружаващите го войници с пушки при нозе, видя издевателските усмивки и изчакващото любопитство по лицата на насъбраните и като предчувствуваше, че ще се случи нещо неприятно, усети още по-болезнено ръбовете на врязалия се в китките му войнишки ремък.

Подофицерът приближи до сенегалеца, повдигна с показалец брадата му, после дълго три пръста си ъ шинела, сякаш се чистеше от полепнала по него чернилка. Африканецът стоеше, без да се помръдне, приличен на исполинска черна играчка, стегната от невидими винтове.

- Къде набарахте тая гарга рошава? – обърна се подофицерът към двамата войници, които все още стояха с пушки при нозе.

Казаха му и той се засмя:

- Не е добре да те сбрат така, със смъкнати гащи, зад трънката... Чувал съм, че на тия, сенегалци те, дирниците им били червени като на шебеци...

Пленникът продължаваше да стои неподвижен на снега, с накокошинена от студа шия.

Подофицерът отиде зад гърба на африканеца и когато всички очакваха, че ще разкопчае панталона му и ще го смъкне, за да се убеди дали наистина съществува родство между негрите и шебеците, той се наведе, разхлаби ремъка и го свлече край пръстите на пленника. Сенегалецът размърда рамене (беше се схванал), после отпусна ръце край джобовите на шинела. Конвоиращите отново насочиха пушките си към него.

- Спокойно! – каза им подофицерът. – Няма къде да шава, щом е попаднал в клопката! Ха мръдне, ха сме го опукали!

Сенегалецът, без да разбира нищо от тия гърлени думи, които скриптяха между зъбите на заобиколилите го войници, както скриптеше в сънищата му пясъкът на неговите родни пустини, мълчеше и чакаше, като се мъчеше да скрие страха си зад една едва доловима усмивка, потрепваща в ъглите на устните му.

- Сваляй си обувките! – каза му подофицерът, който минаваше за веселяк и шегаджия. Досети се, че пленникът не го разбира, и сам се наведе, като започна да събува първо десния, след това левия му крак.

Бос, с тъмни нозе, които изглеждаха още по-черни върху белотата на снега, пленникът направи няколко крачки. Мекотата на снежния пух отначало нежно обгърна ходилата му, но след миг негрът усети докосване на хиляди игли. Те го парнаха, сякаш всички бяха с нажежени връхчета (това беше първото му усещане за студа), после зъбите му затракаха и по цялото му тяло

минаха, догонвайки се, тръпки, в чието движение той отново усети, сплътсени една до друга, но вече с ледени връхчета, ония иглички, които преди малко докоснаха петите му.

- Нека потанцува, мамичата му черна! Кога друг път ще види сняг из африканските пушинаци... – рече подофицерът.

Войниците, които отначало разглеждаха с любопитство африканеца, мълчаливо започнаха да се отдръпват от мястото, по което подскачаше той ту на единия, ту на другия си крак, сякаш изпълняваше някакъв ритуален танц на своето племе. Издевателството над тоя беззащитен човек изтри лекомислените усмивки от лицата на насъбралите се. Остана да се смее само един от конвоиращите, закрил с длан устата си, в чиято ехтяща кухня чернееха прорезите на два извадени горни зъба...

Изведнъж сенегалецът затършува в джобовете на шинела си, извади оттам вестник, нахъса го на дълги ленти и започна да дъвче хартията.

- Носил е секретни документи и сега ги яде! – каза, все още разтърсван от смеха си, конвоиращият с двата извадени предни зъба.

Подофицерът издърпа едната книжна лента от ръцете на пленника, гледа я от едната страна, после от другата и каза с глас, който не търпи възражение:

- Вестник е... Кой знае дали там и вестници не ядат!

Хартиените ленти продължаваха да се гънат между месестите устни на сенегалеца. Когато и последното късче изчезна в тъмната паст зад челюстите му, пленникът преглътна, докосна с пръсти тънкия прорез между своите ослепително бели зъби и оттам бавно започна да издърпва едно златно синджирче. Подаде го на подофицера. Той погледна смаян верижката и след като я повъртя ту на единия, ту на другия си пръст, каза само: „А!“ – и нищо повече не можа да добави.

Това беше верижката на неговия джобен часовник. После африканецът, като пристъпяше смешно по снега с босите си нозе, плесна с длани, приближи се до Павел Паунов, бръкна в джоба му и след миг извади оттам едно врабче – съвсем обикновено врабче с мокра перушина. Птичето полежа на дланта му, после се опита да полети, но падна в снега. Изправи се на тънките си крачета, клъвна някакво коренче в дирята на пленника и полетя с лъкатушни тласъци над главите на войниците.

Сенегалецът кихна, извади носната си кърпа и след като избърса своя приплеснат нос, стегна във възел краищата ѝ. Разтри тоя възел между дланите си и духна в него. Възелът се разплете и насъбралите се видяха учудени, че по средата на кърпата лежи златен пръстен с тъмносиньо камъче...

Нямаше съмнение, че конвоиращите, които вече гледаха с възхищение тоя тъмнолик човек, бяха попаднали на илюзионист. Той събуждаше в душите им, както и в мислите на насъбралите се войници, спомени от детските години,

възкресяваше празници с ехтящи музики под куполите на цирковете, където фокусници гълтаха саби или се усмихваха, оплетени от огромни питони...

Като се опитваше да разчете мълчанието по лицата на конвоиращите, където предишният лекомислен смях беше скрит под сянката на размисъл, Павел Паунов разбираше, че тия прости мъже, над чиито помисли властваше повелята на пагона, дълбоко в душата си страдат, че са сторили зло на човека, докаран от далечна Африка, за която почти нищо не са чували освен това, че из пустините ѝ се въдят лъвове. Може той сенегалец да има деца и тия деца да са още малки, като техните?

На сутринта научиха, че пленникът е убит. Едни казваха, че го застреляли при опит за бягство. Други говореха, че се опитал да измъкне бомба из носната си кърпичка и да вдигне целия щаб във въздуха. А Павел Паунов си мислеше, че за всичко това е виновен златният пръстен със синьото камъче, който от следващия ден остана да украсява ръката на подофицера.

Африканецът лежеше, забил лице в снега. Ръцете му бяха протегнати напред, сякаш при падането се е мъчел да се улови за нещо, може би за ехото на самия изстрел, но това ехо се е изплъзнало из пръстите му и той, залитайки с босите си нозе по снега, на чието кръжение тая сутрин по детински се радваше, се е проснал върху разровената от снаряди земя. Снегът, който продължаваше да посветва като люспици слюда в необичайно тихото небе, се наслаждаваше из гънките на шинела му, покриваше го полека, нежно, както може да стори това само един сняг, роден от тишината и чистотата на всемира...

Човекът, дошъл тук от безкрайните простори на Африка, облечен в шинел на френски пехотинец, щеше да изчезне под тоя сняг – бос, разкрячен, проснат ничком. Петите на убития щяха да стърчат над неутъпкания сняг лилави, с изящни линии, с кадифеномеки гънки, сякаш изваяни от длетото на изкусен майстор...

Снегът го затрупваше бавно и неумолимо. Само там, където лицето на африканеца се бе забило в него, белотата бавно се отдръпваше и край това смугло лице като край чер въглен, все още неизгубил топлината си, се показваха бучки пръст шупнали, ухаещи на идващата пролет – и се виждаха тревици, тънки като камшичетата на буквите, които мъртвият войник беше се учил да пише може би преди петнадесет години, а може би и преди хилядолетия....

След години – мислеше си Павел Паунов – историците ще пишат, че това е била една безумна война, авантюра, касапница, обречена на смърт и страдания хиляди хора. Ще пишат, усетили с петите си мекотата на домашните

пантофи, ще разгръщат дебели тонове и ще търсят под очилата си следите на онова изчезнало време. Ще вали тих сняг както в деня, когато плененият африканец правеше своите фокуси, за да умили стива ония, в чиито паласки лежеше куршумът за неговото сърце. И няма да се вижда през гъстия снеговалеж дребната фигура на редника от пехотата Павел Паунов, учител по история, няма да личи изписано по лицето му, защото той стои изправен в дъното на кръгозора, дребен като песъчинка, стои под бледия здрач на историята, обхванат от събития, по-стари и по-нови, които се сплитат над него подобно висока трева. И ония с очилата, наведени над безбройните страници на историята, едва ли ще забележат тая песъчинка. А редникът от пехотата Павел Паунов ще стои сред високата, всепоглъщаща трева на времето и между нейните стебла, като просветваща зирка между кавалерийски саби, ще вижда как на смрачаване се срещат два ескадрона. Единият не е бял и не носи през чернотата на бойното поле трагичната светлина на конските шици и на издърпаните от ножниците саби. Той няма величието, с което е надарило друг ескадрон перото на един поручик от добруджанските полкове. И двата ескадрона са съвсем обикновени, с коне, които изглеждат в далечината късокраки като впрегатни селски добичета, дори движенията им издават неповратливост. Тяхната тъмна лавина, на която свечеряването е отнело всички цветове, изведнъж светва в горната си част. Светлината ту се скъсява, ту се раздипля, разпалвана от пулс на конските гърбове – това са сабите, огрени от полегатите лъчи на залязващото слънце.

След три дни бойното поле ще бъде пусто. Отстъпилите неприятелски войници ще се окопават далеч на юг. Зигзагите на пехотинските ровове, из които ще се мяркат фуражките на войниците от частта на Павел Паунов, ще очертават, по други чукари, под току-що навалелия сняг, ръбестите купчинки на своите бруствери. И скромният учител по история, сега редник от пехотата, за когото никой историк няма да си спомни, ще гледа в една мразовита утрин, преди разсъмване, как по хребета на хълма, където се срещнаха двата ескадрона, вървят войници с каруци, за да приберат мъртвите. Санитарите издърпват из преспите посечените кавалеристи и те, вкочанени от зимния мраз и от смъртта, остават в ръцете им такива, каквито ги е свалил от стремето сабленият удар: с широко разперени ръце, като за последна прегръдка, с разкрасени нозе, изпод които, свистейки с гливата си, се е измъкнал изплашеният кон, или разсечени до кръста от вражата сабя – отляво надясно, точно по линията на тъмната от пот презрамка... Павел Паунов гледа как санитарите товарят избитите кавалеристи. Мъртвите тела лягат едно върху друго, кръстосват се. Каруците обрастват като с плесен с чернотата на смачканите шинели, вкоравени от засъхнала кръв. И на последната каруца, най-отгоре, се поклаща оня с протегнатите ръце. Той прилича на още неснет от кръста мъченик, остро очертан от студената ивица на зазоряването...

Винаги, когато си спомнеше за сенегалеца, в съзнанието на Павел Паунов се появяваше образът на един друг човек, срещан през по-късните

години на неговия живот. Тоя човек също беше илюзионист. Имаше широко лице с отпуснати бузи. Очите на фокусника бяха скрити под дебели вежди. Горните клепачи, притиснати от тия вежди, стесняваха прореза на очите и през тая цепнатинка прозираха само зениците – застинаха, взрени в една точка, пронизващи с невидим рентгенов лъч всичко наоколо. Но най-необикновени бяха ръцете на тоя човек. На пръв поглед те по нищо не се различаваха от ръцете на другите хора: вените и сухожилията им изпъкваха на китките под гъст пух от руси косъмчета и един пръстен се връзваше в кутрето на лявата ръка, изтънял от дълго носене. Но неговите пръсти, леко подпухнали и отпуснати, криеха магическа сила. Когато фокусникът примижеше и цепките на очите му станеха тънки като острие на бръснач, ръцете изведнъж се издърпваха напред, почваха да се издължават, да плават във въздуха, да правят странни пируети, да чертаят магически линии...

Тоя човек имаше много приятели. Обичаха го, понеже приобщаваше душата им към чудеса, в които хладният разум се съмняваше, но сърцето ги приемаше с трепет и възхита, защото на човека, уморен и подтиснат от ежедневието, е нужно усещането за чудо...

Веднъж илюзионистът правеше своите фокуси в читалището на града, където живееше Павел Паунов. Салонът беше препълнен. По едно време фокусникът слезе сред публиката, издърпа часовника из горното джобче на седналия до сцената Павел Паунов, счука в едно хаванче лъскавата машинка (бавно, съсредоточено, сякаш се стараеше да не остане нито една здрава частица от него) и изсипа в шепата на смаяния и пребледнял човек жалките останки от неговия часовник. Възпитателят на учениците от прогимназията се надигна безпомощен от мястото си. Той не знаеше да се усмихва ли, защото така би трябвало да постъпи един възпитан човек, дошъл на подобно представление, или невъздържал гнева си, да изкрещи в лицето на тоя нахален човек, лишил го от една скъпа семейна реликва... Фокусникът отново прибра в хаванчето зъбните колелца и кривите тенекйки от злополучния часовник, разклати ги, духна в гърлото на пиринчения съд и оттам извади цял-целеничък стария „Лонжин“. Часовникът цъкаше тънко и отривисто и секундарната му стрелка весело, като че ли нищо не беше се случило, кръжеше по матовия циферблат. Избухна смях. Павел Паунов стана и се поклони, сякаш самият той беше виновник за странното превъплъщение на неговия часовник.

Само един човек, седнал на първия ред, през цялото време гледаше с абсолютно безразличие към сцената – дори когато илюзионистът правеше най-смайващите си фокуси. Очите на тоя човек бяха сивозеленикави, втрещени право напред. Цветът на ирисите им почти се сливаше с цвета на очните ябълки – доста изпъкнали, каквито често биват очните ябълки на мраморните скулптури, и това придаваше напрегнато изражение на непознатото лице. Фокусникът забеляза тия очи. Усети, че погледът им оплита с невидима паяжина пръстите му и те, допреди миг само били пъргави и неуморими, с усилие прокъсваха тая паяжина. За пръв път изпитваше подобно чувство.

Стоманенозелените очи го хипнотизираха със студенината и безразличието си. Свикнал да бъде посрещан от всички с възторжени ръкопляскания, той за пръв път се почувствува безпомощен да преодолее смущението си. Не седеше ли на първия ред човек много видял по света, комуто фокусите на майстора изглеждаха като хлапашки импровизации? Паяжините на непознатия поглед все така лепнеха по пръстите на илюзиониста, правеха тромави движенията им, но той успя да преодолее смущението си. Мина енергично от единия до другия край на сцената, тракай-ки нервно с токовете си, и като дръпна към лактите ръкавите на своето черно сако, започна следващите си фокуси.

Пъргавината на ръцете му отново се възвръщаше. Той изваждаше от цилиндъра си зайчета, които шаваха с подмокрани от уплаха крачета, или пиеше лимонада от висока ръбеста чаша, а после източваше жълтеникавата течност от лявото си ухо.

Но оня от първия ред продължаваше да стои все така безразличен...

Когато представлението завърши, илюзионистът се прибра зад кулисите, разстроен от това, което се случи. За пръв път един изпитателно взрян в него човек му показваше с мълчанието и безразличието си, че е минало вече времето на тия залъгалки, на които фокусникът беше посветил целия си живот.

Салонът постепенно се опразваше. Илюзионистът виждаше в рамката на вратата отдалечаващите се фигури с вдигнати яки на палтата. Силуетите, обгърнати от ноемврийската мъгла, избледняваха и се сливаха с нощта.

Когато закопчаваше пардесюто си и се канеше да тръгне към изхода, илюзионистът чу стъпки зад гърба си. Видя, че към него пристъпва, държан подръка от жена в тъмнокафява рокля, оня, който седеше на първия ред. Роклята висеше край тялото на жената. надигната от кокалестите ѝ рамене, и под гънките едва се долавяха формите на нейната плът.

- Доведох при вас моя мъж – каза тихо тя. – Вие единствен можете да му помогнете...

Фокусникът го погледна. Очите на този човек, осветени от лампата на стената, бяха изгубили предишната си студенина и сега изглеждаха плахи и безпомощни.

- Вие единствен можете... – повтори жената. – Никой досега не успя да му помогне..

Застаналият сред кулисите човек не се помръдваше, въпреки че зайчетата на фокусника подскачаха край него и душеха обувките му.

Той беше спял.

- Чудеса. могат да правят само ръцете ми – каза фокусникът и усети, че мъглата, изпълнила салона, облепва гърлото му. – Сърцето ми е... безпомощно...

Жената постоя срещу него, оправи дантелената яка на роклята си, после отново хвана слепия човек подръка и като го придържаше да не се хлъзне по дървените стъпала, бавно пое през пустия салон.

Двете приведени фигури мълчаливо се отдалечаваха. Фокусникът, застанал сред кулисите, ги гледаше и си мислеше за жената, която само преди

миг стоеше на празната сцена. Каква беше тя? Суеверна селянка ли, която не искаше да се предаде на отчаянието и се луташе по света, за да търси чудото? Само нейната наивност ли я доведе при него с тоя сляп човек, или някаква необикновена обич, озарена от страданието, ѝ даваше сили и надежда?...

Горният ръб на вратата закриваше гърбовете на двамата и се виждаха, озарени от уличната лампа, само нозете им – бавни, опипващи нозе, които сякаш е нстъпваха по земята. а поемаха към един друг свят, в чиято далечина все още мъждукаше искрицата на надеждата. Мъглата се качваше все по-гъста на празната сцена, обгръщаше фокусника с пронизващия хлад на голите улици и той, навел се да прибере в една мукавена кутия зайчетата, за пръв път изпита дълбока болка, че природата го бе лишила от дарбата да прави истински чудеса...

Една година след случката със сенегалеца, също в късна есен, когато фронтът при Добро поле беше пробит и войниците, брадясали и съсипани от безсъница, хвърляха оръжието си в нозете на френските пехотинци, Павел Паунов попадна, след безбройни тарства, на един гръцки остров, където му беше съдено да прекара заедно с другите оцелели войници от своята част три безкрайно дълги години, които щяха да оставят в душата му белег за цял живот.

Островът, където ги стовариха една сутрин. беше каменист, с отвесни червеникави брегове, проядени от вълните. На югозапад склоновете се спускаха по-полегато. Там окото можеше да зърне между скалите дребна, прегоряла тревица и равни полянки, не по-големи от войнишкото платнище, което Павел Паунов носеше през рамото си. Съвсем на юг, където очертанията на острова се губеха в тънката мараня, крайбрежната ивица беше ниска и равна. На това място се виждаха очертани с белезникави камъни граници на ниви – може би бяха зеленчукови градини – и над тия ниви се извисяваха няколко изкорубени маслинови дървета, чиито пепеляви клони се изпълваха със сребристи трептения, когато полъхнеше вятърът. Ако знаеше, че тоя зелен оазис ще се изгуби след малко от очите му и край него цели три години ще мълчат само напечени червеникави камъни, в чиито сенки ще помръдват лениви гущери, Павел Паунов щеше да застане с мълчаливо благоговение пред тая изумрудена светлина между камъните, както се застава пред икона. Щеше да се помъчи да запомни всяка нейна гънка, всяка искрица по листата на маслините, за да ги съхрани в душата си, защото сиянието на тихата зеленина говореше за присъствието на човек, който борави с мирни сечива – рало, мотика, лопата, – че вечер тоя човек носи вършини за огъня и кашля от лютивия пушек, че дои козите, седнал до прага, и вимето меко плува под пръстите му, че дяла с брадвата върбови колове за оградата на своя невидим зад маслините дом.

Павел Паунов не спря да се възхити на тоя пейзаж. Той само плъзна

поглед по далечната поляна край брега и тласкан от раменете и лактите на другите заложици, се заизкачва по склона, като прибавяше тракането на своите ботуши към монотонния вървеж на поелите към неизвестността и страданието.

Не се обърна да погледне и кораба, който ги докара на острова. Чу само пляска на витлото, когато капитанът обръщаше своята черупка край железата на порутения кей, после, заслушан в равномерното боботене на мотора, разбра, че корабът вече се е насочил в обратна посока. Обърна се и видя само пенестата ивица след кърмата корабът беше се смалил в ослепителната синева на морето. В ритъма на мотора му се долавяше нещо весело и безгрижно. Тия звуци, чиято стойност Павел Паунов щеше да оцени по-късно, се задържаха все още за брега, защото моторът на кораба въпреки упоритостта си не можеше да скъса бялата еластична диря след витлото.

Пътят на заложиците се виеше между напечения камък и между подвикванията на конвоиращите ги войници, заобикаляше олеандрови храсти, които цъфтяха и прибавяха към мътния цвят на вдигнатия от ботушите прах своето много нежно и необичайно безпомощно за пейзажа сияние...

Когато след много години Павел Паунов си припомняше преживяното на гръцкия остров, с учудване откриваше, че в паметта му са избелели много събития, които той смяташе, че ще оставят незаличима диря в живота му. Съвсем бяха изчезнали в далечината на времето и между пукнатините на тия събития единствено растяха олеандрите ниски, сякаш тъпкани от добитък храсти, обгърнати от розовинката на цветовете. В нея беше останал димът на отдалечаващия се кораб, беше се съхранило усещането за царствената синева на морето, съзерцавана през телените мрежи на лагера... Човек трудно може да определи какво точно е това усещане: радост ли е от докосването до една отнета красота, чрез което се мъчиш да възвърнеш душевното си равновесие, или това е болка, породена от мисълта, че красотата стои редом със страданието и ти, отправен към нея, се удряш в самия себе си – твоя двойник, който върви насреща, удряш се в някогашния лековерен човек – с твоите черти и усещаш как в него, разтърсен от удара, нещо се срина и се разбива на парчета.

И друго беше останало в душата му: предчувствието за гибел. Влакът, който ги откарваше към Солун, минаваше през разрушени села, чиито зидове едва се очертаваха в дъжделивото развиделяване, минаваше под мътна светлина на гарови лампи, която се плъзгаше по сънни лица на войници, натъпкани в конските вагони. Екотът на колелата се удряше в стени от тъмни кипариси, извисени край железопътната линия, и когато локомотивът изсвиреше продължително и дрезгаво, на Павел Паунов, издърпан из унеса на кратките сънища, му се струваше, че край линията тича човек и вика за помощ. Дъждът се засилваше. Покривът на вагона пукаше, сякаш ръждясалата ла-

марина се изтръгваше от гвоздеите и се готвеше да отлети, заедно с вятъра, над обгърнатите от тежко мълчание равнини. Когато сънят отново го оборваше, Павел Паунов, притиснат от лактите а коленете на проснатите като мъртви заложници, се мъчеше да остане буден, защото му се струваше, че влакът лети към бездна (навярно придошлият Вардар е помел всички мостове) и само след миг вагоните, трецейки със своите смачкани и нацепени стени, ще се замаят към тъмното гърло на преизподнята. Влакът продължаваше да пътува, все още недостигнал сринатите мостове, но Павел Паунов, люлян от ритъма му като от треска, ясно виждаше между кипарисите острия скален ръб, зад който лежеше бездната. По дъното на тая бездна вървяха боси войници с разкъравени пети, вдигаха ръце и се заканваха някому. Това бяха войниците, които щурмуваха боси (защото дивизията беше останала без облекло и обувки) склоновете на Яребична, покрити с кремъци, остри като стъклени късове. Пехотинците държаха черни хлябове, от които се носеше непоносима миризма на миша пикоч, каквато Павел Паунов беше усещал в опразнения от бирниците хамбар на дядо си. Мъчеха се да разчупят тия хлябове, но те си оставаха обли като камъни в ръцете им.

Към тая бездна сега летеше влакът със заложените, които пътуваха към Солун и към неизвестността. На Павел Паунов, пронизан от хладните тръпки на зазоряването, му се струваше, че след тоя влак се срина всичко, останало зад гърба на пленниците, изгубили родината, подтиснати и разочаровани. Свиват се оръдията със запушени от пръст гърла, изричали името на славата; свиват се знамената, изкаляни и обхванати от плесен; свиват се палатките на тифусните болници и тежко плющят, мокри от дъжда; свиват се орниците на неговия роден край – огромни късове пръст, подкопани от невидим порой, които повличат и него със себе си. Той се изправя, натъртен при падането, и тръгва по дъното на бездната към пехотинците от Яребична с къравите нозе и с вмирисания на мишки хляб. Стъпва по полкови знамена, разяждани от плесен, вижда жени с черни забрадки, които мълчат, сякаш са издялани от мрамор в каменоломните на неговата родна планина, иска да извика някому: „Накъде пътуваме? Това ли е краят?“ – но думите му се давят в гърлото и се чува само пронизителната свирка на локомотива.

В размишленията си за тия години Павел Паунов приличаше на дълго боледувал човек, който се връща при безкрайните месеци на страданието и вижда не болничните лампи над главата си, нито скалпелите на лекарите, а обгърнатите от мъгла ръце на майка си, които му носят чаша чай, вижда дюлята на гардероба и различава в хаоса на преживяното хапчетата по масата, обгърнати от пихтиестата белота на целофана. Но над всичко съвсем ясно, с най-тънки подробности той вижда полета на една пеперуда. Тя се мярка в ъгъла на стаята (полумракът я прави виолетова), после прекосява диагонално прозореца и в долния му край, където се промъква първият лъч на

зазоряването, светва – бледосиня, после цикламена, с черни нишки като жилки по скъпоценен камък. Това чудо на природата, който знае как попаднало сред спарения въздух на болничната стая, кръжи, оплита целия простор над човека и душата отпъжда всичко друго, за да запази завинаги – само това видение.

За някого такова преживяване можеше да изглежда дребно, недостойно за човешкото внимание. За Павел Паунов то беше символ на победилата надежда.

Привечер обичаше да се разхожда край телената мрежа до морския бряг. Докато другите седяха пред бараките и кърпеха разпраните под мишниците войнишки куртки или перяха партенки, Павел Паунов вървеше край залива и усещаше по лицето си лекия полъх на вятъра. Гъделичкането на отразената от вълните светлина на свечеряването го караше да примижава и тогава цялото море, чак до бледата черта на кръгозора, се обгръщаше в синкав дим. Това му спомняше за дима над запалените стърнища в неговия роден край, за вечерния ветрец, който слизаше откъм планината и прокъсваше ухаещия на горчиви билки пушек, за да открие пред очите му ту извити високо в небето рога на волове, ту оловносинкав прах след препуснала каруца, изтегнат над земята – успоредно на пътя – от единия до другия край на кръгозора... За тоя далечен край му напомняха и купищата рибешки кости в ров до самия морски бряг. Там заложиците изхвърляха отпадъците от кухнята. В тоя ров белееха сухи, трошливи като тебешир скелетни на риби, извити от горещината, обгърнати от жужене на оси, които бушуваха в плетеницата от сухи прешлени и от остри вкоравени муцунки, през чиито очни кухни надничаше пустотата...

Тия скелети на рибите, в чийто дъх на разтление все още се долавяше мирис на водорасли, му напомняха за летните вечери в бащиния дом, през чийто прозорец се виждаше бродът на Огоста.

Павел Паунов беше роден край тая река, по нейните брегове премина неговото детство и първите му спомени бяха свързани с реката – с бълбукането на водата в подмолите по пладне, с подскачането на рибите над гладката водна шир привечер, с едва доловимата музика на догонващите се талази, чието ехо замираще в тайнствените зевове на подмолите...

През ония години очите на момчето откриваха света. Плавните тласъци на рибите, които като едва забележими зелени сенки се мяркаха из глибините, отвеждаха очите му в тъмнината на огромните подмоли. Рибите изчезваха в бездънните вирове, откъдето в големите наводнения бяха измъквали удавени каракачани, после се мяркаха в осветената част на водата и се хлъзгаха бавно, с леко потрепване на плавниците, почти допрени една до друга, сякаш си споделяха нещо. За Павел Паунов тогава образът на рибата беше въплъщение

на усещането за тайна, за порив към непознатото, за свобода и безбрежност. Беше нещо неуловимо – като оживяло слънчево петно сред речните талази – и много му се искаше да се докосне до него, да усети с пръстите си уплашеното му потрепване, да се убеди, че това чудо – рибата – наистина съществува. Запретнал крачоли, той тръгна из реката. Започна да обръща камъните, хлъзгави от наслоения талог. Водата край тях се размътваше и той виждаше как рибите пронизваха тая мътилка, оставяйки в нея тънка драскотинка, и изчезваха. Най-после успя да стисне една рибка между пръстите си, наместени под плосък камък. Изнесе камъка на брега, отпусна пръсти, като очакваше уловената риба да падне на пясъка, наведе се – и не видя нищо в нозете си. Рибата остана върху камъка. Коремчето ѝ беше размазано от стискането. Тя помръдна веднъж-дваж с хрилете си, шавна с облото си око, в което той видя (или така му се стори) своето лице – и после безжизненото телце на рибата се отпусна върху гладката повърхност на камъка.

Момчето метна рибата на пясъка и хукна към къщи уплашено и смутено. Тича дълго, без да търси пътека, направо през камъните, които се разместваха под нозете му и го караха да залита. Влезе вкъщи – нямаше никого, – метна се ничком на кревата и неудържимо заплака.

Никога досега не беше усещал такава остра бол-ка. Животът, срещнал го за пръв път със смъртта, му беше нанесъл удар, чиято трагичност малкият Павел Паунов щеше да разбере по-късно – беше му отнел обаянието на първата тайна и с това започна ограбването на душата му.

Преминаваха години. Той, вече юноша, обичаше да ходи с баща си на риболов. Старият премяташе през рамото му торба, цялата облепена с рибешки люспи и вкоравена от тях, казваше му да върви на няколко разкрача след него, за да не плаши рибата, после, стиснал между зъбите си единия край на мрежата, с леки тласъци на дясната длан започваше да нарежда върху лакътя на лявата си ръка рехавите дантели на серкмето. Като се разкрачваше, за да има по-добра опора, с ритмично полюляване на раменете издигаше мрежата и тя, звънтейки с оловните си топчета, повтаряше енергичното движение на тялото му. После гънките на серкмето изведнъж се раздипляха, освободени от неговата ръка. Едно широко ветрило се изтягаше над брода и се спускаше във водата, издуто от въздуха като парашутен купол.

След това момчето гледаше как баща му, излязъл на брега, изскубва хрилете на рибите от примката на филдикоса и те, изкривени като ламаринки, оставят кървави следи по дланите му... Малкият усещаше с хълбока си, над който лежеше торбата, подскачането на уловените риби. Знаеше, че ако надникне сега в тъмния отвор на торбата, ще ги зърне там тъмноопалови, с хриле, които се разтварят конвулсивно, ще види устица, стегнати от сребърно пръстенче, които се мъчат да задържат последната глътка въздух, но тя се докосва ту до единия, ту до другия ъгъл на торбата и поамена от небето,

което се вижда между изпънатите край врата на момчето тракове, тихо поема към безкрая... Когато последният дъх на рибите се докосваше до лицето му, малкият усещаше аромат на застояла вода и на жабуняк. Така ли ухаеше душата на рибите?... Баща му не мислеше за това. Той се готвеше отново да нагази в бързея.

Няма да мисли и довечера, когато изсипе в една паница на пода своя улов. Момчето ще гледа как рибите в паницата се раздвижват (живи били!), как сребърната повърхност се издува, сякаш под нея шава невидима къртица.

- Избирай живите рибки, най-малките! – ще се обърне към него майка му. – Чорбата от тях е най- вкусна!

Тя ще трака с капака на тенджерата и ще бърше лицето си, зачервено от печката, а водата в тенджерата ще кипи, ще прелива и мехурчетата ѝ ще се пукат със свистене по черните тучове на печката. После майка му ще измие дребните рибки, отбрани от момчето, ще плисне през прага водата и гъделичкана от шаващите коремчета на мренките, ще търсиопипом хрилете, защото там е слабото място на рибите...

Да, тоя миг наистина беше дошъл. Баща му сваляше панталона си да го суши, а майката, като вдигаше над кипящата вода живите рибки, ги пускаше внимателно в тенджерата, сякаш се стараеше да падат на едно и също място. Рибките изчезваха изведнъж сред мехурчетата на пяната, но след миг кипящата вода ги изхвърляше на повърхността и малкият, сепнат от жестокостта на майка си, която друг път винаги е била нежна и състрадателна, виждаше как тия шаващи преди миг мренки плават вкоравени над пяната, с щръкнали плавници и с побелели очи.

- Чорбата от живи рибки е най-сладката чорба! – казваше майка му, като нареждаше масата за вечеря.

Малкият не посягаше към лъжицата. Мъчеше се да преглътне един сух залък, но той засядаше на гърлото му. А неговите родители, след като го подканеха веднъж-дваж и той откажеше, забравяха за него и продължаваха своята вечеря.

Малкият си лягаше гладен („Заслужава ли си да се мъчиш за едни нищо и никакви рибки? Утре баща ти ще хване други...” – би казала майка му, ако знаеше за какво страда нейното момче), завиваше се презглава с одеялото, за да заглуши тракането на лъжиците, които майка му миеше до печката, но тия звуци, остри като рибешки костици, се забиваха в съзнанието на малкия.

- Страшно е да си възрастен... – мислеше си момчето.

А баща му вече спеше и дишането му – бавно, с хриптене – наподобяваше поскриптяването на речните камъчета, до които днес се докосваха, олюлявайки се от хлъзгавината им, неговите едри пети...

Когато се готвеха да излизат от галерията на мината, Павел Паунов усети, че му прилошава. Изостанал от другите, които се отдалечаваха със

своите миньорски лампи, той си пое дълбоко дъх, уверен, че това ще го облекчи, но краката му се подкосиха. Извика. Гласът му се блъсна в тесния тунел на галерията и падна на няколко крачки от него. Павел Паунов чу звука от падането му – тихо цопване в локвите между релсите на вагонетката, сякаш от тавана се отрони камъче. Тоя глас изпълни галерията със странен шум. Дошъл на себе си, Павел Паунов помисли, че това е отзвук от дишането му, но после, като вдигна над главата си лампата, в чиято светлина видя да се мяркат сенки, разбра, че край него се чува шум на прилепи.

Тоя шум нарастваше и съпровождаше стъпките на Павел Паунов, когато той, преодолял сърдечната криза, пое да търси изхода. Вървя дълго и видя залостена, прогнила от влагата врата, от грубо дялани дъски. Беше сбъркал посоката. Тръгна обратно. Заобиколи една обърната вагонетка и продължи нататък. Стигна до грамада руда, която засия с кристалчетата си под светлината на лампата: галерията беше се срутила и преграждаше пътя му. Сега накъде? Жълтеникавото петно на миньорската лампа отново се докосна до обърнатата вагонетка, задържа се върху една релса и като потъваше в локвите, откъдето го издърпваше разлюляната ръка на Павел Паунов, това живо огънче продължаваше да се лута из лабиринтите на подземния свят, в който ту нарастваше, ту съвсем заглъхваше шумът на прилепите.

Заблудилият се в лабиринтите на запуснатата мина, където се изнизваше третата година от живота му по гръцките острови, поглеждаше назад, сепван от ехото на собствените си стъпки, и като стигаше до обхванати от паяжина греди, които преграждаха пътя му, отново се връщаше към локвите, където беше минал преди малко... Вечният мрак на тая преизподня беше закрил всички изходи и учителят по история, преди години пробягвал с любопитство страниците, в които се разказваше за лабиринтите на Минотавъра, сега беше попаднал в самото негово царство, в неразгадаемата им плетеница, луташе се под шума на прилепите, който ту се докосваше до нозете му, ту се вдигаше към тавана на галерията, и там се чуваше глухо свистене, сякаш по ръбовете на рудните късове стържеше пила... А може би това беше дишането на самия Минотавър, който се приближаваше крадешком, скрит зад сянката на зложника, приближаваше се бавно, затулван ту от единия, ту от другия ръб на галерията – сякаш му правеше удоволствие по-дълго да наблюдава жертвата си.

Павел Паунов беше изгубил представа за времето. Колко часа се луташе из запуснатата мина? Полунощ ли беше сега, или вече разсъмваше?

Чу говор в далечината и отначало помисли, че го обзема дрямка, че тия гласове се процеждат през мъглата на съня му, оплетени от нишките на прилеповия летеж, висят във въздуха, уловени преди месеци или години, но после, когато съзря светлинки на фенери, люлени от вървежа на приближаващи се хора, разбра, че не сънува, и се остави да го обгръща това сияние на фенерите, след което гласовете се държаха един за друг, за да не се изгубят.

Идваха войници от стражата заедно с коменданта на лагера Жан-Пиер

Коломбел. Поведоха го към изхода. Дълго се спъваха из релси, дълго заобикаляха срутени грамади руда, докато да стигнат до онова светло квадратче, изрязано върху фона на небето. Павел Паунов вървеше бодро, дори се опитваше да се шегува с Жан-Пиер Коломбел, който любезно му говореше нещо. Но когато заложникът усети полъха на морския ветреца и стъпи върху бледата светлинка на месеца, фосфорният пращец, раздвижен от нозете му, плавно се понесе във въздуха и го облепи целия. Засиял до дъното на душата си, Павел Паунов погледна залива, прекосен от пътеката на месеца, и усети безкрайната самота на Егейско море в глухите въздишки на вълните, които се лутаха под сводовете на крайбрежните пещери.

Ударът на прибоя изведнъж обля нозете му, разми пясъка под тях и той усети, че се хлъзга. Студена пот изби по челото му, после тънък писък, сякаш това беше свирка на корабна сирена, прониза ушите му. Луната се залюля отначало бавно, както се люлееше абажурът над главата му у дома, когато започваше земетресение, после амплитудите на това движение започнаха да стават все по-големи, полудялата луна оставяше тебеширени следи от единия до другия край на небето. Паднал изведнъж по гръб до часовоя, Павел Паунов видя съвсем близо до лицето си прелитащия месец – той беше толкова ниско, че острият му ръб го рязна по очите.

Повече нищо не видя. Чу само шум, който деб-нешком се приближаваше към него, като се криеше зад тъмните грамади на камъните.

Дали не беше Минотавърът?

Павел Паунов не знаеше, че към нея приближава, размятал лунната светлина след витлото, оня стар, проскърцващ с мачтите си кораб, който на сутринта щеше да ги откара в Солун, защото срокът на тяхното изгнание приключваше...

ТОВА БЯХА ИСТОРИИ, към които той се връщаше през дългите есенни нощи, за да търси в тях измеренията на сегашни свои мисли и постъпки. А животът край него си течеше делничен, без особени събития, за които човек може да си спомни по-късно, ако се изключи това, че трамваят вчера блъснал камион с багажа на някакъв пътуващ цирк и по цялото шосе лежали разхвърляни топки и костюми на палячовци или пък съобщението във вестника, че точно в 12 часа през града ще минат двама скандинавци, които обикалят света с пътнически колелета.

Животът си течеше и жителите на новия дом започнаха да пристигат един по един в своите жилища. Каруците, натоварени с техния багаж, оставаха на улицата, докато мъжете, приведени под тежестта на вързоп, увит в селска черга, или поклащани от кушетка, чиято пружина с позвънващи тласъци отбелязва стъпките им по стълбището, бавно се изкачваха към своите бъдещи жилища. Ключът се превърташе леко, с една особена тържественост, вратата се отваряше с остър пукот (засъхналата боя беше залепила ръбовете ѝ), ехото

се удряше в стените на антрето, отскачаше към вратата на хола и падаше върху дървените стърготини по мозайката. Но стъпките на влезлия отново караха това ехо да излита към ъглите на празните стаи, да обхожда заедно с погледа му всички стени и прозорци и да го следва, като негова ехтяща сянка, по коридора и в кухнята. Само когато застанеше на балкона, постлан с изцапани от вар вестници, човекът усещаше празнота около себе си, защото звуците на новия дом изведнъж се разсейваха във въздуха. Влезлият за пръв път в своето жилище отново се връщаше в стаите, за да изпита удоволствие от веселото ехтене на стъпките си и от своя глас, който, преди да го съпроводи до улицата, където чакаха каруцарят и жената на новодомеца, надничаше любопитно из всички стаи, обхождаше ги, подскачайки на едно краче, както после ще подскача момиченцето на дошлия – и чак тогава се спускаше по стъпалата...

Винаги съм изпитвал особен трепет, когато е трябвало да вляза в току-що завършен дом... Всичко е ново, още недокоснато от ръката и от погледа на оня, чийто живот ще премине между тия сияещи от ворта стени. Още няма ток. Вечер палят свещи и за пръв път, видели лицата си моделирани от толкова резки светлини и сенки, се усмихват един на друг. И маса още нямат, затова разчупват хляба на вестник, сложен върху обикновен кухненски стол. Между тия бели стени не е изричана нито нежна, нито укорна дума, още не е скриптяло легло до столове с небрежно разхвърляно бельо в миг на неудържимо желание, още не се е раждал никой и ничий сетен дъх не се е промъквал през открехнатата врата, за да се разсее с дима на комините и с чуруликането на врабчетата из необозримия простор. Един бял лист, един тънко настлан върху мълчанието снежен пласт, обрязан от звънтящите ножици на прелитащите сойки – това е началото на новия дом. Какво ще напише утрешният ден по тоя девствен сняг? Птичи нозе ли ще го украсят с шевиците на своя танц или сълза ще остави следата си – тъмна и прогаряща като восъчна капка? Това все още никой не знае. Свещта гори, вестникът шумоли под лактите на вечерящите, в уханието на хляба се долавя дъх на безир и само сенките, уголемени от пламъка, подобни на черни тапети, небрежно налепени по стената, внасят дисонанс в девствената белота на новия дом.

Нощем хората се събуждат и не могат да разберат къде се намират, понеже сънят ги е отвел другаде – в старите квартири, където и стените, и мебелите излъчват друг мирис – на пържен лук или на рибешки люспи, а и шумовете зад стените там са други – подвижвания на стрелочници или тънко свистене на пара изпод колелата на маневриращ локомотив. Тръгват новодомците към чешмата, а се удрят в рамката на прозореца: сбъркали са посоката, защото вратата на старата им квартира е била на тая стена, и те полусънни се отправят натам така, както са правили стотици пъти досега. Палят кибритени клечки, чиито пламъчета опарват пръстите им, вървят опипом, събарят ехтящи празни кутии от боя и най-после напипват кранчето над мивката. Пият, подложили лице под струята, от която ги лъхва прохладата и мълчанието на новия дом...

Много пъти ще бъде така. Навикът и преживяното ще се изправят пред онова, което идва да ги измести от съзнанието на човека, ще се съпротивяват с безпомощна упоритост и въпреки че времето ще ги покрива с патината си, под нейната корица ще прозира като релеф на старинна монета (по-скъпо на нас, понеже сме го изгубили вече) онова, което по-рано ни се е струвало делнично, дори досадно.

Спомням си, че аз, когато също се заселих в този дом, дълго време се събуждах в пет часа сутринта (тогава край старата ми квартира с пронизително скриптено минаваше първият трамвай) и, тръгнал бос по хладния под, търсех през прозореца замъгленото от дишането на ранните пътници жълтеникаво петно на задния вагон, което бях гледал толкова години. За моето старо жилище ми напомняше много натрапчиво, кой знае защо, скриптенето на кушетката. Този звук възкресяваше цялата атмосфера на напуснатата от мене къща – избелелия жълтеникав цвят на стените, пукнатините под прозорците, обгорени от спиртна лампа, защото там са се въдели дървеници, замърсената белота на вратата край бравата, миризмата на палачинки, която идваше сутрин откъм кухнята заедно със задавеното кашляне на бай Арсо, потомец на македонски комити, сега продавач в магазин за печки, който преди бръсненето се насапунисваше обилно и когато кашляше, пияната, разпиляла дребни мехурчета, се носеше под тавана на кухнята. Където аз влизах да се измия. Цял един свят от звуци, миризми и усещания беше събран в краткото проскриптяване на кушетката, цял свят, който ми беше досаден тогава и който, за мое учудване, чувствах, че сега ми липсва в новия дом. Навярно с това трябва да си обясним привързаността на хората към някои предмети и вещи, които пътуват заедно с тях (понякога съвсем излишни и невзрачни) от квартира в квартира и на тия предмети и вещи се отрежда най-достойно място в новите домове. Спомням си например с каква мъка докарахме от родното ми село до столицата едно лимоново дърво, доста остаряло в своето проядено от влагата каче. Исках да го подарим на някого или просто да го оставим, за да изсъхне на двора. Мама се възпротиви. Седнала до него в каросерията на камиона, стисната от денкове и вързопи, които я блъскаха отвсякъде по завоите на Петрохан, тя крепеше лимоновото дърво за да не се оронят плодовете му. Сега този лимон, навършил вече четири десетилетия, зеленее между моите рафтове с книги, клоните му препречват пътя ми, когато минавам, но аз свикнах с него, както се свиква със стар човек – добродушен и невзискателен, – който ни досажда само с това, че все още съществува. Мама ми обясняваше своята особена привързаност към лимона с това, че дръвчето било посадено в дните, когато съм лежал тежко болен във болница и тя, като дошла да ме види, забелязала, че от стаята изнасят мъртво момче. Помислила, че съм аз, и припаднала. После разбрала, че това е едно дете от Горна Лука, болно от дифтерит... И така четири десетилетия лимоновото дърво цъфти, изпълва стаята с медния си мирис, който полепва по ръцете ми, рони своите цветчета по пода и в тяхната жълтеникава белота, за кой ли път възвърнала мъчителния спомен в сърцето на мама, старата жена съзира между оголели дървета

прозорчетата на Фердинандската болница, зад които аз продължавам да лежа – смъртно болен...

Застанал на балкона, Павел Паунов гледаше към улицата. По нея се зададе същата каруца, която докара преди време и негов багаж. Каруцарят, зазидан от натрупаните денкове, седеше с черната си мушама, висок и кокалест, и с царствено безгрижие поклащаше дългите си крака край опашките на конете. Това преселение, вълнуващо и тържествено за ония, които вървяха след каруцата, взели найлонови мрежи с бурканчета туршия или пакети с книги, беше съвсем делнична и досадна работа за каруцаря. По-заможните хора прекарваха покъщнината си с камиони. Над каросериите се виждаха огледала, в които се мяркаха отразени върхове на тополи, зад шофьорската кабина тържествено лежаха фотьойли, широки като конски гърбове, или гардероби от бяло дърво. До ритлите на неговата каруца никога не беше се облягала такава скъпа вещ. Той обикновено прекарваше багажа на дребни чиновници, на пенсионери или на работници от близката лимонадена фабрика. Когато трябваше да се разплащат, тия хора се пазаряха с него и наброили на дланта му дребни банкноти, не си тръгваха, докато каруцарят не им върнеше остатъка. Някои го черпеха със селска ракия, която пиеха направо от шишето. Или му наливаха в случайно попаднала чаша. Неприятният ѝ мирис на прокиснали джанки и на пушек му спомняше за селските казанджийници в неговия роден край, забутан сред плешивите баири на Граовско, спомняше му за кокошките, които кълвяха димящите джибри и залитаха, опиянени от алкохолните пари. Каруцарят се усмихваше на своя спомен и отказваше да пие. Вино вкусваше понякога, но ракията му беше противна.

Павел Паунов гледаше човека, който вървеше след каруцата. Беше едър, широк в раменете, с прошарени коси над скулите. Лицето му беше гладко и лъскаво, с морави сенки под очите и с отпусната кожа под овала на брадата, ръцете му – гладки и меки, добре гледани ръце без нито едно косъмче, което правеше и дланите, и пръстите му неприятно заоблени и влажни – навярно като гърбовете на плужещите, които Павел Паунов беше виждал по стените на мазето в своя роден дом. Непознатият вървеше с изопнато тяло като военен, който се готви да отдаде чест. Движенията му бяха отмерени и енергични, но тая момчешка, малко оперетъчна напереност не можеше да скрие възрастта на непознатия. Неговите седем десетилетия поезираха през проределите коси, смакани от широкополата мека шапка, която новодош лият държеше в ръката си, прозираха през пепелявозелените ириса и през бръчките по челото.

Като разглеждаше покъщнината му между ритлите на каруцата. Павел Паунов се опитваше да разбере що за човек е пристигналият. Новодолецът с военната походка мина под балкона, взел вързоп папки в лявата ръка, а в дясната пишеща машина, вдигна глава към Павел Паунов, поздрави го и когато попита отскоро ли са се заселили тук и пуснат ли е вече токът, учителят по

история видя да святкат два реда метални зъби на горната и долната му челюст и чу как свистят думите, промъкнали се през цепнатинките на лъскавия метал. След миг петте стъпала към приземния етаж, кънтейки под енергичните стъпки на новодошлия, го отведоха до вратата на неговото жилище.

Павел Паунов предположи, че мъжът с пишещата машина може да е просбописец при някой адвокат или просто гражданин, получил в наследство тая вещ. Видът му не подсказваше, че това е човек, който би могъл да се отдаде на творчество например. Представата на Павел Паунов за него беше съвсем бегла, но той допускаше, че заселващият се на долния етаж може да е работил на младини като акробат в някой цирк или дълги години да е служил във войската. Разсъжденията му бяха съвсем произволни, но по-късно, когато се сближи с новодомеца и той, в разкази за едно или за друго, почна да вмъква и свои спомени, Павел Паунов разбра, че не се е излъгал много в предположенията си. Неговият събеседник, който говореше много особено с леко дръпнати към устни и със стиснати челюсти, през които думите се промъкваха със свистене, мътни, трудно разбираеми, никога не беше работил в цирк, нито беше носил офицерска униформа, но през целия си живот – от юношеските години, преминали по пясъците на варненския залив, досега – беше се занимавал със спорт. Това се долавяше в стойката му, в походката, във все още съхранената стройност на тялото, което, въпреки бремето на изминалите години, се усещаше под дрехите – мускулесто и подвижно. Но в тая подвижност, винаги подчертавана от човека с атлетическата фигура, имаше нещо лекомислено и може би тъжно, защото зад приповдигнатата бодрост той се мъчеше да скрие нещо, което идва неумолимо и разумният човек го приема с примирение.

Още на другата сутрин след пристигането си жителят на приземния етаж (казваше се Николай Стаматов, но сред приятелите си беше известен с прякора Маратонеца) излезе на улицата само по юнашка фланелка и макар че ръмеше, затича с отмерена крачка, леко наведен, с ритмично помахване на ръцете – както тичат бегачите на дълги разстояния. Стигна до трамвайното дело, пое успоредно с тухлената стена, зад която се виждаха стари мотриси с изпочупени стъкла, и като поддържаше един и същ ритъм на крачките си, зави по тополовата алея край шосето. Хората, тръгнали към трамвая с вдигнати яки на палтата и с чадъри, по които се засилваше барабаненето на дъжда, се отдръпваха, за да сторят път на бегача, и гледаха с недоумение лъсналите от дъжда старчески рамене...

(Така беше бягал той преди половин век в първото маратонско състезание у нас – оттам идваше и неговият прякор, – но тогава по-лека и пружинираша беше стъпката му и друг, по-мек и ласкав беше вятърът,

обгърнал младото тяло. Вдишваният въздух тогава пееше в гърдите, а не свистеше, както сега в металните прорези на зъбите.)

Николай Стаматов обичаше да разказва за това състезание като за най-голямо събитие в своя живот и макар че Павел Паунов никога не беше чувал за подобно събитие, вярваше на бегача, защото разказът му беше изпъстрен с най-различни подробности. Които човек като Маратонеца, непреживял такова изпитание, едва ли можеше да измисли. Той описваше например с най-тънки подробности улиците на крайморския град, по които са минавали състезателите. припомняше си магазинчетата за хамути, еврейските дюкянчета до някогашната баня, шивачницата на братя Папазови в края на града, край която маратонците завили и поели по шосето за Шумен. Разказваше за слънцето, което прежуряло безмилостно, за праха, за жаждата. Павел Паунов го слушаше внимателно. Като на урок по история той виждаше равнината при Маратон и чуваше не думите на своя приятел, изричани глухо и провлечено, а дишането на древния елин, тичал също в такъв зной, за да съобщи за победата над персите. Жителят на приземния етаж не беше извършил такъв подвиг, пред очите му не бяха преминавали десетте хиляди коня на персийците, нито бяха се поклаждали щитовете на гръцките пехотинци, не беше виждал пронизаните от стрели войници – той беше тичал край еврейските дюкянчета и между повехналите царици по шосето за Шумен, просто мамен от суетността и славата. Въпреки това Павел Паунов виждаше в победата на своя събеседник нещо величествено, което той самият никога не беше извършвал през живота си, и докато оня, стиснал металните си зъби, продължаваше своя разказ, учителят по история се мъчеше да си представи Маратонеца с лавровия венец на шията, изправен над множеството, което го приветства, а той помръдва, гъделичкан от коравите листа на лавъра.

- И какво запазих за спомен от маратонското състезание? Нищо! – смешно разтягаше устни победителят. Вестникът, където писаха за мен, се изгуби някъде. Лавровият венец повися месец-два на стената в къщи, после го изхвърлихме при въглищата в бараката, защото листата му се ронеха по килима и мама трябваше да премина по няколко пъти на ден. Изгорихме го една вечер срещу Заговезни. Помня, че тогава мама беше почнала да пържи палачинки.

Макар че лавровият венец беше легнал върху въглените, за да нагорещи тигана с палачинките, макар че и цялата история с маратонското състезание можеше да е чисто и просто измислица, на Павел Паунов му се искаше това да бъде истина, и макар че лавровия венец го нямаше и златистата му лента отдавна беше разнищана от молците, той долавяше блясъка ѝ в думите на някогашния състезател, който, прекосил годините на своя живот като

царевиците край шосето за Шумен, беше достигнал до това едностайно жилище с вехти мебели; долавяше сиянието на славата в самия му прякор – Маратонеца, който беше неотлъчно с него като медал на ревера – поизвехтял, изгубил блясъка си – и за който бе нужен само един лъч или една съчувствена човешка усмивка, за да засияе отново с тиха и малко тъжна светлина...

Когато паднеше есенната мъгла и заръмеше дъждът, доловим само в тъмните огледала на отсрещните прозорци – монотонен, дребен като прашец дъжд, чиято студенина човек усещаше повече с очите, отколкото с тялото си, – започваше сезонът на грипа. Най-напред се разболяваха дечурлигата. Играли цял ден из парка, под дъжда, те си лягаха привечер, наплескани от родителите, защото тия немирства са им дошли до гуша, и след час-два разтракваше зъбите им такава треска, че ако човек сложеше на челата им мокра кърпа, тя щеше да задими от високата температура. Подир дечурлигата идваше редът на по-възрастните. Като охкаше от болки в кръста дни наред и едва си поемаше дъх през подпухналия от хремата нос, на кухненското легло се свиваше бабата. След това от другата стая започваше да се чува прегракналата кашлица на бащата. Последна се предаваше майката. Тя вървеше с чашка чай в ръка или с лъжица, в която имаше горчив сироп, влизаше от стая в стая, гледаше термометрите, мъчеше се да окуражи свитите под одеялата бледолики страдалци. Лягаше си, след като бе раздала лекарствата на всички, и прекарала една безсънна нощ с бълнуване и с безкрайни сънища, в които се мъчеше да си припомни някакво стихотворение, учено още в първоначалното училище, тя разбираше, че и последният страж на тоя дом вече се предава на болестта.

Грипът превземаше етажите – един по един – и понякога през есенните месеци се случваше така, че по стълбището цели дни не се чуваше стъпка на човек. Ако някой се заизкачваше към завладените от болестта домове, това обикновено биваше лекар, повикан по телефона, или пък Маратонеца, който единствен продължаваше да се чувства бодър в това царство на кашлицата, схванатите мускули и прогизналите от слюзта на хремата носни кърпи. Той, по навик, всяка сутрин продължаваше да прави своите обиколки из алеите на парка и край оградата на трамвайното депо. Разсъблечен до кръста, Маратонеца тичаше с равномерна крачка, от която мускулите му ритмично потрепваха, а погледът, премрежван от ситния дъжд, се вираше високо над тополите и над почернелите от влагата покриви... След като привършеше утринната си гимнастика, той се отбиваше в сладкарницата да вземе някое бурканче кисело мляко, оставяше мокрите гуменки пред вратата на жилището си, за да не цапа антрето, изтриваше се до зачервяване на кожата, обличаше чиста риза и закушваше, застанал до прозореца, направо от бурканчето с кисело мляко. Докато съседите му отброяваха върху дланите си зрънцата на антибиотика и на витамините, той сядаше до масата, тънко подостряше няколко молива и

започваше работа над своите кой знае преди колко години започнати спомени, озаглавени „Мемоарите на един маратонец“.

Жителят на приземния етаж не помнеше да е боледувал някога. Дори в ранните си детски години той биваше пощадяван от разните сипаници, скарлатини и заушки, които всяка зима обхождаха къщите на стария крайбрежен квартал и почти не оставяха дете здраво и читаво. През дните на големите епидемии класната стая оставаше почти празна и учителят, тръгнал с дневник в ръка между безлюдните чинове, пускаше него и неколцината все още здрави момчета да си отидат у дома. Но Николай Стаматов не се прибираще в къщи. Какво да прави там? Нямаше уроци за учене. И тръгваше към пристанището. Ходеше по мостика, прескачаше лодките, обърнати по гръб (вятърът откъм залива го пронизваше през сивата вълнена фланела), надничаше в празните кабини на плажа и се прибираще по здрач уверен, че утре и той, повечето от неговите съученици, ще лежи болен от простуда. Искаше му се да поболедува: първо – за да се отърве от това досадно всекидневно отиване на училище, от това отвратително звънене на часовника точно в шест и половина и, второ – за да разбере какво изпитва човек, когато боледува – страхува ли се от спринцовките на лекарите, неприятни ли са му лекарствата, или дните на боледуването са дни на особено щастие, защото всички у дома са мили и нежни с тебе – угаждат на всичките ти капризи, вървят на пръсти, за да не те разбудят, носят ти сладкиши, с които не са те гощавали дори на рождения ти ден!... „Да, наистина е интересно човек да изпита всичко това веднъж поне!“ – мислеше си тогава Николай Стаматов, запътен към къщи. Цялото му тяло беше пронизано от зимния мраз и като се изкачваше по стръмната уличка към техния дом, той си мислеше, че на сутринта едва ли ще може да се надигне от леглото. Точно в шест и половина часовникът иззвъняваше и той скачаше, сякаш метнат от пружина бодър, освежен от снощната разходка край морето. Измиваше се набързо, закусваше пътем и влизаше в класната стая, която, както и вчера, го посрещаше празна...

Не знам дали Маратонеца щеше да отдели нужното място в мемоарите си на тия преживявания през детските години. Навярно, разказвайки за своя живот, той щеше да спомене за тях между другото, с няколко думи само, или щеше съвсем да им обърне гръб, защото те можеха да му се сторят маловажни. И на друг един момент от своя живот, струва ми се, нямаше да обърне нужното внимание или ако му отделеше няколко странички в своето жизнеописание, то в тях твърде много щяха да се долавят пристрастията на мемоариста (длъжен да слугува само на чистата правда!), щеше да личи желанието му да се защити, да обвини друг човек, участник в тая история, която показваше твърде смешен, достоен за съжаление него, победителя в първото маратонско състезание, носителя на лавров венец.

Всичко започна именно с тоя лавров венец, за чието притежаване

Маратонеца нямаше никакви до казателства.

Беше млад тогава, хубав (а славата добавяше към неговите черти и друго, особено обаяние), и всички жени в крайморския град бяха влюбени в него. През ония романтични времена той изпълваше сънищата им със снажния си ръст и над лавровия венец, легнал косо върху дясното му рамо, се носеха розови облачета... Славата го правеше самоуверен, всичко му изглеждаше лесно достижимо. Към която жена да се обърнеше, срещаше нейната благосклонна усмивка. Убеден, че славата ще го съпътствува винаги, той се развличаше с шеги, каквито можеше да си позволи само един твърде самоуверен и неделикатен човек. Уговаряше например срещи с цяла дузина влюбени в него жени, в един и същи час, на различни места в града, и прашаше приятели да ги съзерцават как, облечени в най-новите си рокли, пристъпят нервно от крак на крак и крадешком поглеждат часовниците си, защото вече повече от час чакат избраница на своето сърце... Николай Стаматов – Маратонеца, забравяше, че славата прилича на силно питие, оставено в незапушена бутилка, и не допускаше, че след време, докоснал устни до това питие, което е замайвало главата му само с една глътка, ще усети единствено дъх на блудкава луга; не допускаше, че животът ще започне да прави и с него своите не винаги безобидни шеги.

Въпреки увереността на мнозина, че Маратонец ще стане съпруг на най-милата красавица в града, той се ожени неочаквано за едно твърде обикновено на вид момиче слабичко, русо, с тънко врабешко вратле, на което неизменно стоеше, навит няколко пъти, коралов гердан. Момичето, дъщеря на рибар от Гебедже, приятел на Николаевия баща, беше лаборантка в градската болница. Семейният съвет, в който решаваща и неоспорима дума имаше майката на Маратонеца, беше одобрил това скромно момиче и беше решил, че на сина е нужна именно такава жена, която да му се подчинява и да го слуша. Приучен на безсловесно покорство, синът не се възпротиви. „Красивата жена е чужда жена – казваше майка му, която никога не беше се славилa с хубостта си. – Очите ѝ шарят и ти какво? Трябва да се превърнеш на дрипа, в която да бършат обувките си разни женкари... Дума да не става!“

Маратонеца беше уверен, че неговата избраница няма да го постави никога в такова положение – ще се грижи за дома, ще отглежда децата, ако е живот и здраве да се родят, а той ще почуква тайно и на чужди врати, защото жените, които го харесваха преди брака му, продължаваха да бъдат благосклонни към него и сега.

Лаборантката се връщаще вечер от болницата, окачваше палтото си в антрето и когато тръгнеше към своя мъж да го целуне по бузата, Маратонеца усещаше, че тя е съпроводена от дъх на лекарства. Това беше някакъв смесен мирис на карбол, йод и валериан. Дъхът на болницата най-силно се усещаше в антрето (той се излъчваше от провисналото палто), после започна да прониква и в другите помещения на дома – долавяше се дори в хляба. В минутите на разнежване и любезен унес Маратонеца не можеше да се освободи от усещането, че наблизо е катурнато шишенце с лекарство и той трябва да стане

и да потърси запушалката му. Дори когато поръсеше с парфюм косата си, жена му не успяваше да прогони този дъх, само прибавяше към него друг аромат, който го правеше още по-плътен и неприятен.

Съвсем друго беше усещането му, когато, тайно от всички, които го познаваха, се срещаше с някоя от своите стари приятелки. Тия срещи ставаха в стаички със спуснати пердета, където се влиза на пръсти, и Маратонеца, като не знаеше разположението на мебелите, се блъскаше в табуретки и столове, които па-даха с оглушителен трясък и го караха да изтръпва. Но след миг всички тия звуци на непознатия дом, пронизан от отчетливо тракане на стенен часовник, се примесваха в нежното шумолене на една нощница, която го обгръщаше с мекотата на диплите си и е уханието на едно стройно тяло, чиито форми плуваха в пяната на прозирната тъкан. Той се унасяше, обгърнат от ароматите на непознатия дом (навярно вази с цветя бяха сложени по ъглите на стаите). Това негово усещане беше подсилено от напрегнатостта му. Той не само се отдаваше на своя порив, обхванат от сладките тръпки на удоволствието, но и се вслушваше да не би нечий ключ, опипвайки бравата, да го накара да скочи от леглото и опипом да търси дрехите си, разхвърляни по столовете. Подобно нещо, за негово щастие, досега не беше се случвало, но той, влизайки на пръсти в чуждите домове, винаги беше напрегнат и това го караше да чувства по-остро не само близостта си с жената, нежно пригушена в прегръдките му, но и да усеща характерните мириси на нейния дом – уханье на сладко от смокини, дъх на мура (от облегалките на столовете), както и едва доловим мирис на водорасли от голямата раковина върху радиото. Всички тия усещания се вмесваха в неговите любовни преживявания и той, като се прибереше у дома и усетеше дъха на йод или валериан, чувствуваше нужда да отвори прозореца и го правеше, прехвърляйки в ума си лъжата, която щеше да изрече след малко, за да оправдае своето късно завръщане. Нахлулият свеж въздух само за малко донасяше в стаята шумовете на улицата и след това отново дъхът на лекарствата надделяваше над всичко.

Един ден на нощното шкафче в спалнята се появиха няколко епруветки и шишенца с нечетливо написани етикети. Николай Стаматов помисли, че лаборантката е приготвила тая стъклария да я носи в болницата, и нищо не ѝ каза, но после, когато към епруветките се прибавиха още шишенца, този път с жълтеникава течност, и жена му внесе масичка, на която нареди всичко това, Маратонеца разбра, че тя е решила да пренесе лабораторията си в къщи. За пръв път правеше подобно нещо, без да се посъветва с него, и това го раздразни, защото виждаше в него проява на самостоятелност, неприсъща досега за тая слабовата, мълчалива жена. Искаше му се да помете с един замах позвънващата от стъпките му стъклария и щеше да го направи, за да покаже на жена си, че в тая къща не е позволено да прави каквото си иска, и се намери да замахне, но го спря нейният тих, едва доловим сред позвънването на епруветките глас:

- От месеци вече те наблюдавам... Тая сухота на кожата по лицето ти ме тревожи. И тия торбички под очите... Трябва да вземеш мерки за здравето си.

- Аз никога досега не съм боледувал! – усмихна се само с ъглите на устните си Маратонеца, все още непреодолял своето раздразнение. – А лицето ми е такова още от детските години. И баща ми има същата суха кожа, лющи се след бърснача. А виж го: доживя до шестдесетата си година.

- Това е от бъбреците. Усещаш ли стягане в кръста?

- Усещам, когато съм притегнал колана си! – шеговито подметна Маратонеца и смигна, от което бледорозовите торбички под очите му шавнаха.

- Бъбречната болест е като къртицата. Рови подкорена, понякога без да я усещаме, а когато се покаже къртичината, може да се окаже, че вече е късно..

- Нека рови, ако си няма работа! – продължи все така насмешливо да обглежда дребното ѝ лице Маратонеца.

- Да рови, но може да прегризе корена! – наведе се над стъклениците тя и на врата ѝ светна, повдигнато от яката, кораловото герданче...

Легнаха да спят. Разбъбраха се за някакви мебе-ли, които били пуснати в магазина до пристанището, и това отвлече вниманието му от разговора за бъбречната болест. Здрав, бодър, с чудесно настроение след прегръдките и нежностите на жена си, той притвори клепки и се унесе в дрямка, уверен, че едва ли друг път ще захванат подобен разговор. Но към полунощ усети бодеж в левия хълбок: лек бодеж, сякаш трън се впи в кръста му. Полежа, без да се помръдне – болката не преминаваше. Обърна се на другата страна – леко, да не разбуди току-що заспалата си жена, остана дълго така с отворени очи, вслушан в шумовете на нощта, сякаш се мъчеше да долови в тях мълчаливото движение на своята болка – и успя да го усети: въгленчето, което пареше лявата му страна, пълзешком се придвижи под пижамата (той долови съвсем ясно неговото движение – то наподобяваше пълзене на мравка), задържа се до десния му хълбок, сякаш залепна там и остана да тлее под кожата. Маратонеца забеляза, че болката става по-силна, когато се мърда, затова се стараеше да лежи неподвижен. Но дясната му ръка изтръпна и той леко се обърна на другата страна. Усети, че след миг болката отново запълзя към левия хълбок. Тоя път движението ѝ беше по-плавно, с едва доловимо потръпване и то му спомни за местенето на въздушното мехурче в нивелира на зидарите, които преди няколко месеца пристройваха лятна кухня към бащината му къща. Болката попремина, сякаш това мехурче намери пролука и излитна във въздуха. В съзнанието на разсънния човек остана само усещане за леко одраскване, после и то изчезна... Сънят бавно изпълваше тялото му с лекота, с шумолене на незрими дървета зад прозореца, и преди да потъне в бездната на съновиденията, той опипа с ръка хълбоците си, за да се увери, че е буден. Да, Маратонеца наистина не спеше. Под пръстите леко се хлъзгаше кожата на кръста му – потна, гъделичкана от докосването, отпусната кожа, под която нямаше и следа от предишната болка.

На сутринта не каза нищо на жена си. Когато мина през антрето, задържа

поглед в огледалото до вратата и забеляза, че кожата на лицето му наистина е суха и пепелява, като посипана с брашнен прашец. Започна да се бърсне. Ножчето беше захабено и с мъка стържеше космите, а на Маратонеца му се струваше, като гледаше бледорозовите торбички под очите си, че кожата се лющи под острието и след миг цялото му лице ще се обели като прасковите, които майка му слагаше вчера в бурканите за компот. Това, разбира се, не стана. Но и на другата сутрин, когато тури съвсем ново ножче в самообръсначката, той пак усети, че резецът се докосва до суха, като че покрита с роговица кожа.

Болката в кръста вече не се появи. Той, възвърнал доброто си настроение, отново започна да се шегува, когато седнеха да обядват или да вечерят, като се мъчеше да скрие, често пъти под лекомислени думи, тревогата, изпитана през онай безсънна нощ, и успяваше да го стори, но мисълта за потайната болест не рядко се показваше между думите, подобно пиреят между пукнатите плочи до входната врата и словоохотливият човек се умълчаваше изведнъж, замислен за нещо, което само той знаеше какво е.

Една сутрин, без никой да му е напомнял за това, той донесе в спалнята, където бяха стъклениците и епруветките на жена му, бурканче с жълтеникава течност и рече:

- Нали беше споменала за урината? Виж там... Дано да няма нищо...

Закопча ризата си и тръгна така, без сако, но после се върна да вземе чадър, защото припичаше и можеше да завали, и като потракваше с налчетата си по стъпалата, пое към игрището, където изучаваше гимнастически упражнения с младежи от дружество „Юнак“.

Вечерта се върна – за пръв път – по-рано, позвъни на вратата и когато жена му отвори, Маратонеца я целуна по бузата и с момчешка развеселеност закачи чадъра на лакътя ѝ. Очакваше и тя да му отвърне с шега, но видя загриженост в очите ѝ.

- Рядко съм се лъгала в предположенията си... – каза тихо жената. – И сега какво ще правим? Изследването потвърди съмненията ми. Аз ще помогна с каквото мога, но всичко зависи от тебе... Никаква преумора. Знам, че си свикнал да се почерпваш с приятели. Трябва да се сложи точка на пиенето. Лягане навреме, умерен живот, диета, медицински контрол – това засега е най-важното...

Домашната лаборатория започваше да влиза в действие. След урината беше проверена кръвта. Оказа се, че тук смущенията са малко: ускорена е утайката, но това можеше да се дължи на нещо дребно – на болен зъб или на възпалени сливици. По-тревожен беше случаят с кръвното налягане. Горната му граница се ока-за твърде висока и това сериозно разтревожи лаборантката:

- Може някакви неприятности да си имаш със своите гимнастици? Или някакви сърдечни вълнения? – подметна уж между другото тя. – Ще трябва да се живее по-разумно. Да се сложат спирачки на някои увлечения, докато не е късно... Медицината познава случаи, когато са намирали неразумни мъже мъртви в прегръдките на любовниците си... Малко повече вълнения, една

спукана артерия – и край...

- Е, човек не може без тревоги, разбира се! Но какви чак толкова тревоги може да има един треньор на гимнастици от дружество „Юнак“? А колкото до сърдечните вълнения, те са дар небесен за мъжа – рече да се пошегува той. – и ако му е писано, човек може да предаде богу дух и в прегръдките на собствената си жена!

- То е друго! – обърна се изведнъж към него лаборантката и стъкленицата с урината, докосната от бедрото ѝ, звънна. – Семейството приучва човека на нормален живот. И на въздържаност когато трябва! ...

След години, останал съвсем самотен, когато седнеше над страниците на своите мемоари, Маратонеца щеше да се връща мислено към тия събития, да разказва за пътванията си по минералните бани, придружаван от лаборантката с нейните противни епруветки, да си спомня за водата от лековитите извори, която го пареше по езика и му връщаше увереността, че ще се прибере у дома здрав и читав, щеше да се кори за все по-нарастващата му тогава привързаност към грозничката потомка на рибарите от Гебеждане, в чието лице виждаше своя спасителка от болестта, и да се ненавижда за постоянните си оплаквания от умора и главоболие... Щеше да описва всичко това, а после да зачертава страниците, обзет от гняв, защото изпод ситно нанизаните редове, като в огледало, обхванато от паяжина, щяха да го гледат присмехулните очи на неговата жена. Писецът отново със скриптене щеше да заличава написаното, но хваната за тия кръстосани линии, като за железни решетки на прозорец, лаборантката с епруветките пак щеше да се надига над думите, изпънала от напрежение мускулите на лицето си, и да наднича право в сърцето му със своите хитри очи...

Хронистът щеше да спре дотук и нямаше да разкаже как жена му, решила да го отдръпне от неговите обожателки и да го привърже единствено към себе си (като му внуши, че е тежко болен и само нейният постоянен контрол над здравето му ще го спаси), след три години семеен живот, обхваната от досада, в един есенен следобед напусна дома му и пренесе багажа си в квартирата на някаква своя колежка от болницата, за да се отърве от тоя разкиснат човек, чието съжителство безкрайно я уморяваше

Така приключи първият – и единствен – брак на Маратонеца. Понеже не даде на жена си да вземе гардероба и спалнята, които Николай Стаматов беше купил със собствени пари, лаборантката се развика на двора, пред всички съседи, че за нея ще бъде по-добре да спи на гола земя, но с истински мъж, отколкото да се върти по цяла нощ на такава спалня до човек, който за нищо не се сеща. Тя не беше права. разбира се, защото много жени в града можеха да оспорят тия нейни думи, но служителката в болницата знаеше, че така най-лесно може да се злепостави един мъж, и събудила хитри пламъчета в очите

на съседите, тя разбираше, че е уязвила дълбоко жалкия за нея победител в маратонското състезание...

На другия ден родителите на Николай Стаматов изнесоха всички мебели под сайванта (бащата натроши епруветките и стъклениците, като с токовете си смля на пепел техните късчета), повикаха бояджии и те белосаха всички стаи. Прозорците стояха отворени няколко дни – не само да изсъхне ворта, но и да се изветри попилата във всички кътчета на къщата противна миризма на карбол и валериан... Николай Стаматов, застанал на течение между прозорците, обгърнат от необичайна лекота, усещаше как на тялото и душата му излита като зъл дух хипнозата на болестта, излита и начезва в безкрая, където се мяркат, леки и весели, ятата на чайките....

Носителят на лавровия венец, опозорен от тая недостойна жена, намери приятели, които му помогнаха да се премести на работа в столицата. А лаборантката се омъжи още на третия месец за един лекар от болината, с когото, изглежда, беше прекарвала приятни нощи през време на своите дежурства.

Маратонеца щеше да зачертае всички тия страници в мемоарите си (нека изследователят после да се рови в черновите) и щеше да остави само едно свое размишление по този повод: „В свещените книги е писано, че жената е сътворена от реброто на Адама. Аз бих казал, че летописецът се е лъгал, защото такова изчадие може да бъде създадено само от опашката на дявола ...“

ЖИВЕЕШЕ В СЪСЕДСТВО с Маратонеца, врата срещу врата, един човек на име Исай Драгиев. Бяха изминали три години от деня, когато той пристигна тук с няколко вързопа багаж, с една виенска маса и с подпряно до нея старо пиано, което позвъняваше с кордите си, когато каруцарят и новодомецът се заеха да го внесат в жилището. Бяха изминали три години, а малцина от съседите можеха да кажат, че са разменили дума с жителя на долния етаж или че са надникнали в дома му. Обикновено той излизаше рано сутрин и се прибираще по тъмно, когато вкъщи лампите вече светеха и дъщеря му Ева, застанала пред огледалото, избираше най-подходящия гердан за роклята си, преди да тръгне към ресторанта при гарата, където изпълняваше докъм полунощ модни забавни песни и стари шлагери. Вратата изскърцваше, по стъпалата се чуваше ситното потракване на токчетата ѝ, под лампата пламваше нейната бухлата рижа коса, ситно накъдрена, и след миг между дърветата се скриваше оранжевото ѝ сияние, погълнато от мрака.

Исай Драгиев беше необщителен човек. Самата му фигура подсказваше това с тежките ръце, тромаво поклащани при вървежа, с приведените рамене, с късия врат, с рязко очертаните сухожилия край адамовата ябълка и с грубо моделираното лице, чиито бръчки, хлътвания и издатини се стопляха от неочаквано изящни в очертанията си опаловосиви очи. Като гледаше това лице, твърде прилично на незавършено гипсово творение, човек можеше да си помисли, че скулпторът го е работил в минути на отегчение, със засъхнал вече гипс, и гипсът се е съпротивявал на ръцете му, когато той с усилие е наслагвал един върху друг тия ръбести късове. Накрая в засъхналия, мачкан от пръстите му гипс, той е сложил двете опаловосиви късчета на очите. Това навярно са били парчета от мозайка, намерени в стара крепост или в кой знае кога сринат манастир, през които е гледал към божия свят някой пустинник или библейски пастир, сътворен от незнаен майстор.

Така можеше да види образа на Исай Драгнев човек, който дава воля на фантазията си, а за лишените от тоя дар хора това беше лице на много живял и патил човек, работническо лице, по което времето, като летописец, е оставило своите писмена. Умеещият да разчита тия знаци можеше да открие в тях възхвала и проклетие на водата. Всичко в образа на Исай Драгиев напомняше за нея – бледият цвят на бузите, които приличаха на дълго киснала, нещавена кожа, бръчките, издълбани сякаш от неумолима струйка, очите, подутите стави на ръцете, походката (той стъпваше опипом, с полюляване, сякаш под нозете му е разкаляно и всеки миг може да се подхлъзне) – всичко напомняше за водата.

Много години от живота на тоя човек бяха преминали в една лимонадена фабрика. Няколко десетилетия всяка сутрин, в един и същи час той прекосяваше двора на фабриката, където бяха натрупани безразборно разхвърляни каси с празни бутилки. Като се отбиваше в съседната барака да обуе високи над коленете гумени ботуши и като промъкваше глава през каишките на широка гумена престилка, той се отправяше към сивата сграда, прилична на самолетен хангар. В тая сграда трябваше да бъдат лимонадените шишета, преди да ги откарат в другото помещение, където наливаха оная бледожълтеникава или пембена течност, която Исай Драгневкато дете беше виждал да прозира в отрупани с лед качета пред входовете на панаирджийските бирарии. Тогава, воден за ръка от баща си, сред шумотевицата на огромните циркови куполи, сред ехтежа на стрелбищата и сред замайващата миризма над скарите на кебапчиите, малкият Исай Драгиев мечтаеше да докосне до устните си студеното стъклено пръстенче на една лимонадена бутилка и да усети с езика си не само ситните иглици на разливащата се по тялото му прохлада, но да долови аромати на цъфнали лимонови гори и на празненства, които човек, възбуден от шумотевицата на панаира, може да почувствува най-добре пред входа на една бирария с мокро каче, в което лежат като риби под едри късове лед лимонадени бутилки.

Такива бяха усещанията му през детските години и той си обясняваше своите тогавашни вълнения с изострената чувствителност на малкия човек, със

способността му да се радва на дребни, незначителни неща и често пъти да си спомня с умиление за една запотена от хлад лимонадена бутилка например, за да не може да се върне, въпреки усилията на паметта си, към някои много важни събития от своето битие.

Сега, след като беше прекарал половината си живот под сводовете на лимонадената фабрика, с вечно мокра гумена престилка, с жвакащи от вода нозе в ботушите, след като във всички фибри на тялото му беше попил звънът на лимонадените шишета, мити от него, Исай Драгиев ненавиждаше това питие, към което някога бяха гледали с такова благоговеее детските му очи. Предпочиташе да пие чиста вода направо от маркуча, отколкото да посегне към някоя от бутилките край него. Ако се случеше през горещите дни да отпие глътка-две от някое лимонадено шише, той не усещаше аромат на лимонови цветчета. а го пронизваше дъх на неизмита бъчва или на застояла вода, в която са киснали коркови запушалки. Исай Драгиев вършеше усърдно своята работа и едва ли усещането му за плесен се дължеше на това, че през пръсти е проплаквал грамадите от празни шишета. В бутилките като тънка утайка, едва забеле жима на дъното, лежаха диите на този човек - с шумоленето на мократа гумена престилка, с виещия се по циментовия под маркуч, с неспирното шуртене на водната струя... И Исай Драгиев се чудеше как могат хората да слагат на своите празнични трапези, до хляба и виното, това толкова противно питие.

Половината му живот беше минал в лимонадената фабрика сред съскане на вода, която избликваше от развалените кранове, от проядените по прегъвките маркучи и от спуканите под земята водопроводи, чиито струи надигаха пръстта като огромни къртици. Понеже и в лимонадената фабрика, а и по-късно, когато работеше като водопроводчик, той воюваше с водата, като се мъчеше с клещите, с валмата кълчища, с холендрите, муфите и тещиците да укроти това непримиримо чудовище, водата вървеше по петите му дори в неговия сън, дебнеше го с отмъстително свистене, но се отдръпваше, когато застанеха лице срещу лице. Исай Драгиев познаваше злия нрав на водата, не го подлъгваше нейната мнима послушност, защото в нея, като по козината на приятелски помахващо опашката си куче, той долавяше проблясване на гняв и жажда за отмъщение. Исай Драгиев беше виждал през детството си вакханалиите на тая отприщена стихия и пред очите му още, като апокалиптични видения, се мятаха талази на придошли реки, подхвърлящи върху белите си гребени изскубнати върби и удавени овни, по чиито рога се бяха навили змии и повлекла на ланшен лозинак. Помнеше и на-воднени къщи в късна есен, с мазета, сковани от дебел и зърнест лед. В неговата дълбочина се виждаха дърводелски сечива и обръчи на разсъхната бъчви, а отгоре, до половината обхванати от леда, сякаш са се мъчили да се изскубнат от него и не са могли, чернееха замръзнали мишки, чиито опашки стърчаха и се чупеха

при най-лекото докосване.

Той умееше да различава безброй гласове на водата в еднообразния ѝ шум, да открива добронамереност или раздразнение в тия гласове и когато нощем се чуваше бълбукане във водопроводните тръби, на което някой едва ли обръщаше внимание, той се вслушваше с неделикатността на човек, дал ухо на чужд разговор, за да разбере една тайна, поверявана само на нощта...

Когато си помислеше за лед, спомените го повеждаха към неприятни преживелици в неговия живот, караха го зиморничаво да потръпва, защото самото звучене на тая кратка дума за него беше изпълнено с ехтене на зимен вятър, с попукване на заледени плазове, с мучене на волове, които се подхлъзгаха и тежко падаха върху гладкия като стъкло път. Събираха се мъже да ги изправят, подвираха колове под коремите им, дърпаха ги за рогата, но воловете успяваха да се надигнат само на педя над пътя и отново тежко се просваха на поледицата. Зеленикавата прозрачност на леда по наметите на реките му напомняше за прозорчето на бащината къща – със същия цвят в миговете на зазоряването, когато той, подхлъзнал се по каменните стъпала на училището и счупил дясната си ръка над лакътя, по цели нощи лежеше, без да притвори клепачи (толкова го болеше) и гледаше през стъклото към небето. Дървените скоби, с които един старец от Митровци беше стегнал ръката на малкия, се впираха в мускулите и противно миришеха на щавени кожи, така както миришеше и целият дом на човека, при когото отидоха – той беше кожар.

Заспяха ли всички въщи и прозорчето се покриеше с корица скреж от дишането им, малкият Исай Драгиев виждаше през тая корица звездите. Небесните светлинки се местеха от единия до другия край стъклото, сякаш се разтъркваха по небето, защото им беше студено, и болният малчуган, като проследяваше техния път, по-леко дочакваше зазоряването, когато заскреженото прозорче изгубваше сиянието си и се наливаше със зеленикава мътилка (това беше цветът на предутринното небе над белите хълмове). В целия дом започваше да се чува воят на зимния вятър, на ореха захващаше да грачи врана, бащата на Исай тръгваше по двора и след стъпките му, сякаш цялата пъртина е застлана с натрошени стъкла, се понасяше остро ехтене, което опасваше къщата, и на болното момче му се струваше, че ако също излезе навън, ще види тия звуци да стоят над снега, превърнати в ледена ограда, висока като другата, каменната, но прозрачна и цялата клатушкана от свистенето на вятъра...

Представата на Исай Драгиев за леда винаги беше свързана с усещане за мраз, за беда и той се учудваше на увлечението, с което дъщеря му Ева гледаше по цели вечери, когато беше свободна, танците върху лед, предавани по телевизията. Тя седеше в тъмния ъгъл на стаята, кръстосала крак върху крак, пушеше (старецът се мръщеше, когато Ева запалеше цигара, но отбягваше да ѝ прави бележки, защото дъщеря му не обичаше настойничеството), димът се виеше над рижата и прическа, меко оцветен от трептенето на телевизорния екран, и през тоя дим се носеха танцуващите кълкьори. Музиката правеше плавни движенията им или ги развихряше и

понеже всяко трептене на телата беше покорно на нейната власт, Ева си мислеше, че дори да млъкне оркестърът, тия божествени тела с докосването си пак ще раждат музика, каквато се носи от докосването на две високи кристални чаши.

Когато започваха тия предавания по телевизията, Исай Драгиев обикновено си намираше някаква работа в кухнята – чоплеше развалена брава или поправяше стар кран на бойлера – и не влизаше при Ева, докато говорителят не зачетеше новините. Ледът, по който допреди малко се бяха хлъзгали танцьорите му напомняше с мътното си проблясване за мазето на лимонадената фабрика, цялото сковано от замръзнала през нощта вода, а самите танцьори, когато музиката стихваше и те се приведяха досами площадката да отдадат с поклона си благодарност на своите почитатели, му приличаха (кой знае защо, това видение неизменно стоеше пред него) на скованите от леда мишки, чиито опашки, трошливи при най-лекото докосване, стърчаха над безмълвното ледено пространство.

Стопеше ли се снегът и земята изпръхнеше от южняка, между тревите се появяваха първите цветенца. Това бяха бели, твърде неугледни рожба на ранната пролет – парички – с кални капчици по дребното венче от листенца и с бледожълто пухче по средата.

Минаваха дни и младата трева, пронизала със зелените си иглици изкорубени, сякаш изковани от бакър, лански дъбови шумки, започваше да превзем стъпка по стъпка цялото пространство между къщите. Тревата превземаше дори пътеките, като обхващаше с коренчетата си пукнатините им, намираше пролуки между стъпалата пред входните врати, даже върху покрива на една стара къща, отвъд шосето, зазеления гъсто кичурче, кой знае как качило се там.

Тревата се мъчеше да завладее всичко по своя път с увереността на пълновластен господар и това ѝ се удаваше до момента, когато се появеше първото глухарче. Жълтото цветче, прилично на паднала призори звезда, чието въгленче е съскало от росата и потъмняло по краищата си, ала не е могло да угасне, се изправяше, обсадено от тънките копия на тревите, но не се уплашваше от тях, а им се покланяше – усмихнато, лъчезарно, като гостенин от небето, дошъл да донесе хубава вест.

Тоя цветец оставаше сам до вечерта, все така усмихнат на всичко, което го заобикаля (на такава ласкавост го баха научили навярно пространствата на Млечния път), оставаше да преспи сам през нощта, за пръв път обгърнат от земни сънища и от гласове на непознати птици. На сутринта, когато тръгнеше към трамвайната спирка, Павел Паунов забелязваше, че глухарчето вече не е само – до него се виждаха още три златни цветчета, сигурно на разсъмване кацнали от небето. Без да обръщат внимание на преминаващия човек, те говореха нещо на вчерашното глухарче – може би му разказваха за своето

небесно пътешествие.

Павел Паунов се оставяше свободно да го тласкат поривите на неговото въображение, както пчелата, долетяла преди малко, се оставяше цветчетата на глухарчето да я подхвърлят като златна капка над себе си

Приятно му беше на стария учител по история да излезе рано сутрин и да погледне дали нощес не са се появили нови гостенчета в тревата. Той с радост откриваше, че глухарчетата стават все повече, че се изтягат в дълъг пояс от единия до другия край на поляната между къщите, и тоя пояс съвсем започваше да му прилича на звездните карти в книгите по астрономия.

Мислеше си, че ако имаше малко внуче, непременно щеше да го поведе една сутрин по цъфналите глухарчета – да прочете малчуганът не само с очите, но и със стъпките си една небесна приказка.

Но виждаше, че вместо това дете по глухарчетата сутрин върви неговият съсед Исай Драгиев. Павод Паунов отначало допускаше, че работникът от лимонадената фабрика е изгубил нещо и го търси там, после му идваше наум, че тоя затворен, необщителен човек върви по глухарчетата, разнежен от някакъв спомен и всеки шум под нозете му събужда нещо далечно и мило, което го кара да забави крачките си, за да му се наслаждава по-дълго.

Така си мислеше. Павел Паунов до момента, когато виждаше, че жителят на приземния етаж се навежда с тризъба метална вилица, изскубва едно глухарче и като отърсва от коренчетата му полепналата пръст, внимателно го разглежда... След ми дивото циганско изделие отново се забиваше в пръстта и ръката на Исай Драгиев поемаше следващия цветец.

На другата сутрин Павел Паунов отново виждаше гипсово-пепелявото лице на своя съсед да се навежда над глухарчетата, които вече бяха станала толкова много, че навред, където и да се обърнеше, докосваше поглед до мекотата на сиянието им. Той беше поставил до краката си кошница, в която слагаше току-що изскубнатите цветчета. Работеше съсредоточено цели часове и след него сияещото пространство между къщите бавно започваше да угасва. Зад гърба му се появяваше широка плешивина с рядка трева и с лански шумляк, която се разрастваше след всяко движение на тризъбеца. Тя обземаше и алеята оттатък пътеката, отнемаше светлината, излъчвана сякаш от самата земя, и когато Павел Паунов се прибираше привечер, имаше усещането, че мръква по-рано, защото здрачът идваше не само откъм планината, а се излъхваше като мъгла от тревата на поляната – гола и глуха без звездния зрак на глухарчетата.

Неприятен му беше тоя човек, който, оголил цялото пространство между къщите, започваше да слага вестници на тревата и да разстила по тях изскубнатите глухарчета. Измачкани и повехнали в кошницата, те се пооживяваха от слънцето, сиянието им се възвръщаше за кратко време, после листата започваха да стават пепеляви, да се изкорубват, меките власинки на цветчетата заприличваха на чупливи месингови телчета и цялата довчерашна пъстрота на поляната, радвала очите на преминаващите, вечер побираше повехналите си цветчета в една найлонова торба. Стиснал я под мишница,

Исай Драгиев поемаше към къщи.

„Ще продаде сухите глухарчета в някой билкарски магазин – мислеше си Павел Паунов, като го гледаше през прозореца – и какво ще получи срещу тях: съвсем дребна сума, с която не може да купи дори салам или сирене за един най-скромен обед. А заради тия нищо и никакви стотинки загрозява всичко наоколо...“

Павел Паунов трудно приемаше прекалените пристрастявания на някои от своите близки и познати. Дразнеха го например, или по-точно го караха снизходително да се усмихва, гимнастическите мании на Маратонеца, в които бившият учител по история, посветил целия си живот на книгите, виждаше нещо лекомислено – едно паунско перчене пред неумолимото време, което само привидно се оставяше да бъде излъгано от вечно бодрия носител на лавровня венец, а мълчаливо и неотстъпно – като дъждовна капка удряше на едно и също място в камъка и пукнатината неминуемо щеше да проличи. Душата на Павел Паунов се съпротивяваше отначало и срещу маниякалното пристрастяване на своя син към фотографията. Тоя тавански отшелник прекарваше понякога цели дни и нощи между целулоидните ленти, увиснали по гредите на тавана. Лентите криеха чудесата на един реален и на друг, сътворен от душата на момчето свят. Павел Паунов се съпротивяваше на тая страст, която застрашаваше в без това крехкото здраве на Александър, но дълбоко в себе си бе възхитен от предаността на своя син към нещо възвишаващо душата, към един свят от черни и бели сънища, от светлина и мрак, от хаос и болка, през които човешката мисъл си проправя път, подобно коловоз между разхвърлян камънак и корени на стари дървета.

Като си мислеше за подобни неща, на Павел Паунов му се струваше още по-дребно и жалко пристрастяването на Исай Драгиев към билкарството. Тоя късокрак, сухоземен Нептун с ръждивия цигански тризъбец в ръце и с тромавата си походка го караше понякога да тръгне към балкона, за да му подвикне, че ще е по-добре неговият тризъбец да се разходи другаде – малко ли поляни има край града, защо да лишава от тия съвсем скромни цветчета без това неугледните треволяци между къщите? Павел Паунов, разбира се, никога нямаше да изрече подобни думи, защото неговата деликатност успяваше да смири неочаквания гняв, и размишленията му тръгваха в друга посока: може би човекът живее в недоимък и тая нищожна сума, припечелена от билкарството, му е много необходима, а може и някоя друга причина да го повежда сутрин като тромава пчела от цвят на цвят...

Вечер Ева заминаваше за ресторанта при гарата и въщи оставаше само дъхът на нейния парфюм. излъчван от шалчето на закачалката или от метнатата на стола рокля. Тоя парфюм, дори когато я нямаше въщи, напомняше на Исай Драгиев за нейното присъствие и нерядко той, усетил тънкого ухане на жасмин, надникваше в стаята ѝ да види дали Ева не се е

върнала от сред път, понеже е забравила нещо. В стаята нямаше никого. Дантеленото перде се люлееше от вечерния вятър и през диплите му се виждаха отсрещните прозорци с вече запалени лампи, под които се мяркаха силуети на жени край ухненските маси или лъщяха под абажурите стригани глави на момчета, играли до късно и седнали сега набързо да напишат домашните си. Навярно и хората от съседния дом също поглеждаха към прозорците на отсрещното жилище в минутите, когато нареждаха чиниите за вечеря или излизаха на балкона да полеят цветята, и в тия прозорци, като в страниците на току-що разгърнат вечерен вестник, се старяха да прочетат последните новини от битието на съседния дом

Един прозорец може понякога да задържи задълго очите на любопитния човек и да му покаже такива привлекателни неща, каквито дори най-доброто въображение няма способността да му поднесе. Любознателен и едновременно с това наблюдаван от други очи, човешкият прозорец не само търси пролука към чуждите тайни, той самият е в прицела на чуждото любопитство. Често пъти нечий очи през цепнатинка на косо спуснато перде или през бодли на стар кактус със снайперска точност обследват всяко кътче на стаята, чиято стопанка например, помислила, че всички в отсрещния дом спят, защото прозорците отдавна са угаснали, съвсем спокойно се съблича или се отдава на нежности с влязъл на пръсти мъж, чиято вратовръзка се поклаща върху таблата на леглото с ритъма на ласки те им – и всичко това, мисли си тя, е тайна, известна само на часовника, който тиктака върху нощното шкафче. На другия ден жената се усмихва на съседите и ключът, затворил у дома тайната за среднощната среща, ляга в чантата ѝ. Върви тя целомъдрена, обгърната от шумовете и уханията на тая тайна, и не подозира, че нечий очи, пак иззад цепнатинка на перде или през бодли на стар кактус, я оглеждат от горе до долу, че тия рентгенови очи правят прозрачна роклята и под нея виждат пристегнатите откъм гърба шнурове на корсета и следата от една невъздържана целувка над лявата гръд, където се издига дъгичката на ключицата.

Тя върви усмихната, поздравява съседите, обр щя се да види дали прозорецът на нейния дом затворен, защото довечера ще се върне по-късно, в през това време може да завали и не разбира, че тоя прозорец, който приятелски поклаща в стъклото с сияещия и под пудрата образ, нощес е сторил своето предателство....

Прозорецът на Исай Драгиев едва ли можеше да предложи такава гледка на любопитното око. Взреният към дома му успяваше да види вечер през прозореца на кухнята само стара готварска печка с големи черни тучове, на които белееше порцеланов чайник. Повторил с овала на олисялата глава на стареца, тоя чайник винаги стоеше там. В него привечер Исай Драгиев слагаше няколко стиски трошливи листа от глухарче и после, разклатил една стъклена

чаша, над която се виеше пара, пиеше на бавни глътки жълтеникавата като размиа жлъчка течност.

Повече от досетина дни Исай Драгиев не се мярна нито по алеята край депото, нито на трамвайната спирка, където бяха свикнали да го виждат с кожена чанта, изпод чийто капак стърчаха дръжки на клещи и парчета от водопроводни тръби. Не се мярна, но малцина забелязаха отсъствието му, защото всекидневие то ги поглъщаше със своите грижи, пък и нищо не ги свързваше с тоя саможив човек, за да могат да го потърсят или просто да помислят за него. Единствени разбраха, че старецът е заминал за някъде, все още неизскубнатите от неговия тризъбец глухарчета, които растяха край пътеката или се тулеха под листата на някой репей... Тия цветенца, наплашени от приведената старешка сянка, се огледаха и като не видяха никого да върви насреща им, се разшаваха, тръгнаха да се търсят, като подвикваха с тънки гласчета (а може би това беше жужене на пчели) и за няколко дни поляната между къщите отново светна от нашествието безброй глухарчета...

Исай Драгиев го нямаше и вечер олисялата му глава не се навеждаше над порцелановия чайник на печката. Ева се връщаше късно, дръпваше плюшеното перде, което плътно закриваше прозореца, и понякога светлината, процеждана през някоя незатулена ивица, се задържаше върху тротоара само минута-две, докато. Ева се съблече, а понякога отрязъкът от светлина оставаше дълго след полунощ и хората, които минаваха под прозореца (пътници от гарата), чуваха смеха на певицата, в чийто тембър се долавяше стъклено позвъняване, сякаш непознат за тях мъж с небрежно докосване беше скъсал нишката на нейния гердан и мънистата се разпиляваха по пода.

Павел Паунов научи от Маратонеца, че неговият приятел е в болницата. „Водопроводът му нещо не е в ред – пошегува се бегачът на дълги разстояния – и ножът на хирурга, изглежда, трябва да си каже думата... Неприятна работа цял живот да потягаш чужди водопроводи, а накрая да се окаже, че най-голямата повреда е у теб самия...“

Каза това и отмина към алеята, разсъблечен до кръста, за да измине своите обичайни хиляда и петстотин метра между тръгналите на работа хора и между сенките на тополите, чиито кадифени докосвания по лицето му го караха блажено примижал да вижда как всичко пред него: алеята, минувачите, изчезващите зад къщите трамваи, детето до будката – се слива в една вихрушка от светлини и сенки, в която надделява ту златният, ту теменуженият цвят.

Понякога, срещнеше ли Ева, Павел Паунов се наканваше да я попита как е баща ѝ, но не се решаваше, защото твърде бегло я познаваше и почти никога не беше разговарял с нея, пък и не знаеше как ще изтълкува тя любопитството му. Но по изражението на лицето ѝ, по походката, в която се долавяше палавост и безгрижие, той разбираше, че нищо лошо не се е случило с неговия приятел, че навярно лекарите са направили или ще направят нужното, за да облекчат сраданията му.

Това негово впечатление се потвърждаваше и от неделните утрини, когато Ева, дръпнала плюшеното перде на прозореца и оставила да потрепва от ветреца другото, дантеленото, което правеше нейния силует опалов като фигурка на старинен медальон, сядаше до пианото... Всеки празничен ден, откакто бяха се заселили тук, тя изпълняваше малка музикална програма – тихо, с повтаряне на някои пасажи, които сбъркваше или пък нарочно се връщаше към тях, защото ѝ харесваха. Над клавишите се носеха сантиментални валсове, тихи и прозрачни като дима на отсрещните комини (домакините приготвяха закуска за своите още неразсънени семейства), меко се докосваха до стената, до рижата прическа на засвирилата жена мелодии, които напомняха шум на листопад и слънчевите зайчета на тоя листопад обхождаха цялата стена – отединия до другия ѝ край, а може би това бяха отблясъци на огледало, което потрепваше върху пианото...

Жени тракаха с тенджери по балконите, но звуците им не можеха да се вмесят в мелодията на валса, защото тя като риба само с едно измятане на своето сребърно тяло отърсваше от гърба си тоя сив налеп. Мъже се връщаха от млекарницата с пълни кани в ръце и аз, застанал до прозореца, за миг ги изгубвах от очите си не защото разшумените храсти ги скриваха от мен, а защото, струваше ми се, тия хора потъваха в един уханен облак от звуци, заплувал над земята. Когато, излезли от плена на видимия само за мен облак, те минеа от другата страна на улицата и се отправеа към своите домове, аз забелязвах по необръснатите им лица нещо празнично и след час ги виждах да излизат на улицата, освежени от бръснача, с бели ризи и гладко сресани коси. Музиката беше подсетила душите им за празника...

Така възприемах тая музика аз. В изпълнението на Ева навярно имаше много несъвършенства, на обаянието от мелодиите ставаше по-голямо от това, че аз добавих към тях свои преживявания изпитани другаде. Знаех, че моите сегашни усещания са преувеличени, но искрено се радвах на пианото в неделната утрин, когато жените вървяха с тонекиени ролки в косите, а мъжете се спуснаха по стълбите, за да положат на тревата килимите – своите сватбени подаръци – и да размахат над тях тупалките.

Искаше ми се да вярвам, че тая музика в нужна на квартала до трамвайното дело с ръждясалите мотриси до оградата и с подвижванията на ватманите, – нужна е тъкмо в неделния ден, когато човек би трябвало да

остане сам със себе си, с разлистената книга, с полета на птицата в небето, а той стои като лилипут в царството на великаните – сред грамади от вещи, сред скърцане на шкафове и свистене на прахосмукачки.

И ми се искаше да застана на балкона, загледан към дантеленото перде в стаята на пианистката, което правеше силуета ѝ нежен, като изкован от старо сребро, и да викна:

- Изsvири още едни сантиментален валс, Ева! За неделния ден – тоя пропускан празник на човешката душа...

Тя нямаше да ме чуе, но корсетите на съседките, сложени да съхнат по балконите и затанцували от вятъра в ритъма на нейната мелодия, щяха да повтарят моята сантиментална покана.

През ония години, когато Исай Драгиев живееше под наем в друг дом – пристройка от стая и кухня към жилището на дебърски преселници, – до прозорчето му винаги имаше клетка с пъдпъдък. Купен от някой ловец, успял да го хване още малък в някое стърнище, тоя мълчалив затворник започваше да бие с криле и с човка по ръждивата клетка, от която се сипеха по пода перца, леки като снежници. Ако оживееше след обзелата го лудост, пъдпъдъкът стоеше по цели дни с отпусната перушина в някой ъгъл на клетката, без да издаде звук, и не докосваше нито зрънцата, нито водата в тенекиената капачка, която му поднасяше работникът от лимонадената фабрика. Често се случваше Исай Драгиев да намери тоя или друг пъдпъдък мъртъв, без нито една перушинка по главата и шията, със слепена от засъхнала кръв човка.

Пъдпъдъците се самоубиваха.

Исай Драгиев не можеше да заспи по цяла нощ от ударите на тия птици по клетката и му се искаше да стане, да отвори телената вратичка и да ги пусне на свобода, но го възпираше желанието да доживее заедно с тях до зимата и вечер, когато всичко изчезне зад тънката дантела на скрежа, да слуша как през плетениците ѝ се провира, ехтяща като звук на плътно навита и изведнъж излетяла изпод пръстите пружина, песента на пъдпъдъците.

Ставаше на сутринта и ги намираше мъртви. Един бръснар, който също отглеждаше пъдпъдъци, му каза да облече клетката отвътре с парче от рибарска мрежа. Исай Драгнев го послуша и оттогава неговият дом не оставаше без песен на пъдпъдък. Макар че пленените птици продължаваха да се мятат като обезумели в клетката, те не можеха да се докоснат до острата преграда на тела, а омаломощени от диплите на рибарската мрежа, се отпускаха в някой ъгъл, лежаха така ден-два, сякаш премисляха нещо, и после Исай Драгиев забелязваше, че пъдпъдъците започват да чоплят зрънца из диплите на мрежата, да вървят по-бодро в клетката, да пригладат с човка перата си и да издават тихи звуци, в които се долавят печал и примирение... По това Исай Драгнев разбираше, че кризата на пъдпъдъка е преминала, и

като чакаше още седмица (през това време пленената птица привикваше със своето жилище), махваше от кафеза рибарската мрежа.

Един такъв пъдпъдък живееше в клетката над прозореца през оная година, когато той и жена му осиновиха Ева.

Донесоха момиченцето една зимна вечер. Детето заплака, събудено от изскърцалата врата и изпълни целия дом с тенекиеното завънтене на своя гласец. Пъдпъдъкът, който беше заспал, се размърда, изви глава надолу, за да разбере какво се е случило в този спокоен досега дом и като издаде тих звук, подобен на скриптенето при навиване на часовник, изпъна шия, перцата му потрепнаха и в плача на детето се вмеси песента на пъдпъдъка, застъргала по тавана металните стружки на своята накъсана мелодия. Детето се умълча изведнъж, сепнато от ликуващия поздрав на пъдпъдъка, разтри с длан нослето си, загледа се в лампата, без да мига, постоя така и неусетно заспа.

Исай Драгиев лежеше до жена си на широката желязно легло и слушаше дишането на детето. Това дишане добавяше към мелодията на докосващите се в полета си снежинки зад прозореца тихите звуци на детските сънища. Някаква особена светлина се излъчваше от тия едва доловими звуци. Легналият по гръб човек я виждаше да трепти по тавана и макар че твърде добре знаеше откъде се излъчва светлината – от мекия сняг, затрупал до половината прозореца, – искаше му се да вярва, че небесната чистота в неговия дом е родена от дишането на заспалото дете...

До душата на малката Ева сега се докосваше само шумоленето на снега, който продължаваше да вали бавно и тържествено. Никакво тъмно петънце нямаше в тая душа, никаква драскотинка от ноктите на времето, които по-късно щяха да оставят в нея своите белези – дълбоки и трудно зарастващи. Изпод един такъв белег като връхче на цирей щеше да се покаже образът на нейната майка, никога невидан от Ева, но сътворен от въображението ѝ през гимназиалните години, когато тайно дошли при нея съседи щяха да ѝ доверят, че тя не е дъщеря на работника от лимонадената фабрика, че нейната майка е друга – девойка, подмамена в последния клас на гимназията от един книжар-евреин (той и сега е жив – строен, облечен в елегантен костюм на кафяви и бежови райета, риж, само бакенбардите му са побелели край скулите). Ще разкажат за смъртта на майката – нещастен случай при маневриране на влак в едно тракийско градче, където бременното момиче отишло да живее при роднини, защото не можело да се прибере опозорено в дома на родителите, и Ева, подложила длани под главата си, нощем дълго ще гледа тавана, по който се мяркат сенки на преминаващи по тротоара хора. Дишането на осиновения баща – тънко, равно свистене през ноздрите – ще ѝ напомня за избликващите водни струйки изпод колелата на оная локомотив, под който се е хвърлила

преди толкова години майка ѝ. Заслушана в нощните шумове, Ева ще очаква да чуе нейния вик, но стаята ще си остава все така глуха. Свистенето в ноздрите на заспалия човек ще стихва (той е полегнал на дясната си страна и одеялото приглушава звуците) До тъмната табла на леглото ще свети студено голямата лисина на главата му, огряна от уличната лампа, и тая глава, със скрити от мрака уши и с потънало във възглавницата венче от редки коси зад тила, ще изглежда на Ева като гол череп, по който, ако се взре внимателно, може съвсем ясно да види зигзагите на костните шевове...

Историята с измамената гимназистка беше съвсем банална от рода на ония, които певците по панаирите изричаха в речитатив и гледаха как селянките бършат сълзите си. Човек можеше да се усмихне снизходително на такава сантиментална драма и съвсем скоро да забрави чутото.

Исай Драгиев също отбягваше да си спомня за трагичната случка, за оня риж мъж и за майката на Ева. Той никога не беше ги виждал, но знаеше за тях от хора, които са ги познавали. Боеше се от присъствието на тия двама души в своя дом дори когато само мисълта за тях се мернеше в съзнанието му.

Той обикна Ева като свое дете, защото я осинови-ха, когато тя още нямаше годинка. Жена му, дълги години чакала рожба, трепереше над малката галъовница, шиеше ѝ дрешки, украсени с дантелки, радваше се на зъбките ѝ, които бяха редки и дребни като оризови зрънца. Исай Драгиев усещаше как от година на година все повече се привързва към това чуждо дете, как започва да открива свои някогашни навици в милата ѝ палавост (и Ева, както той през детските години, обичаше да се скрива зад вратата и да сепва влезлите в стаята) развеселяваше го онова търкалящо се като камъче между зъбките на детето запъване, когато Ева трябваше да произнесе буквата „р“. (Някога родителите на Исай Драгиев се шегуваха, че го карали да каже „крава“, а той избърборвал "женски вол", за да се отърве от проклетото „р“.)

Ева растеше радостна и безгрижна, ставаше висока, стройна, раменете ѝ се закръгляха, бедрата из-пъваха полата, под блузката се усещаха връхчетата на нейните наедрели гърди. В лицето ѝ, матовобледо през детските години, с оранжеви лунички около ноздрите, се долавяше тихото сияние, което излъчват в края на април кестеновите пъпки, и в тая ведрост на моминското лице имаше предчувствие за странни, още неизпитани радости. Исай Драгиев забелязваше, че момичето започва да прилича на жена му не само защото беше усвоило много нейни навици, а защото и извивката на веждите, и трапчинките в ъглите на устните, и тънките, сякаш са от пергамент, уши му напомняха за неговата жена, сега загубяла от възрастта. Единственото нещо, което слагаше невидима преграда между него, жена му и Ева, бяха рижите коси на момичето. Когато вечер Ева се събличаше, тая огнена нимба обгръщаше тялото ѝ с тънка светлина, подобна на прозрачна дреха, и под нея още по-изящни се долавяха очертанията на нейното тяло.

Рижите, навити на колелца къдрици караха да присъства в тоя дом още един човек и нощем, когато Исай Драгиев не можеше да заспи от преумора или от главоболие, той се мъчеше да отпъди от мислите си натрапващото му се усещане, че в стаята върви оня книжар с костюма на кафяви и бежови райета и се чува поскърцването на подовите дъски под обувките на неочаквания гостенин.

Още когато Ева постъпи в първия клас на гимназията, Исай Драгиев забеляза, че момичето започва да става твърде особено: затваря се в стаята си и стои там по цели часове, без да пророни дума, или сяда със зачервени от плач очи, когато я повика за вечеря. Мислеше, че дъщеря му страда за скоро починалата си майка (жената на Исай Драгиев се помина внезапно в началото на пролетта), затова се стараеше да бъде мил и нежен с Ева, да ѝ прави малки подаръци, да я води на гости у техни близки. Вярваше, че момичето ще се разсее на тия скромни семейни празненства и ще възвърне предишното си настроене, но Ева продължаваше да бъде мрачна и затворена. Само понякога ставаше необичайно нежна към Исай Драгиев, изглаждаше панталоните му, до които твърде рядко се докосваше ютия, купуваше му нова риза и вратовръзка, без да има повод за това – имен или рожден ден, – подреждаше празнично масата в кухнята, като я украсяваше с вазичка цветя, и помолила баща си да се избърсне (той посягаше към бръснача само два пъти в седмицата и твърдата четина прашеше под острието), поднасяше чиниите с ухаещо на копър ястие, сготвено от самата нея. Доброто ѝ настроение изведнъж променяше умълчаната къща: звънтенето на вилиците изпълваше стаите с веселата си мелодия, струята на кухненската чешма изглеждаше като сребърна, а пъстрата рокля на Ева затрептяваше от лъхнал през прозореца ветрец и цветчетата по нея се раздвижваха, сякаш бяха живи ... Обедът свършваше и Ева изведнъж се променяше. На лицето и отново, като сянка от пердето, лягаше предишното безпокойство. Тя оставяше масата неприбрана, затваряше се в стаята и не излизаше до вечерта.

Работникът от лимонадената фабрика си обясняваше с възрастта на Ева това нейно поведение. Тя, доскорошно момиченце, ставаше вече девойка. Какавидата прояждаше пашкула на детството, за да се измъкне от него и да се превърне в пеперуда. Това странно за човека време, когато тялото и душата приличат на глина под ръцете на незрим майстор, му беше твърде добре познато и от собствен опит, и от разкази на други хора. Спомняше си безсънните нощи през ония години, когато юношеския мъх под пъпа беше се превърнал в черни къдрави кичурчета и една непрекъсната възбуда го караше да се мята като трескав под одеялото. Започваше лудостта на плътта, на блуждаещите съновидения с разсъблечени жени, от чиито тела, меко заоблени и недосегаеми, се излъчваше магнетична сила. И тогава започваха драмите: едно момче изнасилило циганка и катунарите го намушкали с нож; едно момиче избягало от къщи и баща му го намерил чак на югославянската граница в квартирата на някакъв офицер, който, искал-неискал, трябвало да се ожени за това момиче...

Ева, мислеше си Исай Драгиев, също изпитва смущенията на своята възраст, но всичко при нея е без болезнени изблици, подтиснато, приглушено (това също криеше своите драматични изненади), и той се стараеше да бъде мил и внимателен с нея, готов да я посъветва, когато трябва, въпреки че момичето рядко споделяше с баща си своите тайни.

Възрастта на узряването наистина разместваше пластове в душата на Ева, но Исай Драгиев не знаеше истинската причина за нейното необичайно поведение... Тя беше разбрала, че е кукувиче, отгледа но в чуждо гнездо. И макар че беше усещала под себе си мека перушинка и бяха я топили нежни и загрижени криле, душата ѝ търсеше в бекрайните пространства на вселената ония две мили и ненавистни кукувици, които ѝ бяха дали живот някъде между небето и земята, увлечени в своя ликуващ и грешен полет. Имаше минути, когато тя с цялата си душа ненавиждаше своята рождена майка и оня риж книготърговец (все още млад и хубав, ѝ беше казала съседката), ненавиждаше тия двама души, които я бяха обrekli на болка за цял живот, и в такива минути Ева изпитваше дълбока и нежна обич към работника от фабрика и към покойната му съпруга, които я бяха отгледали с всеотдайна любов като собствена рожба. Но миговете на това разнежване преминаваха, Ева усещаше вдън душата си вика на родителската кръв, изпълваше я внезапна болка за премазаната от влака жена на тракийската гара – не жена, а момиче почти на нейната възраст, – мярваше се усмихнат пред очите ѝ оня с рижата коса и с бледите лунички около носа (също като нейните), тя го изчакваше да се приближи строен, с ръкавици, стиснати в шепата на дясната ръка – и много ѝ се искаше да се затича насреща му и да прегърне неговите колене, както правят децата, когато дълго са чакали своя баща. В такива минути Ева, кой знае защо, намразваше Исай Драгиев и не можеше да понесе тътренето на пантофите му из кухнята и потракването на бурмите в чекмеджето, където той търсеше някакъв месингов кран. Намразваше и неговата покойна съпруга, от която беше останало само едно палто на закачалката в антрето и една снимка на стената до огледалото...

Така течеха годините.

По-късно, когато Ева беше вече двадесет и тригодишна и вечер пееше в ресторанта при гарата, тия странности на нейния характер започнаха да се проявяват рядко. Тя продължаваше да бъде мълчалива и необщителна, но станеше ли дума за музика или по радиото прозвучаваше позната мелодия, изведнъж се оживяваше, стаята се изпълваше със ситното потракване на токчетата ѝ, роклята, развяна от нейния пирует, заприличваше на индийско

ветрило и тогава тя хващаше през кръста тромавия работник от лимонадената фабрика, за да потанцува с него... И само понякога Исай Драгиев усещаше предишната студенина, долавяна от думите на Ева, от нервните ѝ движения и от рязкото тракане на вратите. Тая нервност, предполагаше той, е предизвикана от неудобството на певицата пред хората, че е израснала и живее в дом на прост работник от някаква лимонадена фабрика (а сега, след пенсионирането си водопроводчик). Затова той се стараеше с нищо да не напомня на хората от квартала за своята професия. Никога, колкото и да го молеха, не поправяше чешмите и водопроводите на съседите си или на живеещите отсрещно тополовата алея. Призори вземаше чантата с клещите, крановете и холендрите и тръгваше с трамвая към другия край на града, където хората не познаваха нито него, нито знаеха, че у дома му живее Ева – любимата певица на ония, които, седнали до своите куфари, вечеряха набързо и усещаха в хляба и в пияната на бирата мирис на сгурия и протяжно, утаено в тъмните бутилки свирене на идващи от безкрая влакове...

Една сутрин Исай Драгиев отново се появи в кухничката на приземния етаж, отвори прозореца и като седна до масата, наля от чайника жълтеникава струйка в една чаша, скрита до половина от шепата му.

Пи дълго парещата отвара от глухарчетата, с чийто противен вкус вече беше привикнал. Той му напомняше за дъха на гнила шума, долавян някога, през годините на детството, в струите на горските кладенчета. Но към тоя дъх, в който имаше повече полъх на спомени, отколкото обикновена миризма, сега беше примесена горчива жилка. Тя се просмукваше в езика и в гърлото, а може би и в цялото мусъщество, защото той, дъхнеше ли в шепата си, усещаше тая горчилка да се излъчва от дробовете. Струваше му се, че когато върви по улицата, хората също я долавят, защото тя сигурно е проникнала и в говора, и в дрехите му.

За пръв път в живота си Исай Драгиев се мъчеше да привикне с горчилката, да я приеме като нещо неотменно и спасително. В тая жълтеникава течност, чийто цвят му напомняше за жлъчката на агнетата, клани по Гергьовден, той долавяше привкус на раззеленяваща се земя и на влажни корени, по които тече мязга към още неразлистени пъпки. Речеше ли да потърси една-единствена дума, с която да изрази своето усещане от размитата слуга на дълго кисналите листа в чайника и от неприятното докосване на чашата до устните, то тая дума, струва ми се, щеше да бъде н а д е ж д а.

Павел Паунов го видя да върви по обед на поляната между къщите. Тризъбецът отново беше в ръката му и лицето – твърде бледо, с изпъкнали скули от засъхнал грубо моделиран гипс, се навеждаше над тревата. Завърналият се от болницата (навярно бяха отложили операцията му) отново

търсеше своите глухарчета. Но очите му не откриваха нито един цветец сред кичурите на доста избуялата трева. Отвред го обграждаха само сребърни пухчета, прилични на дребни сапунени мехури, които някое дете беше пускало призори от балкона на бащиния си дом. Обграждаше го меко сияние, което, ако не грееше слънцето, а между къщите сивееше мъгла, щеше да напомня скреж, обхванал толкова тънко всичко наоколо, че ти се иска да затаиш дъх, за да не го разтопиш с говора или с въздишката си.

Глухарчетата бяха прецъфтели. Небесните светлинки бяха се превърнали в паяжинено меки власинки с цвят на пепел. В тяхното потрепване, където имаше повече усещане за небе и вятър, отколкото за земя и корени, Павел Паунов долавяше един тих прощален разговор с всичко наоколо, преди да дойде часът на големия полет, когато тоя пух на глухарчетата ще изпълни целия простор над квартала, цялото небе пред очите на хората, улисани в своите грижи. Под това тънко небесно сребро ще минават трамваите, камионите с каси лимонада, катафалките със заклатели се траурни венци, прохождащите деца, в чиито косици са се заплели власинки от огромната тишина на небето.

На Павел Паунов му се струваше, че това преселение на глухарчетата ще стане утре или други ден (червените облаци по залез слънце предвещаваха ветровито време), а то започна изведнъж сега пред очите му.

Както си вървеше, Исай Драгиев вдигна ръце да задържи шапката си, дръпната от внезапен повей. Павел Паунов не усети на балкона тоя вятър – може би вихрушка се изви само на мястото, където беше приятелят му. Разлетя се пух на глухарчета в нозете на стареца, сякаш на това място из земята избликна странно лек фонтан, който се задържа неподвижен във въздуха до мига на втората вихрушка. Тогава Исай Драгиев не успя да задържи шапката си. Тя падна сред прецъфтелите глухарчета, въздушният свредел я грабна, завъртя я – и старецът, следвайки нейното лъкатушно движение по тревата, като се навеждаше и все не можеше да я докосне, пое след изчезващата между къщите шапка. Пухът на глухарчетата, раздвижен от стъпките му и от новия порив на вихрушката, го обгърна отвсякъде, облепи го с мълчанието си, с едва доловимата музика на своя полет. Като се отдалечаваше между къщите по пътя на своята шапка, лек и нереален сред прозрачното кръжене на небесните пътници, Исай Драгиев се отдалечаваше от своя дом (на прозореца се виждаше Ева, която му махаше и викаше нещо, но той не я чуваше); отдалечаваше се от лимонадената фабрика, чийто покрив сияеше през булото на глухарчетата – сребърен, сякаш е изписан с дъх върху заскрежен прозорец; отдалечаваше се от неделните утрини, когато Ева, облякла най-хубавата си рокля, свиреше на пианото... Смален в далечината като самотна пчела, за която не е останал цветец на земята, Исай Драгиев сега навярно чуваше или си припомняше неделната музика.

Но тя, обгърнала го отвсякъде, не беше същата. Излъчваха я душите на глухарчетата, политнали към небето

А ПРЕЗ ТОВА ВРЕМЕ НИКОЛАЙ СТАМАТОВ – МАРАТОНЕЦА пишеше своите мемоари и изпращаше откъси от тях до редакциите на вестниците дузина страници, старателно написани на ръка. Още на третия ден след заминаването на писмата му авторът се нареждаше рано сутрин на опашката за вестници с надеждата, че ще види името си в разгърнатите страници. Въпреки старателното му преглеждане веднъж и дважд – нищо не успяваше да забележи. Откриваше дописки за наводнения в Кения, за някаква жена от Калифорния, която родила наведнъж пет деца, пробягваше с очи по статии за вредата от газовете на автомобилите, но своите мемоари не намираше никъде. На следващата сутрин, все още задъхан от тичането си по алеите на парка, той отново се нареждаше на опашката за вестници и отново не откриваше името си сред размазаните клишета и сред новините откъде ли не. Наводнението в Кения продължаваше. Едното от децата на многодетната майка в Калифорния беше починало поради недоимък. Имаше съобщение за футболни мачове, за побой на съдия, неправилно отсъдил дузпа, но откъсите от мемоарите на Маратонеца липсваха. Авторът си обясняваше това със задръстването на редакционния портфейл – трябва да се чака ред, няма как! – въпреки че той лично не смяташе за толкова важно наводнението в Кения, на което бе дадено предпочитание пред неговия ръкопис. Редакторите, разбира се, имаха свои съображения (може би чакаха неделния брой, за да намерят подходящо място на изпратения им откъс) и отлагаха излизането му.

Най-после след двуседмични вълнения край вестникарската будка, отчаян от своята несполука, Маратонеца намираше някоя сутрин в пощенската си кутия писмо. Разкъсваше нетърпеливо плика и изваждаше лист с бланката на редакцията, където беше изпратил ръкописа си. Листът съдържаше десетина машинописни реда, нечетлив подпис с извита като камшик буква „в“ на края и кръгъл печат. В писмото се казваше, че мемоарът е бил прочетен внимателно от отдела, че е похвално старанието на автора да разкаже за своя живот, но тъй като описаните случки нямат по-широко обществено звучене, материалът не може да бъде напечатан. Изтъкваше се, че авторът няма собствен стил, че не е овладял художественото майсторство, и се посочваха имена на класици, към чието творчество трябва да се обърне той.

„Само едно по-голямо съприкосновение с действителността – продължаваше писмото, – оплодено от високо художествено майсторство, ще може да ви доведе до желаните творчески успехи.

Стискаме Ви крепко ръката!“

Следваха подписът и печатът, под които в скоби беше отбелязано, че редакцията не приема материали, написани на ръка.

Маратонеца прибираще писмото в специална папка с тенекиени скобки, прошнуроваше го, както правят старателните архивари, и го оставяше като

документ, към който все някой някога ще се обърне. Седмица-две не посягаше към хартията, подтиснат и огорчен от човешкото безразличие, но някоя вечер отново вземаше перото и като се вслушваше в тънкото му скриптене, започваше да преписва друг откъс. Привършваше към полунощ, адресираше писмото и го изпращаше до друга редакция, която все още приемаше материали, написани на ръка.

Сутрин дъждът отново се стичаше по набраните с дребен шрифт колонки, над които се вижаше Маратонена. Хартията набъбваше от влагата и в шумоленето на капките по нея имаше нещо меланхолично, което се подсилваше от вида на оголелите розови храсти край шосето... Мемоарът не се появяваше. И отново, с мъка отворил развалената ключалка на пощенската кутия, Маратонена намираше писмо. Виждаше напечатана със синьо мастило, бланката на редакцията, до която беше пратил ръкописа си. Следваха десетина реда машинописен текст и под него печат и подпис (тоя път подписът е четлив, със ситно вплетени една в друга букви, сякаш това са спирали на стоманена пружина). Без да прочете писмото, Маратонена разбираше, че не одобряват ръкописа му, но любопитството не го оставяше да смачка и да захвърли тая омразна хартийка. Той бавно зачиташе написаните с избледняла лента редове и достигаше до онова „НО“, в което се спъваше като в леден камък. Сякаш един и същ човек пишеше тия писма с различни думи, но с еднакво безразличие и студенина. Той си го представяше дребен, с кръгли метални очила, които са се смъкнали към върха на тънък, восъчноблед нос, виждаше го с ръкавели, чиито ластици са стегнали ръкавите му и лъсналият сатен изглежда като надут...

Слагаше писмото в папката, стисваше го с тенекиената скобка и излизаше да се поразходи, защото стаята го подтискаше със сивотата си и със скърцането на мебелите, до които случайно се докосваше.

Реши да купи пишеща машина. Беше уверен, че редакторите отхвърлят мемоарите му, защото са написани на ръка. „Колкото и четлив да почеркът – мислеше си той, – едва ли някой ще вземе да се вира в тия криволици и да губи времето си за разучаване писанията на някакъв съвсем неизвестен автор.

Отделяше всеки месец част от пенсията си, слагаше банкнотите в една тенекиена кутия за чай и когато тия банкноти изпълниха кутията догоре, Маратонена се запъти към един магазин за стари вещи на булеварда до гарата. Дълго опитва клавишите на пишещите машини, сложени на масата до вратата – прашни, скриптящи развалини, – превърта валяците, поклаща никелираните ръчки и накрая се спря на една от тия машини – не защото най-много му харесваше, а защото беше най-евтина. Тя изглеждаше твърде стара, с протрита боя, изпод която се показваше металът, но той знаеше, че като я почисти и смаже, машината ще светне и звукът на клавишите ще стане друг, и буквите ще се ният тънки и равни по хартията.

Тая пишеща машина навярно цели десетилетия беше стояла в някоя адвокатска кантора и под пръстите на просбописеца или адвоката беше редила своите прозаични жалби до съда за откраднати коне, за изместени

межди или за поругана семейна чест ... Сега на нея, която приятно поскърцваше с капака си и отбелязваше всяка крачка на Маратонеца, беше отредено да остави на света – четливи, достъпни за всяко око – мемоарите на победителя в първото маратонско състезание у нас... Машината беше раздрънкана като оная, която взе за услуга от един приятел при преместването си в новото жилище, но той по детински ѝ се радваше.

Маратонеца вярваше в чудотворната сила на пишещата машина. След като я чисти няколко дни и накара да светнат всичките ѝ лостове и бурмички, след като изчопли с карфичка степената чернилка по буквите и тържествено положи лакти на масата, за да напише първия ред, той усети, че всички пружинки, клавиши и винтчета пеят.

В момент на такъв душевен подем той седна да препише и да изпрати до неумолимата редакция най-хубавия откъс от своите мемоари – она, в който се разказваше за самото маратонско състезание – за колоната на бегачите, която се ниже край магазинчетата за хамути и край шивачницата на братя Папазови, за непоносимия задух в царевиците до шосето за Шумен. Откъсът завършваше с тържеството на градския площад, когато победителят се навеждаше, за да сложат на шията му лавровия венец...

Сгъна страниците и запечата плика с не по-малка увереност от оная, която го бе обзела в момента на неговата първа и най-голяма победа. После пусна плика в пощенската кутия до трамвайната спирка и като си подсвиркуваше с уста (нещо твърде неприлично за възрастта му), тръгна към къщи.

Мислеше да не чака вече сутрин на опашката за вестници (защо да излиза толкова рано и да го кваси дъждът, когато от редакцията лично ще му изпратят броя с напечатания мемоар?), но нетърпеливостта, негова характерна черта още от детските години, не го оставяше на мира и той отново се запътваше към вестникарската будка. Очите му пробягваха по колонките на страниците, както беше виждал есен да пробягват лалугери по разораните стърнища край морето, обхождаха от едната и от другата страна влажната хартия, но нищо не откриваха. На другата сутрин се повтаряше същото.

И най-после идваше онова писмо, което слагаше край на неговите илюзии.

Оня, дребният чиновник с ръкавелите от лъскав сатен, който непрекъснато го дебнеше, свит зад своето бюро, отново пишеше, че в редакцията са прочели внимателно изпратения ръкопис „НО“ – и следваха почти дословно повторени всички досегашни препоръки за неотстъпна борба с шаблоните, за неуморно учене от класиците и за упорито овладяване на художественото майсторство, което, както образно се изразяваше човекът с ръкавелите, е висота, до която един творец, подобно на маратонец, може да достигне само с пот на челото“.

Следваше неизменното: „Стискаме Ви крепко ръката“, под него подпис и печат – и повече нищо.

- Ще ме попиташ защо се мъча над тия мемоари, които никой не печата?
– каза една вечер Маратонеца на Павел Паунов, поканен в неговия дом да се запознае с някои страници от дълголетния му труд. Човек се мъчи да остави следа след себе си, за да го споменават хората. Един оставя деца, друг пък трупа пари. И когато го подкарат (както и с нас ще сторят) към боянското гробище, някой нехранимайко ще пропилее всичко, над което е треперил скъперникът... Аз не можах да отгледам деца. Не знам дали съдбата ме наказва, или беше милостива към мене. Чувал съм стари хора да казват: „Който няма деца, плаче за тях, който ги има – от тях плаче“... И се заех с мемоарите...

Павел Паунов гледаше неговия дом със стари фотьойли край стените, с избеляло килимче, гледаше ед-рите стъпала на Маратонеца, които помръдваха над великански пантофи, и всичко това не се задържаше в погледа му, който се съсредоточаваше на пишещата машина до масата и на купищата папки, в които лежеше, скрит под пластовете на словото, животът на тоя малко познат човек, който му изглеждаше доста лекомислен, особено като имаше пред вид неговия всекидневен „конски тръс“ (както казваха децата) по алеята край трамвайното депо. Но натрупаните по масата папки с ръкописите на Маратонеца се мъчеха да опровергават мислите на Павел Паунов.

- Ще разлистват след време тия мемоари и ще си спомнят за мене. Защото лавровият венец, както съм ти разказвал, повяхва и човекът го захвърля като ненужна вещ, а думите остават дълговечни...

Маратонеца посегна към едната от папките – най-дебелата – и неговият гост, любопитен да чуе някой откъс от това прословуто съчинение, проследи пръстите на автора, които отброяваха страниците, и крадешком погледна часовника си, когато разбра, че тия страници са повече от сто. Авторът се намести удобно на фотьойла, избърса внимателно очилата си, като дъхаше на стъклата и гледаше през тях срещу прозореца, после положи картонената папка във вдлъбнатината между коленете си и зачете.

Отначало гостът слушаше внимателно разказа за уличките на морския град, където беше се родил Маратонеца, за момчето, което се удавило, защото се ударило в скрита под водата гредна на мостика, за рибата, която дечурлигата крали едно лято от таляните при Кранево. После монотонният глас на четеца почна да го унася, клепките му натегнаха, залепнаха една за друга и през тънката им цепнатинка взеха да му се мерзелеят откраднатите риби от таляните при Кранево. Когато гласът на Маратонеца, достигнал най-високата нота, го сепваше и издърпваше натежалото тяло на Павел Паунов из дълбината на просъницата, бившият учител по история разбираше, че това не са риби, хлъзнали се из нечия шепа, а четецът пуска на пода деветнадесетата или двадесетата страница от своя безкраен ръкопис.

- Изглеждаш изморен, приятелю – спираше четенето Маратонеца, заслушан в равномерното дишане на своя съсед. Задрямалият мъж, сепнат от внезапно настъпилата тишина, се размърдваше и прокарваше длан по лицето си, сякаш искаше да махне паяжини, които са го облепили от челото до адамовата ябълка.

- Да, наистина съм изморен. Преподавах след обяд частни уроци по история на едно доста тъповато момче. Нито слуша внимателно, нито запомня нещо.

- Тогава да продължим четенето утре вечер – вдигаше папката от коленете си Маратонеца. Тя се виждаше на Павел Паунов тежка като оловна отливка. – Ето слагам тоя вестник между страниците – да знаея докъде сме стигнали...

На другата вечер не се срещнаха, понеже Павел Паунов се върна късно от дома на ученика, комуто преподаваше частни уроци. През следващите дни също не се видяха. Не че Павел Паунов беше много зает – той можеше някоя вечер, когато се прибира откъм трамвая, да позвъни на съседа си и облегнат на фотьойла до стената, да слуша неговите истории, четени с висок глас, сякаш пред автора не седи един-единствен човек, а мемоаристът се е изправил пред многолюдно събрание... Занимателни бяха за Павел Паунов някои страници, в които се разказваха обикновени житейски истории, но го дразнеха приповдигнатия тон на повествованието, многословието и измислените събития, в които Маратонеца неизменно участвуваше като главно действащо лице. Описанието на Халеевата комета например, която се появила над морския град в нощта на неговото рождение (подобно на опашатата звезда от светото писание) накара учителят по история мълчаливо да се усмихне в шепата си, защото това събитие беше станало в съвсем друго време. Или пък случката с дирижабъла на граф Цепелин, който минал над крайбрежието и малкият Николай Стаматов тичал подир сянката му чак до Провадия направо през нивите и се изгубил, та родителите му едва успели да го намерят в колибата на двама рибари павликяни край Камчия.

Маратонеца объркваше дати и събития, но не забравяше вредом на челно място да постави себе си. Това можеше да не направи впечатление на обикновения читател, но то не смогваше да се изплъзне от околото на човек като Павел Паунов, занимавал се цял живот с изучаване на историята, „роб на фактите“, както обичаха да го назовават бившите му ученици. Той се опита веднъж, в разговор на улицата, да каже на Маратонеца, че Халеевата комета се е появила в друго време, дори назова датата и годината, но бившият бегач на дълги разстояния му обясни, че изящната словесност, за разлика от неговата история, по-свободно борави с фактите, когато трябва да се акцентува на нещо. Павел Паунов не беше запознат с тънкостите на творчеството, но във всяко писание търсеше достоверността, истината, които беше търсил цял живот и в лабиринтите на историята... Той твърде късно отдаден на словото човек го учудваше с лекомислието и самоувереността си. Познаваше и други хора на негова възраст, които носеха по редакциите и

издателствата свои творби, често пъти твърде обемисти, собственоръчно подвързани с платно или кожа, подобно съчиненията на класиците, с портрет, залепен на първия лист. От този портрет гледаше човек, дълги години работил като счетоводител или седял зад прашното перде на някое адвокатско бюро, човек с гладко сресани коси, открили ниско чело и без нито една бръчка на това чело, човек съвсем различен от същия, вече описан автор, който чинно чака пред вратата на редактора (с куфар пред нозете – дошъл е направо от гарата), стои и чака да бъде осенено от блясъка на славата и без това лъсналото му теме, обвезано от пепелява ивица коса зад ушите... Един адвокат, с когото Павел Паунов се познаваше още от гимназиалните години, беше му разказвал, че е събрал купища дела – бракоразводни, за убийства, за измами и се кани да пише книга. Ако не излезе роман, поне повест ще стане. Засега, понеже семейни грижи не му дават възможност да се отдаде на своето ново призвание, е заключил събрания материал в една желязна каса. Малцина ли чакат да се докопат до такива сюжети: преразкажат ги от свое име, а после ти иди и ги разобличавай, когато парата е вече в джоба им..

За разлика от юриста, който познаваше тънкостите на законите, затова държеше под ключ драгоценния материал, този горчив мед от цветята на живота, както обичаше да се изразява самият автор, Маратонеца беше склонен да предостави своите мемоари всекиму, който иска да мине по пътищата на неговия живот. Какво можеше да присвои злонамереният от тия страници? Нищо! Всеки живот е неповторим, със случки и премеждия, със срещи и раздели, характерни само за него, и човек, докоснал се до описанието на такъв живот, си спомня за оня, който е препатил всичко това, а и към преживяното от самия себе си обръща лице и изпитва съвсем осезаема радост или болка, събудена в душата му от току-що прочетеното...

Като мислеше за тия хора. Павел Паунов възкресяваше в съзнанието си разказа на Маратонеца за откраднатите риби от талианите при Кранево. По-право не самата случка си припомняше, а един детайл от нея.

...Малчуганът, набутал живите риби в пазвата си, видя, как една от тия риби се метна през незакопчаната му риза и падна на тревата. Момчето се наведе да я вземе, но рибата подскочи, опашката ѝ я подхвърли като пружинка, после нов тласък я отдалечи от него по посока на залива и бъдещият маратонец, забравил, че трябва да я улови отново, гледаше как рибата продължава с мъчителни, все по-бавни подскоци пътя си към морето. Тя шавна върху един камък на самия морски бряг, конвулсивно потрепна с хрилете си, едно последно усилие я подхвърли отново и малчуганът видя как рибата изчезна в зеленикавата дълбочина на залива...

Може би и човекът, издърпван неумолимо из оная дълбочина, наречена живот, издърпван от безпощадното време, което се готви да го отнесе в небитието, както момчето носеше в пазвата си уловените риби – мислеше си

Павел Паунов, – се мъчи да намерн пролука, през която да се промуши, за да усети отново твърда земя под себе си и простор над очите си. Тласкан от помисли за дела, които ще оставят следа подир него, човекът си поема дъх, който болезнено свисти в ноздрите му, и убеден, че е избрал вярната посока, която ще го отскубне от ръцете на нищото, се отдава на своите понякога наивни, дори смешни дела, в чийто корен, ако се взрем по-внимателно, ще съзрем едно неистово жизнелюбие и една дълбока болка за всичко, което си отива безвъзвратно...

КОГАТО СЕ ЗАВЪРНА У ДОМА след тригодишно изгнание, Павел Паунов си мислеше, че всички страдания са останали вече зад гърба му. Сутрин отново го събуждаше школското звънче и той тръгваше към училищния двор. Зад прозорците на прогимназията се носеше безразборната гълчава на децата, която стихваше изведнъж сред рязкото изскърцване на чиновете, когато учителят по история влизаше в класната стая и децата ставаха прави, за да го поздравят. Той тръгваше бавно между чиновете, погалваше някоя остригана момчешка главица и усещаше как го гъделичка покаралата четина, после слагаше длани в самото си и като барабанеше ситно с пръсти. започваше да преподава урока...

Но новият удар на съдбата не го отмина.

Две години след завръщането му от Егейско море, през един горещ и пращен ден на месец септември 1923 година в крайния квартал на градчето, където беше роден и живееше Павел Паунов, пристигна кавалерийска част. Последните изстрели на въстанието вече бяха заглъхнали. Над баирите, напукани от дългия летен зной, плуваше ведно със сенките на отлитащите птици плаха тишина, нарушавана само от позвънването на конските стремена и от пукането на царевичните стебла между зъбите на облепените от мухи животни.

Избитите в сраженията въстаници бяха погребани до железопътната линия или из ливадите в набързо изкопани плиткни гробове, край които се навъртаха селски кучета, надушили мъртва плът. Другите, заловени след погрома и натъпкани в мазетата на полицейските участъци и между чиновете на празните училищни стаи, чакаха своята присъда.

А откъм баирите се спускаше уханье на зрял памид, реката отнасяше под мостовете шума си, напоен с мирис на отави, и конете, доловили тоя мирис, тихо процвилваха, от което се люлееха и позвънваха сабите, закачени на седлата...

Тия саби щяха да звънтят с друг – рязък и отривист – звук на другия ден, привечер, зад китката дървета до моста, който се виждаше от двора на Павел Паунов – ослепително бял сред пепелявата ивица на повехналите кукурузи и на сухите слънчогледи.

Привечер поведоха натам пленените септемврийци.

Бяха седемдесет и пет души, навързани един за друг с въже, което ту се опъваше между тях и ги караше да залитат, ту се разхлабваше и тогава ожулените от конопа ръце усещаха меката хладовина на ветреца. Край брадясалите мъже, заловени след сраженията при берковската гара, из завоите на Петрохан и край Ердения мост, вървяха конвоиращите ги – десет души пехотинци със същата униформа, с която Павел Паунов беше лежал в окопите на Южния фронт, със същите накриво изтрети токове, които стържеха настилката на шосето.

Учителят по история видя вързаните въстаници в мига, когато се спускаха към завоя на реката, видя войниците от двете им страни с готови за стрелба пушки (техните избелели охрени куртки личаха ясно когато пехотинците се мериеха върху фона на тъмнозелените върбалаци), и пред очите му изплува пътят към Дойран, където той също вървеше пленен, но не сред кордон от съотечественици с пръст на спусъка, а сред часовои от френската колониална армия. През праха, вдигнат от безброй ботуши, погледът му тогава не можеше да съзре нищо друго освен неизвестност, тъмна и остра като кипарисите край пътя...

Под нозете на отминаващите септемврийци не излиташе прах. Всичко наоколо беше прозрачно и звънтящо от сухата шума на царевицата, а може би и от надеждата на тия отдалечаващи се хора, на които бяха казали, че ще ги откарат на разпит в съседния град, и тия, които не са убивали, ще бъдат пуснати на свобода.

Павел Паунов не знаеше, че и неговият баща, извикан преди два дни за кратка справка в полицейското управление и все още незавърнал се у дома, пътува заедно с навързаните мъже... Той беше по средата на колоната, със здраво стегнати зад кръста ръце. Ако знаеше, че баща му е там, Павел Паунов съвсем ясно щеше да различи сред другите високата кокалеста фигура на пенсионирания учител, жилетката му със закопчано за илика сребърно синджирче на часовник, двете изпъкнали жили на врата, сред които, когато се подстригваше, винаги оставаше тъмно петънце коса... Но синът не търсеше сред отминаващите своя баща, защото той беше извикан в участъка само за справка, а и самият Павел Паунов добре знаеше, че през дните на въстанието старият си беше у дома – свиваше се на леглото от бъбречна криза. Може би беше станала грешка или някой беше направил донос за него (щом като някогашните негови ученици са взели оръжието, би ли могъл той, който ги е възпитавал, да бъде невинен?). Но това лесно можеше да се изясни.

Павел Паунов, подтиснат от видението на все така отчетливо мяркащата се в съзнанието му колона, край която пристъпяха пехотинците с тъмни от пот петна под мишниците, седна до масата да прегледа следващия урок, който трябваше да предаде на учениците.

... Войниците, стигнали до китката дървета при моста, също седнаха да си починат и да изпушат по цигара. Разположиха се на петдесетина разкрача от вързаните въстаници, под сянката на дъбовете с пушки на коленете, готови за стрелба. Ветрецьт носеше тънкия дим на цигарите им към мъжете, които стояха до високата стена на необраната царевица, и в тоя дим – тих и с весели прозрачни спирали – пътуващите към неизвестността долавяха нещо, което ги обнадеждаше и ги караше да чувстват не само с тялото, но и с душата си полъха на свежия ветрець, слязъл откъм тъмните корони на дъбовете.

Изведнъж тоя едва доловим полъх се разрасна не толкова с прохладата, колкото с шумоленето си, което обхвана цялата царевична нива. Чу се пукот на натрошени стебла, в небето се разлетяха леки и остроръби кукурузени листа, вдигнати сякаш от вихрушка – и неочаквано за вързаните мъже, които бяха обърнали лица към шибаната от невидими камшици нива, из нея излетя конник, разсякъл с летежа си стената от стебла, както се разсича внезапно ударена вълна – конник с военна униформа, полегнал ниско над гривата. Почти прилепен за потния хълбок на своя жребец, се мярна друг конник, след миг трети ездач изплува над рехавите, димящи с чер пращец перчеми на царевиците.

Ножниците звъннаха от издърпаните саби, които задържаха тоя звън върху остриетата, връзани високо в небето.

Кавалерийската част, обърната от тропота и задъханото дишане на конете, вихром се понесе към застиналите от изненада и ужас пленници... Сабите засвистяха. Те сякаш не посветваха над мъчително вдигнатите за пощада ръце, а сечеха небето на едри, мятаци се край фуражките ламаринени късове.

Когато конниците завиха сред пукот и цвилене и отново се изгубиха в царевиците, на поляната остана, полегнала наляво и надясно като съборена от напор на обезумели животни ограда, веригата на навързаните септемврийци, поддържана само от неколцина сковани от ужас мъже, които продължаваха да стоят като вкаменени.

Втората вълна на потните конски тела, които наподобяваха сринати от някаква огромна стръмнина камъни, се строполи направо върху тях – и оцелелите въстаници, повлекли след себе си въжето, от което се раздвижваха

и посечените вече мъртъвци, падаха, като усещаха в гърлата си не задавящата ги кръв, непоносимо топла и блудкава, а гъстата като натъпкана в устата им кал миризма на конска пикоч.

После бащата на Павел Паунов (останал все още жив) помисли да извика за помощ, но не издаде звук, защото знаеше, че кавалеристите ще се върнат да го довършат. Надигнат на лакти, той видя през кукурузите, огазени от единия до другия край на кръгозора, че войниците махват подбрадниците на фуражките си. Трийнт поглед от околните и се навеждат да избършат в тревата (която е суха и полепва по тъмночервените остриета) своите исполински големи и звънящи при докосването саби.

Това се случи на 28 септември 1923 година до левия бряг на Огоста, в един следобед, когато откъм баирите слизаха димени от ветреца паяжини и се носеше дъх на отлитащи птици и на узрели памидови чепки.

Десет години след този ден, през същия месец, на Павел Паунов се роди син и той го назова Александър. Така се казваше посеченият му баща, извикан на кратък разпит. Тоя разпит продължаваше, воден от враните и гарваните в сухата и печална земя под Ком, където, дадена на ветрищата, се луташе една невинна човешка душа, а в корените лежеше, вързано за илика на проядена от кръв жилетка, тънко синджирче за часовник...

Александър от малък обикна фотографията.

Момчето беше си обзавело лаборатория на тавана. По масата имаше разлати бакелитови съдове, макаркички с тънка цепнатинка по средата, стари снимки. Под гредите висяха филми, оставени да съхнат. Дървени щипки изпъваха целулоида караха да стоят, застинали на местата си, заснетите от момчето хора с тъмни лица и бели вежди, с широкополи шапки, които изглеждаха като сребърни ореоли над главите им. Под гланца на тоя целулоид по цели седмици стояха като омагьосани на задните си крака коне, над чиито ноздри се къдреше дъхът им – чер, подобен на дим.

Учителят по история не пречееше на своя син да се отдава на любимото си занимание. Смяташе, че това е хлапашко увлечение, от което малкият ще се откаже по-късно, защото не можеше да допусне, че момчето, раснало сред книгите на историка, няма да поеме по неговия път. Но синът, вместо да разгръща томове, в които се описваха пуническите войни. Вместо да проследява пътя на Александър Македонски през пустините на Арабия както правят всички момчета, жадни за приключения, предпочиташе да остава между

своите целулоидни ленти, които ставаха все повече под гредите на тавана. Беше му приятно да усеща шумоленето им, когато през разкrehнатата врата се промъкнеше вятърът и ги разлюлееше, или пък да гледа как оживяват от внезапно прокраднал се лъч лицата на заснетите от него хора, как усмивката на пепелявобелите устни се налива с небесно сияние.

С особено удоволствие синът на Павел Паунов обичаше да се взира в негативите, да изследва техния нереален свят. Като гледаше тъмните лица на хората, той си мислеше, че е успял да заснеме тия хора в минути на откровение, когато всички техни тайни мисли, скривани от другите, са изписани върху лицата им. В белотата на дърветата, чиито плодове изглеждаха също бели на негатива, той усещаше дъх на скреж и на ниско небе, в което посветват редки снежинки, и му беше приятно, отдаден на своето въображение, да си мисли, че между клоните се гушат не плодове, а синигери, които всеки миг, ако размърдат крилцата си, могат да изпълнят въздуха с дребни искрици сняг.

Обичаше да се взира и във филмите, на които беше снимал сватбени тържества. Празнично облечените жени стояха високи и стройни, съхранили в осанката си мига на своето щастие, но косите им изглеждаха бели (сякаш момчето бе успяло да предскаже бъдещето на тия жени), а разкошните сватбени рокли траурно тъмнееха, както ще тъмнеят след десетилетия или по-рано. когато страданието се докосне до тия безметежно усмихнати лица.

И на конете, които беше заснимал край пътищата, се радваше. Това не бяха обикновени коне, като ония, които пасяха прашната трева из канавките и помихваха опашки да пъдят досадните мухи, а жребци с цвят на старо сребро, по-скоро прилични на облаци, отколкото на свикнали с юздата добичета. Сребърни коне сред сребърни черници със странни израстъци, подобни на юмруци, и със сияещи клонки върху катраненочерно небе – не е ли това гравюра, пред която можеш да притаиш дъх?

Повечето от времето на Александър преминаваше в таванската стаичка между увисналите филми и изрезките от фотографска хартия, които покриваха пода. Малко часове отделяше той на учебниците. Обикновено сядаше да чете уроците тогава, когато баща му, нервно затропал с токовете си по стълбището, идваше при него и се навеждаше да угаси червената лампа, под чийто абажур лицето на сина му – с остро очертан от светлината нос – изглеждаше като приплеснат, нажежен къс метал. Лампата, задържала за миг светлинката си по профила на Александър, угасваше. В стаичката ставаше необикновено тъмно (с несръчните си ръце бащата събаряше някаква бакелитова чинийка и тя обливаше нозете му с лепкава течност), после дневната светлина започваше бавно да прониква през синкавите завески на прозорчето и очите на Павел Паунов, вече привикнали с редкия полумрак, виждаха ясно дългото вратле на своя петнадесетгодишен син, необичайно пораснал през тази година. Павел Паунов гледаше ушите му, щръкнали като на сепнато конче (хрущялната раковинка беше гладка, сякаш е издялана от бледорозов мрамор), гледаше остриганото теме на своя син, прекосено по средата от лека вдлъбнатина,

спомен от лудории през детските години, докосваше с поглед приведените му рамене, леко изгърбени откъм страната на дясната лопатка. (Това изкривяване ставаше все по-осезаемо от година на година.) Вместо да му се скара, че от сутринта не е посягал към учебниците, бащата нежно докосваше остриганата му островърха глава и спомнил си дългите зимни нощи, когато момчето боледуваше – нито една настинка не пошадяваше гърдите му, – нежно казваше на своя сии да си привърши работата и да се заеме с уроците, защото утре може да го изпитат.

Слизаше по стълбището и очакваше да чуе зад себе си стъпките на момчето, но движението на неговата слабичка, твърде висока фигура той долавяше по-добре не по стъпалата, а във въздуха, където се носеха ритмичните звуци на прилепналото към тя- лото кожено яке, което скриптеше под мишниците.

Целият дом беше украсен с фотографиите на Александър. Той беше ги накачил над леглата, в тясното антре – до огледалото (там мухи бяха оставили следите си по изкорубените картончета и лицата на хората пъстрееха от дребни лунички), дори в кухничката, над купчините чинии и над винаги мокрите кърпи по масата, имаше негови снимки. По тия фотографии можеха да се видят съвсем обикновени събития от живота на тяхното семейство: преместването в квартирата до гарата например (каруцата е натоварена със стари мебели и дюшеци и над тях, във вехто кресло, тържествено седи баща му), купуването на гардероба, който сега е потъмнял и се е разсъхнал и през пукнатините се виждат летните рокли на майка му, посещението в родното градче на баща му, където са се снели под лозницата – сестричето държи голям грозд и се плези срещу фотоапарата... Тия снимки говореха за едно отминало време и караха спрелия до тях да се усмихва добро душно на старомодните вече дрехи, на сламените шапки – корави, сякаш са изрязвани от шперплат, на самоуверените погледи, още непознали изтрезвяващите уроци на живота.

Фотографът се мъчеше да задържи върху гланцовите си картончета тия мимолетни мигове и отначало, когато беше по-млад, вярваше, че е успял да стори това, но по-късно разбра, че неговите проявители в бакелитовите съдове са могли да издърпат из ръцете на отлитащото време само сянката на живота – не неговата същина – и тая сянка, подобно следа на изчезнал облак, се докосва до нас, за да събуди спомени, които от година на година все повече се отдалечават от сърцето ни, и през тях, като през тънка мъгла, слязла привечер, гледаме своя днешен ден. Спомените ни карат да се отдалечим от този ден, за да го видим по-добре и по-трезво да оценим неговата неповторимост и безвъзвратност.

В такива мигове мислите на човека са обладани от необичайна трезвост. Той, улисан в грижи, ненамерил време да се съсредоточи в себе си, разбира, че животът, като го примамва с мимолетни съблазни, се изписва неумолимо и ограбва душата му – дори една песчинка да вземе от нея, той прави с това по-бедна тая душа. И човекът започва да се чувства щастлив дори когато изживее най-малката радост, незабележима за другите, защото осъзнава, че този миг няма да се повтори никога. Вие може да срещнете на улицата такъв човек, засиял от хубави мисли (както сияе с крилете на зажужалите пчели едно цъфнало дърво), да видите как се усмихва на вас, на тополите край пътя, на жълтурчето, до което се докосват обувките му. Този човек е истински щастлив, защото е разбрал най-простата истина: умей да се радваш на мига, който няма да се повтори никога...

Синът на Павел Паунов беше още юноша и не можеше да достигне до такива мисли, но тяхното зачатие съществуваше в съзнанието му и той повече с чувството, отколкото с разума си, долавяше растежа на този зародиш, който щеше да прониже след години цялата му същност, като коренище на непознато растение, и да го изправи пред мъчителни въпроси, чиято стена трябва да пробива с челото си. Затова – все по-трудно от година на година – той се мъчеше да надниква в същността на онова, което го заобикаля. Търсеше например във формата и движението на дървото не грациозност и плавност, а д р а м а, затова снимаше из горите хралупести дънери, които му напомняха утроба на жени, давали на живота радост и болка, или се възхищаваше на самотни черници край пътищата – напукани, осукани от ветрища и виелици, обърнати една към друга като стари селянки – те имат много неща да си кажат, но гласовете им не могат да преодолеят глухото пространство, което ги разделя. В препускането на конете Александър се мъчеше да долови не само линии и форми, достойни за длетото на скулптор, а м и с ъ л за волност, затова никога не снимаше с юзди тия животни, които обичаше още от детските си години. Неговите целулоидни ленти ги съхраняваха с развети гриви, с нозе, чийто контур е размазан във въздуха от стремителен полет и изящните тела на жребците приличаха на стрели, запратени от ръката на провидението към един друг свят, където тия чеда на волността могат да бъдат догонени само от мислите на човека.

След време баща му се радваше на неговите увлечения, защото беше разбрал, че синът, завършил без особено желание гимназията, се осъществяваше в това занимание, което го държеше до късна нощ под червеникавата светлина на крушката. Понякога, влязъл при него, Павел Паунов мълчаливо стоеше и гледаше лицето на своя син, чийто съсредоточен профил, обхванат от трептящата светлина, съвсем приличаше на нажежената волфрамова жичка в крушката, и му се струваше, че бузите на момчето са пламнали от треска.

Учителят по история се тревожеше за здравето на своя син. Още от малък Александър проявяваше болезнена чувствителност. Смяташе се пренебрегнат и страдаше, когато обърнеха по-голямо внимание на неговата сестричка и я поканеха при гостите, а нег, по-малкия, оставеха в спалнята да се занимава с книжките, чиито страници, станали му особено досадни тая вечер, беше прелиствал безброй пъти. Или изпитваше неподозирана радост от някой съвсем обикновен подарък, поднесен от баща му в навечерието на Новата година или по средата на март, когато беше рожденият ден на момчето. Скочил от кревата, където майка му го бе набутала под юргана, защото се е простудил на пързалката и има температура, малкият разгръщаше с нетърпение пакета (в него обикновено имаше високи над глезените обувки от лачена кожа), нахлузваше обувките и си лягаше с тях. Когато заспеше, майка му развързваше полека шнуровите, за да не го разбуди, и снемаше скрипящите с лъскавата си кожа ботинки. Сепнат, синът отмахваше юргана, разплакваше се сърцераздирателно и не млъкваше, докато отново не нахлузеше своите, съвсем обикновени за другите и вълшебни за него, обувки. Сгушваше се, заровил глава под възглавницата (той имаше навик да спи така), започваше да диша равномерно – нослето му свистеше – и се отпускате блажено в обятията на съня.

Макар че в лицето, в походката и в някои свои привички Павел Паунов и момчето доста си приличаха, имаше една отлика, която твърде много ги раздалечаваше – това бяха техните характери. За разлика от своя син, Павел Паунов беше сдържан, не обичаше да дава видим израз нито на радостта, нито на болката си. Сърцето му, както и на момчето, се отзоваваше с изострена чувствителност на всичко, което става край него, но той съумяваше да прикрие болката си под шеговита дума, под пренебрежителна усмивка. Тия събития, незрими за другите, изчезваха мълком в душата му, както в глъбината на кладенец изчезва камък или есенен листец. И докато ония, които малко познаваха учителя по история, си мислеха, че той е надарен от природата с едно рядко качество – да понася търпеливо, с увереност и достойнство ударите на живота, то тия, които живееха с него или бяха негови близки, знаеха, че Павел Паунов е лесно нараним, с душа, мека като восък, от който някога майка му правеше свещи на задушница – и по тоя восък тревогите оставяха своите ръбести вдлъбнатини. Върху огледално гладката повърхност на неговото привидно спокойствие тия хора долавяха безмълвния удар на камъка, който се е сринал в глъбината на кладенеца и, разписвайки водата, е за почнал да подкопава темелите на неговия зид. Подобни тласъци раждаше дори най-случайно изречената обидна дума и тя, подобно на тънък листец който няма даже големината на пеперуда, също оставяше диря върху дъното на кладенеца и драскотинка върху онова, което изглеждаше непоклатимо. Изучаването на историята и пътешествията му из безкрайните вселени на

изчезналото време, оставило за потомствата само легенди и ограбени гробници, го караха да вижда съвсем реално проекцията на своя живот върху това, което си е отишло и което тепърва ще дойде. В минути на горчивина си мислеше, че глинената чаша, намерена в някоя стара гробница, е по-трайна от славата на владетеля, докосвал устни до нея, и дълбоко в душата си съжаляваше ония, които ламтят да вземат от живота всичко, каквото могат, и пак остават ненаситни. Но всекидневието го откъсваше от тия мисли и това лекуваше душата му, защото скитането по пазарите, стоенето пред хлебарниците, чакането по пероните, където остро дъхти на сажди и на мазут, го караше да се чувства жива, изнервена или снизходително усмихваща се частица от тоя съвсем делничен свят само с едно измерение: не изпускай това, което можеш да придобиеш – караше го да осъзнава своето място сред другите и да бъде щастлив от мисълта, че е необходим на тях и на самия себе си. Мокрите връзки на праза, от чиито островърхи листа се стичаха капки, му връщаха усещането за есента, за стъпалата на родната къща, също така мокри, с оранжеви листа от памид, полепнали по камъка. Прогизнала от дъжда, яката ризата му лепнеше неприятно по тила, вратата на трамвая някак бавно и тържествено се отваряше пред неговата пазарска чанта и ватманът, обърнат назад, усмихнат (може би го е сбъркал с някой свой приятел), го чакаше да се намести добре на седалката и чак тогава, скриптейки с месинговите ръчки, бавно потегляше.

Колкото бащата се стараеше да гледа трезво на нещата, да се докосва съзнателно до острите им ръбове, да търси съотношенията им, толкова синът, навлязъл вече в своето пълнолетие, даваше простор на въображението си. Той се мъчеше да открива другата реалност на нещата, алегоричната им същност, неповторимостта на това, което изглеждат да съвсем обикновено на пръв поглед.

В стаята се появи портрет на майка му. Синът я беше заснел в кухнята. Старата жена, положила длани върху коленете си, седеше на стол с висока плюшена облегалка. Столът, малко смешен със своята тържественост, напомняше тронове от рикvizита на Народния театър, които след представлението лежах небрежно набутани зад кулисите, с очукан гипс по орнаментите на ръкохватките. Плюшът на тоя сиромашки трон меко преливаше своите отсенки и върху неговия тъмен фон ярко се очертаваше побелялата коса на майка му, изпъната от гребена и съвсем оголила заоблените ѝ, като на съсел уши. На нейната лява ръка (едва забележим, защото беше връзан в безименния пръст) посветваше венчалният ѝ пръстен, изтънял от пране и от миене на кухненски съдини. Другата ръка нямаше никакво украшение. Нея, както и лявата, я обгръщаше мека, отпусната кожа, надиплена от бръчки, като пукнатинки по крайречен талог, и под тая кожа личаха набъбналите криволици на вените, които заедно с гърбиците на подпухналите стави правеха ръцете на

старата жена груби и уморени. Дланите бяха на преден план, уголемени от фотоапарата, монументални, сякаш са изсечени от камък. Отдалечено от тях, смалено, обхванато от тънкия ореол на прибраните в кок коси, се виждаше лицето на майката. Ликът на старата жена, опаловосив, с едва доловими черти, сякаш съществуваше в друг свят и от него до дланите, отпуснати на коленете, имаше безкрайно пространство, което зеленикавите, потънали в мълчание очи никога не бяха успели да преодолеят. Жената седеше обкръжена от кухненски съдове. Те лежаха в нозете ѝ, по полиците на стената, върху мивката, оплитаха я с блясъка на своите окръжности, различни по размер, както са различни планетите в стария учебник на сина ѝ по астрономия, и макар че бяха съдини от порцелан или от изгубил вече блясъка си алуминий, те излъчваха някаква особена, космическа светлина, сред която – безсилна да се изтръгне от властта ѝ – с каменни ръце върху коленете седеше майката.

Тя не обичаше този портрет. В кухнята ли беше най-подходящото място, където нейният син трябваше да я постави на стола с протритата дамска? Със старата ли рокля на бели и черни точки и сред тия съдове, които ѝ бяха станали противни от толкова години?... Не обичаше да гледа ръцете си на снимката – неимоверно уголемени от лещата на фотоапарата. По тях, с бръчки и криволици на набъбнали вени, беше написана нелеката история на нейния живот, те издаваха селското ѝ потекло, говореха за трудни дни, за недоимък и старата жена не обичаше да гледа самата си старост, прозираща през мълчанието на нейните ръце.

Един ден до този портрет се появи друга фотография. На нея, сам върху фона на небето, стоеше кон с нозе, готови да препуснат. Синът много пъти беше снимал коне и навярно никой не щеше да обърне внимание на тази негова творба, ако на нея не личеше лицето на баща му. Старият учител по история не се готвеше да яхне коня, нито стоеше до него, навил на длан юздата или леко докоснал извивката на гривата му – не, той беше част от самия кон. Тялото на бащата, враснало в плътта на коня, стоеше там, където е мястото на шията. Облечен в своя тъмен костюм, с вратовръзка, чийто възел бе вързан твърде неумело, с омекнала и набръчкана при прането яка на бялата риза, той гледаше уморено надигнал в размисъл веждите си, и бършеше с носна кърпа своите очила. Един такъв странен портрет на кон и човек се бе наредил до портрета на майката, за да украсява скромния дом на учителя.

Първа възнегодува жената на Павел Паунов, когато зърна на стената странното същество. „Снеми веднага тая фотография! Баща ти много ще се огорчи, ако я види!“ – смъмра тя сина си. Той не отговори, сякаш не я чу.

Бащата се прибра, когато вече мръкваше и бяха запалили лампата в стаята. Дълго трополя в антрето – разбутваше някакви мукавени кутии и търсе

ше пантофите си – после, намерил ги, пое по избелелите, кой знае откога непреобоядисвани кафяви дъски на пода. Щеше да седне и да разгърне вечерния вестник, но зърна жена си, загледана към стената, приближи се до нея да ѝ каже: „Добър вечер!“ и тогава видя портрета с коня. Конят стоеше с лъснал от светлината на лампата гръб и негова милост, Павел Паунов, със същите очила, които се мъчеше да закрепил сега върху гърбицата на носа си, се взираше от фотографията с питащи очи – към самия него. Учителят по история поиска да се усмихне с тънка ирония, снизходително, както само той умееше да се усмихва, но усети, че огорчението е направило устните му сухи и твърди. „Наистина теглих като кон за всички вас, и за себе си най-много... – каза тихо той, като седна, усещайки с тялото си как помръдват разхлабените пружини на креслото. – Но моят син все пак е бил любезен да ме удостои с по-висока чест – да ме пресътвори не в обикновена кранта, а в такова митическо същество...“

Вестникът, зашумолял със страниците си, закри лицето му, но старата жена, заслушана в нервното покашляване на своя мъж, разбираше, че той е дълбоко огорчен.

Павел Паунов си легна рано. Затвори очи и се помъчи да не мисли за нищо. Беше уморен и му се струваше, че ще заспи лесно, но светлината на лампата прозираше през затворените клепачи – една неприятна, дразнеща ги жълтеникава мътилка – и през нея, сякаш през разляна над него дълбока вода, той виждаше, без да отваря очи, всичко, което беше преживял през деня – виждаше го с леко помръкнал цвят и с бледи контури – сякаш размити от дъжда, който започваше да вали и плясъкът му се местеше от единия до другия край на тротоара.

И неочаквано за него сред хаоса на тия впечатления, натрупани безразборно едно върху друго, в стаята се появи конче. То беше съвсем малко, с грива, прилична на току-що набола тревица. Телцето му имаше такива нежни извивки, каквито човек можеше да долови само в овала на ябълката или в пружиниращото стрелкане на мряната. Кончето стоеше и гледаше учудено старите мебели. Крачетата му бяха тънки и сребърни като струйката на чешмата, която старикът не виждаше, а усещаше по шума в кухнята (там жена му миеше чиниите), пепеляворозовите ноздри потрепваха от дишането на кончето и в тънката пара, която се излъчваше от тях, свитият под одеялото човек усещаше мирис на изпръхнали отави, на върбови корени и на вода, която се процежда през преплетени пръти на високи язове...

Това конче се роди през късното лято на една далечна година, когато вече бяха остригали малкия Павел (оголеното му вратле долавяше резливата хладинка на вятъра), бяха му купили сандалки с пиринчени прежди и го стягаха за първо отделение...

Още през юни, щом окосиха ливадите, Павел тръгна да пасе жребната кобила. Тя беше с надут, гладко изпънат корем. Ребрата, които преди време се брояха под кожата ѝ, сега почти не личаха. Кобилата вървеше бавно и ситно процвилваше, сякаш се обаждаше някому. Когато я откарваше на водопой и се наведеше да поеме изпуснатата юзда, Павел виждаше между задните крака на кобилата набъбналото ѝ виме, на което стърчаха две бозки – твърди и заоблени като горунови желъди. Кобилата позволяваше на малкия Павел да се катери по нея и щом усетеше топлинката на детското задниче, помръдваше с кожата си (това значеше: „Хвани се за гривата, защото тръгваме!“) и като стъпваше внимателно, сякаш се боеше не за своето неродено още конче, а за яхналото я момче, кобилата поемаше към ливадите.

Кончето се роди през една ранна утрин в началото на септември. Откъм обора се чуваше познатото процване на кобилата, но тоя път в неговите звуци имаше нещо и радостно, и тревожно. Когато се събуди, Павел отначало помисли, че тия звуци идват откъм стъклото на прозореца, по което се докосваше една пожълтяла черничева вейка. После, когато отчетливо долови процвилването на кобилата (сякаш някой търкаляше по циментовото стълбище неговите стъклени топчета), той разбра, че се в случило нещо много радостно. Нахлузи сандалките си и както беше само по ризка, с увиснали до петите презрамки на панталонките, затича навън.

Беше се родило кончето...

Техният двор, дълго непремитан, покрит с гъши перца и съчки, изведнъж се промени, когато новороденото излезе за пръв път из обора, Кончето тръгна отначало с бавни, опипващи крачки, сякаш не беше уверено дали стъпва на твърда земя или пукнатините, обхванали двора през дългата суша, ще станат изведнъж широки като ровове на урвище и ще го погълнат – после вървежът му стана по-уверен и то неумело затича. Тънките му крака се гънеха. То вдигна глава към небето, след това се обърна към пожълтялата черница и нейното сияние мина с игриво лъкатушене по гръбчето му. Като стъпваше по плахото процвилване на кобилата, с което сякаш беше застлан целият двор, и като оплиташе краката си в тия звуци, кончето започна да кръжи от единия до другия край на двора ...

Тия нозе, в които малкият Павел долавяше трептене на вятър, не се уморяваха никога. Когато караха кобилата на водопой, кончето тичаше пред нея, провираще се под корема ѝ, търсеше с муцунка вимето, после, вейнало опашка, се изгубваше сред облаче прах. Дори нощем, мислеше си Павел, ако човек се заслуша, навярно ще чуе как от единия до другия край на обора тихо препускат сънищата на кончето.

Сега това конче стоеше в стаята на стария Павел Паунов, помръдваше с хълбоците си, в които се усещаше сепнатото му дишане, и разтревожено гледаше обградилите го отвсякъде мебели, затворените врати и ситните капки на дъжда, осветени от уличната лампа.

Цялото детство на Павел Паунов беше свързано с радостта, че на света съществува такова конче. Когато след десетилетия се мъчеше да си припомни нещо за него, той откриваше под напластените от времето случки най-обикновени преживелици, и ако трябваше да разкаже за това конче на сина си например, с мъка щеше да намира думи, защото кончето не беше останало в душата му като живо същество, а беше се съхранило в нея като възхищение от нещо красиво, като усещане за далнина и за полет. Старият човек трудно можеше да си спомни какъв беше цветът на кончето – ръждив ли или белезникав, но в съзнанието му беше останала светлинката по гърба на препускащото жребче... Сякаш някаква неземна сила го тласкаше към синята черта на кръгозора, която скриваше света от очите на малкия, и това конче тичаше по самите очертания на хълмовете, изрязано върху небето, смалено като звездичка, обикаляше цялото пространство, очертано от лъкатушни контури, и го превземаше с весели подскоци и с тихо процвилване.

Сега Павел Паунов гледаше в просъница как кончето нервно потрепва с ноздри между старите кресла в стаята. Като се опитваше да сравни извивките по гърба му с контурите на това митично същество от фотографията на стената и като проследяваше линията на нозете му и напрегнатата гънка на копитата, Павел Паунов усещаше, че огорчението от постъпката на сина му бавно изчезва, и си мислеше за момчето, чието болезнено въображение беше създавало тая странна снимка. Човекът от жълтеникавата картичка гледаше своя двойник, свит под одеялото. Тясната яка на ризата стискаше гърлото му, бръчките се диплеха все по-гъсто над вдигнатите вежди и носната кърпа с тихо хлъзгане триеше стъклата на старомодните очила – кръгли, сякаш са изписани с пергел.

Синът беше дарил уморената душа на своя баща с нозете на жадния за път кон. И трябваше ли да се огорчава от това старият човек, когато неговото момче бе мислило за него с болка и обич? Без да познава кончето от детските години на баща си, синът беше възкресил върху снимката трептенето на неспокойните му нозе, порива му да се изтръгне от властта на юздата и на времето. На това тяло, чиято плът беше не от мускули, а от дихание на вятър, той беше дал умъдрен от битието човешки поглед, който премисля и преценява всичко. И ръце му беше дал да трият едни стари очила, та през тях много живелият и много патилият човек да се вижда не в нещо друго, а в собствената си душа. Какво не ѝ беше достигало на тая душа през целия живот? Волността, скрита в пружиниращите тласъци на конските нозе? Или нещо друго?

Но между неукротимостта на тия нозе и издълбаните от размисъл бръчки по челото времето, ронейки камъче след камъче, беше врязало своята бездна...

Един ден Александър реши да си направи автопортрет.

Имаше приятели в болницата до гарата – хора всецяло отдадени на своята професия и лишени от поривите на неговото въображение, които го обичаха може би тъкмо заради странностите му. Една вечер, приседнали в стаята, където гипсираха счупените крайници на своите пациенти, те склониха да изпълнят причудливата приумица на Александър, предусещайки удоволствие от това, което им предстоеше да направят...

Разсъблечен до кръста, приятелят им стоеше пред тях. Имаше нещо болезнено в неговото тяло с хлътнала извивка на гръбнака там, където се виждаше коженият колан. Сякаш някой бе хласнал Александър точно на това място и той, за да запази равновесие, бе наклонил назад раменете си – доста тесни, като на юноша, с островърхи лопатки на плешките, почти докоснати една до друга, и с леко очертана гърбица откъм страната на дясното рамо. Ръцете му бяха тънки, почти без мускули. Може би мършавостта им създаваше впечатление, че са прекомерно дълги, плаващи във въздуха като ръцете на древния индийски бог Шива.

Започнаха да го бинтоват. Белите спирали на бинта, като се застъпваха, взеха да обхващат най-напред долната част на ребрата, после – изпъкналите ръбове на гръбначните прешлени. Марлената лента зашумоля под мишниците, изкачи се към шията, взе да оплита дясната ръка, после лявата, омота китките, след това отново (сякаш го оплиташе нишка от някаква огромна паяжина) Александър усети докосването на рехавата тъкан по адамовата си ябълка – и само след миг очите му вече едва-едва различаваха ръцете на ония, които мълчаливо и съсредоточено продължаваха да го омотават...

Подир седмица Александър седеше в самолета и зад гърба му стоеше, подпрян до стената, един гипсов торс с вдигнати ръце. Фигурата беше загърната с вестници, прокъсани при носенето ѝ. През тях прозираха гипсирани бинтове, подобни на ония, които опасват телата на мумиите. Спътниците на Александър, все непознати хора, гледаха това странно творение и си мислеха, че седналият до прозорчето около двадесет и петгодишен мъж е или скулптор от провинцията, който връща в родния си град останки от своя творба, неприета за някаква художествена изложба, или пък работи в някое шивашко ателие и носи тая нескопосана фигура на манекен, която после ще бъде облечена в модни дрехи. Никой не допускаше, че неумело изработената

скулптура е един великански пашкул, из който, с помощта на скалпела, се е измъкнал оня, който сега седи до прозорчето на самолета и гледа острия ръб на крилото, потрепващо от засвистелия въздух. Никой не подозираше, че тая гипсова коруба, разтърсвана от шумовете на самолета, повтаря всички линии и форми на неговото тяло. Ако човек можеше да разкъса обгърналите я вестници и видеше лицето – застинало без израз, лишено от поглед, със запоена от гипса уста, би помислил, че този човек, зад чийто гръб стои с издигнати ръце странната фигура, се е опитал да снесе от тялото (а може би и от душата си?) нещо, което го е измъчвало, и – освободен от него, както змията се освобождава от кожата си – сега пътува към нещо ново, непознато за другите и се усмихва на своя двойник, който стои зад гърба му без очи и без глас.

Когато кацнаха на летището, пътниците, останали да приберат багажа си, видяха високия, леко прегърбен мъж да се отдалечава пеша към града с гипсовата фигура под мишница. Автобусът го настигна, той се отби в канавката, за да му стори път, и само с една чанта в ръка, издута от нещо ъглесто, продължи към града, между чиито покриви, бледовиолетово към хоризонта, се виждаше морето.

На другата сутрин Александър вървеше край морския бряг. Пясъкът беше влажен, скриптеше под нозете му и дирите, които се нижеха по голото крайбрежие, се мъчеха да пропъдят усещането на подранилия мъж за пустота и самотност. Хоризонтът се губеше в пепелявозеленикава мъгла. Влагата проникваше между нейните власинки, степваше ги и изпод тая излъхваща хлад вата, сякаш изпод завеса, с бавен ритъм прииждаха вълна подир вълна и с глухи удари се разбиваха на пясъка.

Останал лице срещу лице с необозримия простор на морето, което се тулеше в мъглата и човек можеше да усети безкрайността, величието и тайнствеността му само в глухата музика на вълните, Александър продължаваше своя път край брега. В далечината се появиха рибарски мрежи в чернотата им се прокрадваше зеленикавият цвят на мъглата. Вятърът, който духаше откъм морето, беше лек и мрежите се поклащаха не от него може би, а от ехото на разбиващите се вълни.

Александър закрепил гипсовата фигура върху пясъка. Обърнал я с гръб към морето – сякаш тя, завършила своя разговор с него, издигаше ръце към някого, за да измоли съчувствието и състраданието му. Овалът на лицето съвсем наподобяваше неговото с издължеността си, която напомняше за негърските дървени маски. В едва загатнатата вдлъбнатинка на очите нямаше нито ирис, нито зеница, а само лека сянка, каквато скрива клепачите на дълбоко замислен или обгърнат от сънища човек.

Когато се нахрани да запали фигурата на своя двойник – сам на морския бряг, разтърсван от ехтежа на вълните, Александър видя, че откъм другия край на залива, където бяха рибарските мрежи, се задава жена. Беше висока, стройна, с пристегната в кръста рокля, чийто долен край, плътно обхванал лявото бедро, се издуваше от другата страна и това дърпане на ехтящата басма караше жената да върви леко приведена, за да запази равновесие.

Александър я погледна изненадан. Към него вървеше жената, която беше съзерцавал в най-хубавите си юношески сънища – едно видение, дошло в неговия живот от картините на Ботичели или на някой друг от старите италиански художници. Той си мислеше, че може би очите му го лъжат, като придават на тая случайно появила се на брега жена обаяние, с каквото може да бъде украсена само мечтата, но се оставяше във властта на това свое усещане.

Идващата откъм другия край на залива жена мина между Александър и гипсовата фигура върху пясъка, поздрави с мълчаливо кимване (тъмната ѝ коса за миг се отпусна към рамото, после вятърът отново я развя в небето) и застана да разгледа странния човек с вдигнати към безкрая ръце.

Тогава Александър запали тоя човек. Пламъчето на кибрита се докосна най-напред до напоеното с бензин лице, задържа се там подобно на кой знае откъде долетяла пеперуда, после крилето на тая пеперуда се издължиха, обхванаха целия овал, обгърнаха шията, спуснаха се към торса. Високият, леко приведен мъж се отдръпна заднишком, отмина жената, която го гледаше с недоумение, и пригответи своя фотоапарат. В стъкленото квадратче над обектива се виждаше как пламъците обхващат и ръцете на странната гипсова фигура. Вятърът откъм морето се засили. Жената, задържана тук само от своето любопитство, цялата светна. Пламъците на горящия човек очертаха нейния контур върху сивото море. Пушекът се вплете в косата ѝ, изтегли я до другия край на залива, до другия край на небето. Уплашена, жената се опита да извика, но гласът заседна в гърлото ѝ. Стисната в празното пространство между горящия човек и оня, който се прицелваше право в сърцето и с обектива на своя апарат, тя се затича да прокъса обръча от стъпки – побягна с неопикуема уплаха в очите, където имаше не състрадание и болка за другия, а единствено желание да се спаси от тоя кошмар.

Тогава чу щракването на фотоапарата. То беше силно и рязко като изстрел, който подсече краката ѝ. Просната ничком на пясъка, жената остана миг така, после ехото на вълните я тласна, подхвърли я и тя, усетила опора под нозете си, изчезна в далечината, откъдето беше дошла...

Оня, който мислеше за нея и я търсеше с поглед, защото тя му напомни за най-хубавите юношески сънища, остана да тъмнее сам върху пясъка. Огънят беше догорял и на брега имаше само купчинка пепел...

ПАВЕЛ ПАУНОВ СИ ЛЯГАШЕ КЪСНО. Нерядко неговият прозорец оставаше да свети единствен над мълчанието на улиците, нарушавано сегиз-тогиз от стъпките на някой късен минувач или от подвикванията на работниците в трамвайното депо, които съпровождаха със сънливите си гласове последните трамваи. Бях свикнал със светлината на прозореца му, от другата страна на алеята, точно срещу моята стая, и обичах да гледам тая светлина не през пролуката между пердетата, а на стената, до която се докосваше леглото ми. Отблясъкът на отсрещния прозорец, очертал върху мазилката бледооранжев квадрат, издърпваше из мрака на стаята ми долния край на една картина, от която се виждаше рамка с ръбести гипсови орнаменти и се очертаваха ръцете на жена, чието тяло, облечено от кръста надолу в сиянието на отсрещната лампа, криеше в мрака бюста и лицето си. Когато се обърнех към тая картина, която познавах до най-тънките подробности, аз винаги си мислех, че жената оставя на светлината само великолепните си ръце, а иска да скрие от очите ми своите твърде плоски, повехнали гърди и лицето си със сепнат поглед, прилично на катерича муцунка... Бях свикнал със светлината на отсрещния прозорец върху стената над моето легло и дори когато заспах, в полусън усещах сомнамбулното му присъствие в моя дом. Сънят ми ставаше дълбок и спокоен едва от мига, когато тоя бледооранжев квадрат върху стената угаснеше.

Отначало мислех, че Павел Паунов боледува и може би затова, че си бях внушил подобна мисъл, в светлината на прозореца му долавях нещо тревожно. Но тъй като нощните будувания продължаваха, а сутрин виждах стария учител по история да се връща от магазина с пазарска мрежа или с бутилка мляко в ръка здрав и читав, аз допуснах, че моят приятел, както мнозина възрастни хора, страда от безсъница или пък, обзет от някоя приумица, е седнал да препрочете старите римски хроники. По-късно разбрах, че съм се излъгал и в това свое предположение.

Павел Паунов проучваше нощем пътищата за Бретан.

Това неочаквано увлечение на стария човек започна от деня, когато той откри между книжата в чекмеджето визитната картичка на френския лейтенант. Избелялото картонче можеше да задържи само за миг очите му върху дребните букви, станали рижи от годините, можеше да се появи в съзнанието като блед мираж някакво възпоминание, чиито контури се размиват и по дъното на тая мътилка остава пихтиестата слуз на отдавна преболялото страдание... Визитната картичка можеше отново да се намести между изпомачканите хартийки – и всичко да свърши с това. Но някогашният заложник от гръцките острови, когато и втори път сложи тая визитна картичка на дланта си, усети, че буквите се размърдват, че редът се извива като опашка на гущер, а между буквите, като в пукнатина на камък, се показват островърхи стръкчета трева, появява се пътека с повехнали от зноя цветчета на олеандър,

мярва се телена мрежа с усукани от вятъра войнишки ризи по нея и ехо на вълна, дошло откъм тъмната паст на крайбрежна пещера, вдига сепнати птици, които прелитат толкова ниско, че дращят с твърдите си криле раменете му ... Това видение, което беше заслонило всичко край него, започна бавно да изтънява, да става прозрачно – и Павел Паунов видя през дрезгавината му да изплуват столовете в неговия дом, пантофите до вратата, чайникът на котлона в ъгъла. Всичко ставаше отново познато, делнично, водата от разваления кран на тоалетната продължаваше да шурти, но видението на стария човек, разсеяло се във въздуха като цветен пращец или като звук, дошъл много отдалече, не беше изчезнало, а оставяше частици от своето чудо по гланца на будилника, по паяжините в ъгъла над вратата и по синджирчето, вързано за илика на пенсионерската жилетка, което изглеждаше като позлатено...

Така се роди в душата на Павел Паунов мечтата за Бретан.

Какво беше това – закъсняло желание за пътуване към непознатия свят, малко преди залеза, когато багрите вече помръкват и дори най-възвишената душа не може да им върне предишната свежест? Или това беше пътуване към едно старо, почти невероятно приятелство, зародило се в дни, когато зад гърба остават окопите на трагично завършилата война и между празните гилзи из тия изоставени окопи се лутат стоновете на смъртно ранените, а оцелелите се отправят, ограждани от подвижванията на вражеските часовои, към неизвестността, чиито пространства се огласяват от протяжното скърцане на конските вагони?...

Павел Паунов си спомни как корабът, дошъл да откара освободените заложници от острова до солунското пристанище, се отдели от кея, загърмя с мотора си, когато започна да прави завой, и зад перката му се вдигна облак пяна. През нея, изпълнила с блясък на воден пращец въздуха, той видя за последен път човека, към когото сега го водеха мислите му. Лейтенант Жан-Пиер Коломбел стоеше на кея леко разкрячен, сякаш дъските под нозете му се люлееха и той се мъчеше да запази равновесие. Стоеше и махаше за сбогом на заложниците, които, усещайки с коленете си ръбовете на своите дървени куфари, се взираха с насълзени от вълнение очи към него и към очертаните в небето склонове на острова, където тъмнееха телените мрежи, подобно исполински нишки, изпредени от невидим паяк. Зад мълчанието на тия мрежи, където – като пленници – сега се лутаха патрулите на охраната, оставаха три безкрайно дълги години, погребани в галериите на запуснатата мина, оставаха горчиви мисли, навестявали изгнанниците в среднощните часове, оставаше

смехът им в миговете, когато си бяха припомняли нещо нежно и ласкаво. Като гледаха как тревицата между камъните на острова трепти подобно подгонена от вятъра светлинка, на тях им се струваше, че в тоя час на раздялата със страданието, на острова (превърнати в потрепваща от вятъра трева) са се събрали всички техни изгнанически дни – тичат между олеандрите, надничат иззад камъните, качват се по скалите, за да ги видят за последен път ония, които никога вече няма да се върнат тук, и корабът, колкото и да се отдалечава, оставил острова в дъното на хоризонта, не може да угаси нито с пръските на витлото, нито с дима на своя комин светлинките, които бягат по склоновете на острова...

Заложниците седяха на куфарите си и плачеха. Вятърът, свеж и ехтящ в мачтите, изсушаваше сълзите им и завръщащите се у дома усещаха техния тънък клей по клепащите си. Това бяха щастливи сълзи. Но радостта, светнала като мраморна песъчинка в сърцевината на сълзите, макар опалова на цвят, имаше много отсенки, каквито има капката роса сутрин. В тия влажни искрици, избликнали из кладенците на сърцето, имаше очакване, надежда, предчувствие за нежност и ласка, дъх на домашен хляб, пукот на главия в огнището, но сред тях, като сянката на облака, която сподиряше кораба, преминаваше, от единия до другия край на душата, тъгата за гръцкия остров, с който се прощаваха завинаги. Цели три години пленените мъже мислеха, че ако доживеят деня на своето освобождение, никога няма да си спомнят за тая камениста, забравена от Бога земя, а сега жал обземаше сърцата им и това беше странно, но съвсем обяснимо чувство, защото човек, като се сбогува с едно или с друго място, оставя зад себе си – невъзвратими – месеци и години от своя живот, частици от себе си, които трябва да бъдат възкресени от неговата сълза, за да не остане бедна и глуха душата му.

През такава сълза Павел Паунов виждаше френския лейтенант, застанал на кея. Това едва ли беше фигура на човек, защото островът се губеше в далечината, обгърнат от омара, и окото можеше да съзре в небето само бледите му контури – нищо друго. Там навярно се мяркаше сянка на прелетяла чайка, но запътеният към дома заложник ѝ даваше човешки черти, изпълваше я с мисли, караше една припомнена усмивка, появила се само в ъглите на устните, да обхваща цялото бледо и издължено лице на французина, както пламъчето на разгаряща се главия огрява лика на седнал до огнището пътник... Павел Паунов се разделяше с тоя човек като с приятел, когото едва ли щеше да срещне вече, защото светът, затворен цели три години зад телените мрежи на заложническия лагер – малък свят, изпълнен само с подвиквания на часовои, с поскърцване на нарове и с бълнуване на болни от малария, – отново придобиваше своите истински измерения, ставаше огромен с преминаващи корабчета в далечината, с плажове край един остров, където се къпеха момичета и в очите на брадясалите мъже дълго остана блясъкът на тия божествени тела, с бянали се къщи на далечно островно селце, прорязано по средата от кипарисова алея...

Кръгозорите на света, придобит отново, се разширяваха. Скоро щеше да

се появи пристанището на Солун и корабчето им дълго щеше да се лута между стоманените грамади на параходите, докато намери място да пусне котва.

Тоя свят с неподозирано ярка светлина, подскачаща по гребените на вълните, със свеж вятър, в чийто дъх се усещаше аромат на кипарисова смола, на водорасли и на рибешки люспи от кой знае къде съхнещи рибарски мрежи, едва ли щеше да докосне така остро и замайващо очите и ноздрите му, ако пътищата на войната не бяха го срещнали с оня човек, облечен в униформата на офицер от френската пехота, който сега оставаше в далечината, слян с вятъра, с пътуването на облаците и с всичко онова, което прави човека прашина от неизмеримите мъглявини на вселената... И Павел Паунов си мислеше, че ако не беше тоя великодушен човек, на чиято страна стояха властта и оръжието, но който смяташе за по-силно оръжие човешкото благородство, заложниците едва ли щяха да седят сега по палубата на корабчето и да усещат под себе си хлъзгавите прагове на вълните. Те щяха да лежат, навярно, под небрежно нахвърляни върху тях късове руда във влажните галерии на мината, под нарастващия шум на прилепите или надгробните им могили щяха да се слягат по склоновете на острова, обхванати от корени на мършави храсти и на трева – и над вечния им сън щяха метално да звънят осите, които оглозгват изкорубените скелети на рибите, изхвърлени от готварницата.

Военната униформа не бе успяла да приравни жителя на далечния град Сен Мало с ония, за които войната беше станала неумолимо всекидневие, както бръсненето и изпирането на партенките, и те трябваше безропотно да се подчиняват на това всекидневие и да приемат безропотно трудностите и жестокостите му. Човек можеше да долови изискаността на неговия дух не само в думите и жестовите му, но и в особената елегантност на облеклото, в походката, в тембъра на гласа му, в тихата съсредоточеност на очите, които и на фронта, под дима на артилерийските залпове, продължаваха да бъдат зеленикавосини като утринните заливи на неговия роден Бретан, само бръчките по челото бяха станали по-гъсти и в ъглите на устните се долавяше горчивина и болка.

С какво се е занимавал тоя човек, преди влаковете да го понесат към Южния фронт? – питаше се Павел Паунов, когато за пръв път го срещна. – Навярно е бил учител като него? От личен опит знаеше, че общуването с децата облагородява човека, защото го кара много пъти в своя живот, с всяка нова учебна година, когато малчуганите за пръв път прекрочват училищния праг, да се връща към изворите на живота, към надеждата, по чийто път още няма никаква преграда. По-късно разбра, че Жан-Пиер Коломбел е работил дълги години като ихтиолог в аквариума на Сен Мало. Безброй часове от неговия живот бяха преминали между водорасли и водни мехурчета, сред които се поклащат млечновиолетови риби, чиито плавници и опашки са тънки

като сватбени шлейфове. Беше прекарал много вечери край анемонии, прилични на розови хризантеми, или до морски звезди – тъмнозелени по гърба и с огнено мъждукане отдолу, където пясъкът шава под водните мехурчета. Беше вървял из аквариума сутрин, когато става светло не от процеждащата се през прозореца светлина, а от танца на летящите риби, сътворени сякаш от цветно стъкло – на пъстри райета, в които преобладава розовият цвят...

Павел Паунов никога не беше виждал такъв аквариум, но прочетеното тук и там из природонаучни книги и енциклопедии му позволяваше да си представи тоя свят на тишината и багрите, на плавните движения, които сякаш повтарят диханието на океанските бездни – свят на съзерцание и размисъл, сред който бяха минали толкова години от живота на неговия приятел...

И ето, към тоя далечен северен град, в чиято покрайнина беше аквариумът с екзотичните риби, сега мислено пътуваше Павел Паунов. Той изучаваше картата на Бретан със старанието на ученик, комуто предстои изпит; прекосяваше долините на плитки реки с пясъчни островчета по средата им, или насреща му се задаваха параходчета, които свиреха гърлено и поздравяваха не насъбралия се народ на пристанището, а него самия; луташе се по гари с пуси перони, където в полунощния час звучаха само стъпки на стрелочници; вървеше из рибни пазари, от чиито сергии се свличаха едри морски раци и тракаха с клещите си по плочниците; седеше в чакални на летища – сам, никому непознат, над главата му се въртяха огромни перки на вентилатори, а навън се виждаха писти, където готови за път самолети лениво въртяха витлата си...

Той имаше способността да одухотворява вещите и разстоянията и тия пътувания по картата му бяха приятни и занимателни, защото можеше да даде на който и да е кът от света, където никога не е бил, цветове и форми, взети от други негови представи и впечатления, да усети над картата – това късче със сини и червени жилки на реки и железопътни линии – шумолене на дървета или говор на пътници, да чуе скриптене на релси под отминаващи вагони и това, като в занимателна игра, му даваше възможност предварително да се докосне до удоволствието на едно още неосъществено пътуване.

Близките на Павел Паунов виждаха в пристра стяването му към картите и географските описания признаци на душевна болест. Снизходително се подсмиваха, когато сутрин, чул гръмол на самолет над тополите, старецът се вираше в стрелките на своя джобен часовник, за да разбере дали навреме е излетял самолетът, за който си мисли сега. В полунощ, нервно пошляпвайки с пантофите си, жена му влизаше в неговата стая и без да каже нищо, щракваше бакелитовия ключ до вратата. Павел Паунов не ставаше да запали отново лампата, защото знаеше, че ще последва разпрения, затова се изправяше тихо

от масата, като гледаше да не събори в тъмното стола или саксията до прозореца. Очите му посвикваха с тъмнината, а и уличната лампа започваше да очертава с бледата си светлина предметите в стаята и той, като нареждаше опипом дрехите си по масата (те се свличаха след миг на пода, заедно с разлистените книги), лягаше, обхванат първо от скриптенето на кревата, а след това – от съня, който той усещаше като хладинка. влязла през открития прозорец...

Павел Паунов всеки месец отделяше от скромната си пенсия по няколко дребни банкноти и добавяше към тях парите, получени от преподаването на частни уроци по история. Случваше се веднъж или два пъти в седмицата да занимава сина на един заминал за Алжир лекар – твърде разсеяно и самонадеяно момче, с винаги разчоплени пъпки по лицето. Това момче обичаше да седи на фотьойла до прозореца и докато старият учител, разхождайки се от единия до другия ъгъл на стаята, се мъчеше да му обясни причините за Пуническите войни, то поглеждаше разсеяно към трамвайната спирка, където вече се събираха негови приятели, издули джобовете си с магнетофонни касетки, и подсвиркваха, загледи към прозорците на лекарската къща. Учителят по история продължаваше своя урок, като се спъваше сегиз-тогиз в гънките на килима, Анибал го следваше, повел войските си, а ония от трамвайната спирка продължаваха нетърпеливо да свиркат и Павел Паунов разбираше, че трябва да спре дотук. Ще продължат следващия път. Той си тръгваше с учтив поклон (майка на момчето, стояла досега в кухнята, за да не пречи на заниманията, го изпращаше до вратата) и макар че подадените му банкноти, които прибираще в джобчето на жилетката, можеха да изкупят неговото огорчение от държанието на невъзпитания лекарски син, старият учител по история поемаше към къщи твърде смутен, защото разбираше, че онова, на което беше посветил живота си, вече не интересува никого.

Слагаше получените пари при другите (с тия банкноти се канеше да купи своя билет за Бретан) и чакаше новото идване на пощальона, който носеше пенсията му, или си мислеше за следващия съботен ден, когато момчето на лекаря, неохотно откряло вратата след позвъняването на Павел Паунов, отново ще седне до прозореца, за да гледа към улицата, а бившият учител по история пак ще започне да се лута, ронейки думите като камъчета под нозете си, из развалините на Картаген, и докоснал се до зидовете му, ще се мъчи да възкреси, като сепната птица сред буренака, едно минало, което съвсем не интересува момчето с вечно разчоплените пъпки по бузите...

Но идваше ден, когато тия дълго спестявани пари се стопяваха изведнъж като снежеца на балкона, огрян от утринното слънце – налагаше се да бъдат

наброени на дърводелеца, който оглеждаше нишите на жилището, където трябваше да постави шкафове, и като сгъваше метъра, за да го сложи в задния си джоб, майсторът наместваше между него и смачканата си носна кърпа така дълго скътваните пари на Павел Паунов. Или пристигаше някакъв далечен негов роднина, сваляше полушубата си в антрето и като му предаваше поздрави от лели и вуйчовци, за които Павел Паунов нищо не можеше да си спомни, го замолваше, след дълъг разговор за съвсем странични неща, да му услужи с малко пари (за няколко месеца само), защото бил заправил къща и свършил последната стотинка, додето да стигне до покрива. Павел Паунов го гледаше как пие с охота от ракиената чашка – стъкленото напръстниче се губеше в гъстите му мустаци, – как си налива сам и хвали питието, и много му се искаше да каже на тоя натрапник, че съжалева много, но не може да му услужи, защото пенсията му е малка, пък и домашни грижи си има доста, но сърцето не му даваше да върне с празни раце човека, бил толкова път дотук и наброяваше пред него, между мокрите кръгчета, оставени по масата от ракиената чаша, всичко, което беше спестил досега. Оня си тръгваше, като дълго обличаше полушубата, защото хастарът на ръкавите беше разпорен и задържаше ръцете му, сбогуваше се (пръстите му бяха грапави от вартата на недовършената къща) и като тракаше с налчетата на обувките си по стълбището, се отдалечаваше между мокрите дървета на алеята, свил зиморничаво врат в дългорунестата овнешка яка на своето палто.

На другия ден Павел Паунов, убеден, че човек не бива да съжалева, когато се е лишил от нещо много необходимо, ала е могъл да помогне на изпаднал в беда или затруднение свой близък, отново поемаше към дома на отпътувалия в Африка лекар, за да продължи с неговия син прекъснатия преди седмица урок. Сядаше до масата, наместваше очилата си и като примижаваше сякаш не срещу слънцето, блеснало в долния край на прозореца, а срещу преливащото се сияние по щитовете и наколенниците на римските войници, които мълчаливо се наместваха между него и скучаещото момче, бавно започваше своя разказ.

Анибал беше сторил своето.

Наставаше часът на Юлий Цезар

А в това време, докато Юлий Цезар стягаше доспехите си, за да се разтъпче край тасовете от кована мед, донесени с презморски кораби (изделия тънка изработка, украсени с арабски писмена), докато сандалите му, както на шегата би казал Павел Паунов, се докосваха до жълтеникави като сахарски пясък килими и до покривки с избродирани по тях палми и минарета, победителят в първото маратонско състезание, все още непреболеждал след своя неуспех с мемоарите, се отдаваше на едно ново начинание, в което щеше да вложи цялата си неукротима енергия.

Беше го осенила мисълта да организира групи от пенсионери, които,

загрижени за своето здраве, да посветят свободното си време на гимнастиката.

От личен опит знаеше, че гимнастиката, повече от всичко друго, укрепва здравето на човека и съхранява не само телесните, но и душевните му сили. Ония, които не го познаваха отблизо и го виждаха сутрин да тича по алеята край трамвайното депо – висок и строен, разсъблечен до кръста, с прибран корем и с леко потрепващ от крачките му широк гръден кош, – едва ли допускаха, че това е човек, доста отдавна прекрачил прага на седемдесетата си година. Можеха донякъде да им подсказат възрастта му гъсто запоените един за друг метални зъби на Маратонеца, изгубили блясъка си – плоски, обхванати отгоре от червенината на възпалени венци, – но той рядко се усмихваше, когато тичаше, пък и при друг случай, ако трябваше да разкаже нещо весело, винаги слагаше длан пред устните си, за да прикрие тия позвънващи от говора му творения на един уж прочут зъботехник от родния му град.

Бъдещите гимнастици, петнадесетина на брой, се събраха една сутрин до алеята, където Маратонеца правеше своите традиционни обиколки. Насядаха по пейките и зачакаха появяването му. Точно в седем часа, приведен напред, с ритмично помахвани ръце, които тласкаха тялото му напред – енергично, сякаш го подхвърляха невидими вълни, – Маратонеца се приближи до групата на пенсионерите (те чинно се изправиха на крака, за да го поздравят) и като избърса с длан запотеното си лице, някогашният носител на лавровия венец ги поведе към близкия стадион леко подтичвайки, което караше неговите сподвижници, неовладели още тънкостите на гимнастиката, да е раздиплят в криволичеща колона. След двадесетина метра тая колона съвсем се накъса и когато ръководителят на бъдещите гимнастици се обърна. без да намалява крачката си, видя своето задъхано войнство, да диша тежко, с ръка на сърцето, или да търси място, за да се поотпусне на някоя пейка

Маратонеца знаеше, че всяко начало е трудно, затова реши първото занимание да приключи само с разговор за гимнастиката и за ползата от нея, а през следващите дни, когато неговите съмишленици ще се явят с гуменки и спортни костюми от тъмносино трико, той ще започне постепенно да ги вовежда в предварително обмислената от него програма.

Гимнастическата група на пенсионерите, отначало дружна и уверена в правото дело на Маратонеца, се събираше точно в определеното време по пейките на алеята и той я повеждаше, стегнат в спортната си униформа, към стадиона. Тичаха там по застланата с тухлен прах пътека, правеха лицева опора, като едва удържаха с ревматичните си стави тежестта на своите тела, дишаха дълбоко, размахали ръце и надигнати на пръсти, прескачаха се и това ги развеселяваше, защото им спомняше детските години и игрите на прескочи-

кобила привечер, когато оставяха тетрадките с недописаните домашни и се събираха на някоя поляна, а над главите им прелитаха майски бръмбари.... Прибираха се и на другата сутрин Маратонеца виждаше, че неговата, отначало така ентусиазирана група доста се е стопила. Казваха му, че на един от гимнастиците се разболяло внучето и трябвало да остане при него, защото родителите на болното отишли в командировка, друг получил призовка трябвало да се яви на дело, а трети заминал при дъщеря си в провинцията, която била оперирана и не се знае дали не е нещо злокачествено... Така обясняваха на Маратонеца скупчените край него възрастни жени, чието тъмносино трико едва удържаше наедрелите им, отпуснати тела, а той стоеше сред тях, готов за лицева опора, и макар че беше огорчен от случилото се, защото съдбата се надсмиваше над още едно негово дело, се мъчеше да запази самообладание, понеже вярваше, че не всичко още е загубено...

Най-напред си отидоха от него мъжете. Маратонеца твърде много вярваше в тях, защото бяха участвали в няколко войни и знаеха какво е това дисциплина, пък и всички му бяха приятели, което значеше, че няма да го оставят посред път. Но се излъга. Павел Паунов, с когото обичаше да споделя литературните си замисли, дойде само веднъж на стадиона, погледа играта на прескочи-кобила, която му се стори като видение от някой негов лош сън или като сцена от гротеските на Гойя (сините одежди на старите жени се издуваха от вятъра и ревматичните стави пукаха), и като се отдалечаваше, дал гръб на тоя паноптикум, бившият учител по история се зарече никога да не стъпва тук. Отиде си след това и някогашният касиер на трамвайното депо, който бе обикалял България като помощник на един илюзионист и винаги търсеше компания, пред която да покаже своите дребни фокуси: изчезване на монета, сложена върху дланта, или сдъвкване на карамел и изваждане на съвсем ново ножче за бръснене изпод езика. Тоя привърженик на магическото изкуство – дребен на ръст, с твърде широк панталон, шит сякаш в години, когато собственикът му е бил закръглен в таза и бедрата, а не мършав като сега – изглеждаше тромав, но ръцете му бяха необикновено пъргави и при първия сеанс пред гимнастиците монетата мигновено изчезна от дланта му. Насъбралите се го погледнаха с учудена усмивка, но изненадата им не трая дълго, защото Маратонеца, пред когото бившият касиер на трамвайното дело и друг път беше правил тоя фокус, дръпна левия ръкав на самозвания илюзионист и монетата падна оттам в краката му. Дребният човек се наведе да прибере паричката, подхвърли я над главата си – тя падна точно в левия джоб на самото му и доволен от тоя свой жест, над който Маратонеца не успя да се надсмее, пое към къщи, решил, че е по-благоразумно денем да играе шах по пейките на кварталната градинка и да решава кръстословици, отколкото да се води по акъла на тоя смахнат човек. В кварталната градинка намираше хора, пред които да показва своите фокусничества, и възвърнал отново авторитета си пред тях, станал не кой да е, а оня, от чиято длан изчезва паричката, той гледаше със снизхождение Маратонеца и неговата, повярвала в чудесата на гимнастиката дамска компания, обхваната от бръчки, със старателно къносани

коси, но е бодра походка, защото – както е казал древният мъдрец, – когато сърцето е младо, годините са като песъчинки върху дланта на човека. И понеже сърцето е загадка и тайна за другите, запътените след Маратонеца жителки на квартала се стараеха да потвърдят и с походката, и с веселия си разговор тая безсмъртна истина, изречена от неизвестния мъдрец...

Към средата на октомври, въпреки предсказанията на метеоролозите, които обещаваха дълга и мека есен, времето изведнъж се промени. Както си беше горещо и хората вървяха само по ризи, ненадейно лизна дъжд от някакъв уж дребен облак, който изсипа толкова вода над града, че улиците се превърнаха на реки и трамваите, когато прекосяваха някое наводнено кръстовище, се обливаха чак до вратите с кална пяна, избликнала изпод колелата. През нощта духна студен, съвсем зимен вятър, локвите замръзнаха и под стъпките на минувачите крехкият лед започна да се троши с такова звънтене, че хората, разбудени от него, първом си помисляха, че котката е съборила някоя стъклена чаша в кухнята, а после, когато в това звънтене долавяха равномерен ритъм на човешки стъпки и говор, разбираха, че времето на есенните илюзии е приключило и че утре сутринта ще трябва да разбутат гардеробите, за да измъкнат оттам своите почти забравени зимни палта, с простъргани илици и с яки, тънко опасани от молците, въпреки че люспите на нафталина все още личат по тегелите на непощадения плат.

Стадионът, където Маратонеца водеше с посдкоци и прикляквания своите радетели на гимнастиката, стана пуст и неприветлив. Под пейките се виждаха мокри вестници и жълтеникави угарки, стискани от зъбите на това жизнерадостно, гръмогласно същество, назовано стадион, а пред футболната врата се разхождаше бавно една врана с измачкана перушина, опитваше се да полети, но се вдигаше само на педя над земята и пак падаше – може би беше болна, а може би граченето и като невидима връв я беше вързало за стълбовете на тая врата, окъпвана от сияние на хиляди погледи през другите сезони на годината и сега оставена да чернее самотна под плющенето на есенните дъждове.

Пенсионерките-гимнастички (те единствени останаха верни на Маратонеца) намъкнаха своите зимни палта, без да сменят с други дрехи трикотажните си спортни костюми, които, редом с бодрата походка, псказваха на наблюдателното око, че знамето на гимнастиката е свито само временно, докато минат студовете. За потвърждение на тая мисъл всяка сутрин, разтворили широко прозорците на стаите си, пенсионерките-гимнастички продължаваха самостоятелно започнатите с Маратонеца занимания: подклякваша, с подскок отмятаха ръце встрани и тичаха на място, навели напред гърди, сякаш след миг ще докоснаг с тях лентата на невидимия финал... Дори когато простуда ги оставеше затворени в къщи, те, наредили по нощните шкафчета шишенца с лекарства и обърнати по гръб романчета от

изданията на Смрикаров, не се предаваха на болестта. Въпреки болките в мускулите и ставите, неуморните гимнастички заставаха до отворенния прозорец и още при първото замахване на ръцете им се струваше, че предишната бодрост се възвръща у тях – през замръзналите локви и през черните клони на дърветата, зад които, като развалини на стара римска арена, се виждаха дъгообразно извитите пейки на стадиона.

Маратонеца, както е присъщо на всеки ръководител, продължаваше да вдъхновява с примера си другите и въпреки студа не се отказваше всяка сутрин, точно в седем часа, да прави своите обичайни обиколки по тополовата алея край шосето и по ехтящите с леда си пътеки зад трамвайното депо. Тичаше, излъхвайки пара – едно сребристо облаче, което се вееше подобно копринено шалче край раменете му и там, където се докоснеше до дрехата, по нея оставаше ивица скреж. Тичаше – крачката беше бодра и уверена, – но на Маратонеца му липсваше така познатото добро настроение. Беше научил преди няколко дни, че друга група от пенсионери-гимнастици, въпреки застудяването, продължавала своите занимания в залите на централния стадион. Освен че в тая група имало запасни чиновове, чиято дисциплина, както е известно, никога не може да мине в запас, а винаги си остава за пример на другите, там бил привлечен и един пенсионер – бивш член на лекторска група, който можел да изнесе беседа на каквато му кажеш тема. Тоя обигран в словото човек след заниманията прочитал пред дружното семейство на гимнастиците кратки доклади като: „Да кажем „не!“ на остаряването!“, „Гимнастика и самочувствие“ и други подобни, в които изяснявал някои нови теоретични постановки и разглеждал откъм идейната страна това на пръв поглед безобидно човешко занимаване с гимнастика. Били идвали да ги снимат по телевизията и говорителят казал, че тоя пример трябва да стане заразителен.

Беше съвсем естествено Маратонеца, въпреки неизтощимия си оптимизъм, да бъде с лошо настроение, защото съдбата му отнемаше палмата на първенството. Той беше убеден, че първата група от пенсионери-гимнастици е тая, ръководената от него, и вярваше, че обществеността не може да не изтъкне неговата заслуга в тоя почин, но ето че се явяват други, с по-високо съзнание и с по-крепка дисциплина, които го оставят далеч зад себе си, както той беше оставил в царевиците по шосето за Шумен запъхтяната колона на бегачите от първото в България маратонско състезание.

И тъй като беше привърженик на римската поговорка: „Или Цезар – или нищо!“ която абитуриентите всяка година пишеха с тебешир по гърбовете на своите куртки и се разхождаха така из града със самочувствието на древни императори, Маратонеца реши да не спре дотук.

Една сутрин, привършил своята обичайна обиколка, той пое към къщи, съпроводен от петте единствено останали верни на неговото дело

гимнастички. Же-ните вървяха вкупом, обградили своя покровител, над които той стърчеше с цели две педи, говореха си нещо тихо, очаквайки да чуят от Маратонеца окрилящи ги думи, защото им беше омръзнало, откакто времето. застуди, да се занимават само с домакинска работа далеч от стадиона, където бяха изживели толкова радости и възбуждения. Бегачът на дълги разстояния мълчеше, присвил очи, с ръце в джобовете на панталона. Това значеше, че се е вгълбил в размишление. Като криволичеше, за да търси сухо място между локвите (което правеха по примера му и жените), той дълго стърга обувките си на подрънкващата изтривалка пред входа (същото сториха и гимнастичките) и разкрехнал широко вратата на своя дом, с усмивка, която ставаше още по-сияйна от блясъка на неговите метални зъби и която говореше, че минутите на размисъл са изтекли и решението е взето – покани гостенките вътре.

Това решение остана тайна, скрита зад пердето на неговия дом. Като видя Маратонеца и неговата свита да се качват по стъпалата, Павел Паунов допусна, че авторът на злополучните мемоари е намерил слушателки за своите откровения, и сега, след като е сложил кафеничето на котлона, разгръща дебелината като библия папка и започва да чете... Павел Паунов се усмихваше, защото си представяше жестовете му: дясната ръка се размахва над гъсто изписани те листове, сякаш осиява с невидим венец думите, които едва се промъкват между металните му зъби; веждите се събират, сливат се една с друга и потрепват като пиявици, впити в самото сърце на автора, разказал на тия страници толкова покъртителни истории, или същите тия вежди изведнъж се вдигат нагоре, извити като лястовичи криле в полет, и в техните дълги се долавя морски вятър (може би чете за талиите при Кранео) или пък се мерзелят царевичните листа, които са го драдили по лицето край пътя за Шумен, ако е достигнал до откъса за самото състезание. „А сега четенето се прекъсва изведнъж, защото любителите на документалната проза са забравили кафеничето на котлона – продължава своите размисли Павел Паунов, – то е преляло по нажежената метална плоча и е изпълнило цялата стая с пушек – подходящ декор за баталните сцени в мемоарите, до които авторът ще стигне по-късно. Кафето мълчаливо сляга ръждивата си пяна по килима, над който гостенките ръсят сол и търсят парцали, за да заличат следите от произшествието..."

Така си мислеше Павел Паунов, защото не знаеше истината, а после, когато я научи, съжаляваше, че с такава насмешка се отнесе към своя приятел и към странностите му – на него човек може би трябваше повече да му съчувства, отколкото да го укорява.

А работата беше съвсем проста. Маратонеца покани у дома си петте гостенки, за да им съобщи, че решил да образува дамски оркестър от устни хармонички: създаден за п р ъ в п ъ т у нас, под ръководството на Николай Стаматов – Маратонеца. Тоя оркестър ще изпълнява класическа и съвременна

музика, както и фолклорни обработки и ще има задачата, не само да приобщава слушателите към красивото и възвишеното, но и да докаже, че напредналата възраст не е предел за човешките възможности. Отначало ще започнат с концерти от квартален мащаб ще откриват събрания и тържества, а след това (Маратонеца беше убеден, че този ден няма да закъснее!) ще изнасят своите програми на големи сцени, защото за истинското изкуство няма предели. Жените трябва да помислят за дълги черни рокли (отговориха му, че имат такива), а той ще дирижира може би с официалния си костюм – съвсем нов, шит преди десетина години и почти неносен (беше го обличал веднъж, когато неговият випуск чествува петдесетгодишнината от завършването на гимназията – от целия клас на тържеството дойдоха само седем души и като се гледаха, не можеха да се познаят, и друг път беше го обличал, когато се ожени момчето на неговия брат). Оттогава остана онова мазно петно на левия ревер. Ако този костюм бъде неподходящ, защото моделиерите сега налагаха друга модна линия, ще потърси подходяща дреха – фрак или смокинг от гардероба на Народния театър, където имаше приятел-гардеробиер, защото е неразумно да си шие подобна дреха, която струва твърде скъпо, и да я облича само няколко пъти в годината за по два-три часа.

Въпросът с облеклото почти беше решен. Оставаше другото – най-важното – да се уточни репертоарът и да започнат репетициите. Хармоничките бяха налице. Той отвори кутийките да ги покаже на музикантките от бъдещия квинтет, и гостенките притвориха очи не толкова от удоволствие, колкото от блясъка на никела, който ги заслепяваше.

- „Хонер“ – каза Маратонеца, като отново затвори подплатените с бежово кадифе кутийки внимателно, сякаш в тях лежаха съкровища, готови да се натрошат при най-лекото докосване. – Световна марка! Тембър, на който би могъл да завиди и най-изисканият музикант!

- „Хонер“ – повтори квинтетът в един глас и тая дума, за пръв път изречена от гостенките, прозвуча така нежно, сякаш най-тих вятрец беше докоснал една от тия хармонички и дълбоко нейде сред лъскавите тенекийки се раждаше първата мелодия. По-сетне тя, обогатена с вариации, щеше да предизвиква сълзи в човешките очи – сълзи, които изправеният на сцената и взрян към замрялата зала музикант ще смята, че са проблясвания на очила, а после, в антракта, ще види, че слушателите вадят кърпички и чувствайки се неловко от сантименталността си, мълчаливо бършат истински сълзи, в които като искрица все ще плува заглъхналата вече мелодия...

Тъкмо когато трябваше да почнат репетициите, отново се разрази грипът.

Този път болестта не започваше с леко неразположение – болки в слепоочията, хрема, отпуснатост, което кара човека да посяга единствено към аналгина или към витамините, уверен, че това е дребна простуда, от която ще

го отърве един горещ чай или, както в детските години, едно кратко мъченичество в непоносимо пареща краката вода с размита морска сол. Не – сега болестта започваше изведнъж. Вървелият преди час-два здрав и бодър човек, блъскал се в навалищата на трамваите или докосвал с върха на чадъра си брезентовия навес на кварталния магазин за зеленчуци, се връщаше в къщи с остро главоболие, с подкосени крака и треска разтракваше зъбите му още преди да остави в антрето мрежата с черни, сякаш моделирани от антрацит репи. Като развързваше с мъка обувките си, защото пръстите му трепереха, тоя човек падаше подкосен на леглото и след миг усещаше, че одеялото докосва лицето му с тънкия ръб на чаршафа, приличен на нажежен до бяло въглен...

Шумните доскоро улици станаха толкова тихи, че дори от далечно разстояние можеше да се чуе песента на синигерите по оголелите върхари на тополите и да се долови звънът на някое отронено листенце, мокро и посветващо с бакърената си ламаринка, което прави своите спирали, запътено към земята, и се докосва ту до едно, ту до друго клонче. Минувачите съвсем проредяха, сякаш по телевизията предаваха някакъв футболен мач за световно първенство или многосериен филм, в който на всяка крачка пада по един убит и хората седяха като хипнотизирани до телевизора, с бледи от напрежение лица, по които минаваше на тласъци призрачната светлина, излъчвана от циклопското око на екрана... Градът се обгърна в мъгла, смали се, защото кварталите и градините му изчезнаха вдън дрезгавата мътилка на облачните повлекла, в която се размиваха, подобно оградите и дърветата, мокри и лепкави човешки гласове. Понеже хората не се виждаха в мъглата, преминаващият самотен пътник имаше усещането, че е обкръжен от видения, приели образа на лампа с едва различим в небето кръг светлина (лампата виси, нереална в пространството, защото стълбът ѝ е изчезнал от погледа). или са се превърнали в голо дърво, изпълнено цялото със странни гласове на птици, които му напомнят за приглушено зъботракане на съборен от треска човек... Така си мислеше преминаващият самотен пътник, защото в съзнанието му вече се размърдваха съновиденията, с които подкосилата нозете му болест ще изпълни неговия дом.

Застанал зад стъклото на прозореца като зад плътна стена, която, пропускайки при него мъгливите почти нереални очертания на околния свят, му вдъхваше увереност, че болестта ще го отмине, Павел Паунов гледаше към пустата алея, по която се кълбеше мъгла, пропита с лютив дъх на неочаквано докоснал ноздрите му дим от изгорена хартия. За свое най- голямо учудване, когато не очакваше да види никого по алеята, той зърна в пепелявата мътилка на утрото да се очертава фигурата на Маратонеца. Понеже за пръв път, откакто бяха се заселили тук, неговият приятел не се появи два дни на улицата. Павел Паунов предположи, че бегачът на дълги разстояния, през целия си живот щаден от болестите, сега е съборен от грипа. Помисли да отиде при него – не само да го види (представяше си колко е печален самотният човек между голите стени на своя дом), – искаше му се да отнесе

нещо на болния, портокал или ябълка, за да разкваси устата си. Накани се да тръгне, но някакъв вътрешен глас го възпря, защото болестта може би търсеше пролука през заключените врати или през плътно затворените прозорци, за да изпълни с бълнувания и дома на стария учител по история.

Когато рано сутринта Павел Паунов видя да се промъкват вълма дим през широко разтворения в мъглата прозорец на Маратонеца, най-напред си помисли, че в къщата на болния се е запалило нещо от забравен котлон, и очакваше да види своя приятел, с обхваната от пламъци пижама, как тича бос, разрошен, с трескави очи между къщите. По-късно, когато усети дъх на изгоряла хартия, Павел Паунов изтръпна. защото го споходи мисълта за нещо непоправимо: Николай Стаматов – Маратонеца, изпаднал в лудост от температура, изгаряше навярно своите мемоари – изгаряше грамадите от ситно изписана хартия, давали смисъл и упование на живота му... Към неговите мемоари бяха се отнасяли с насмешка мнозина и редакторите, които пишеха своите обезсърчителни писма, и приятелите на злополучния мъченик на словото, а и самият Павел Паунов, който, като се стараеше да бъде внимателен и деликатен с него, дълбоко в душата си тънко и язвително се надсмиваше на неговите маниакални увлечения... Ако тия мемоари бяха унищожени при пожар или по време на друго бедствие, старият учител по история едва ли щеше да изпита съжаление, но сега, когато пустият и безмълвен от болестта град му напомняше в мъглата за лунен пейзаж, когато един човек, изпаднал в дълбоко отчаяние, изгаряше онова, което беше смисъл на неговия живот, застаналият до прозореца на своя дом не можеше да гледа без душевно потресение кълбата дим, избликнали през всички пролуки в жилището на Маратонеца. Там навярно с истерични движения, бос, обграден от разхвърляни възглавници и чаршафи, той правеше най-жестокото аутодафе в своя живот.

Павел Паунов не знаеше, че бегачът на дълги разстояния и сега, както винаги, е здрав и читав, но обзет в подтискащата мъгла от внезапен порив за разплата е решил да даде на огъня онова, което от много години лежи като горчива утайка в душата му.

Сложил един леген сред стаята и отворил широко прозореца, през който на гъсти валма се спускаше към пода мъглата и мълчанието на пустия град, Николай Стаматов – Маратонеца, облечен в официалния си костюм, с изкорубила яката на ризата му розова папионка, изгаряше подвързаните от самия него в три тома писма от редакциите, които бяха връщали неговите ръкописи. Изправен сред стаята в своя чер, плътно прилепнал към талията костюм, той разгръщаше дебелите корици на томове, в които беше подвързвано човешкото безразличие, изразено с деликатна студенина в безброй писма, късаше бавно листовите, защото му правеше удоволствие да гледа как те се гърчат в пръстите му, и поднасяше тия смачкани страници към пламъка на

една свещ. Долният край на хартията пламваше и тя почерняваше, извила дълга, плоска сажда. Пламъкът се качваше към подписа на оня, който с безразличие беше разлиствал страниците на неговия живот, и Маратонеца, като преглъщаше от възмущение и разклащаше с движенията на адамовата ябълка своята розова папионка, гледаше с широко отворени, сияещи от някаква странна радост очи как подписът на редакционния чиновник – нечетлив подпис с лилаво мастило, – докоснат от пламъка, се вие като гъсеница и се издува... Из напуканата кожа на тая гъсеница като какавида се излюпи оня дребен на ръст човек с ръкавели, тънък нос и очила с телени дръжки (това беше редакционният чиновник), замижа срещу пламъка и поиска да се отрпне, но огънят обхвана най-напред ръкавелите му, които се издуха от пушек, после пламъкът плъзна по тънкия нос, нажежи го и носът светна. След миг това овъглено същество се срина на пода и се разпиля на дребни, пукащи под нозете на Маратонеца въгленчета...

Така, лист по лист, той изгори всички писма, с които понякога се гордееше пред приятелите си, защото тия писма доказваха, въпреки всичко, че Маратонеца не е минал напразно своя живот, че неговото слово, макар и неоценено, лежи в папките и чака своя щастлив час.

Когато последният лист се спусна овъглен към пода, Маратонеца отиде в кухнята, ми дълго ръцете си със сапун, оправя яката на ризата, която беше щръкнала и гъделичкаше брадата му, и така, както беше облечен в официалния си костюм, се показва на алеята, където го видя Павел Паунов.

Маратонеца започна своята обичайна обиколка по тополовата алея и край трамвайното депо. Костюмът стягаше тялото му, шевовете под мишниците скриптяха и се късаха, копчетата пред корема му отхвъркнаха и полите на черното сако се развяха край размаханите ръце на бягащия човек. Ако някой го зърнеше такъв задъхан в мъглата, щеше да помисли, че в дома на тоя стар човек се е случило нещо трагично и той търчи към болницата с последната надежда да открие лекар.

А Маратонеца тичаше леко усмихнат, разплискал с крачките си локвите и дишаше дълбоко, за да изхвърли като хрчка из гърдите си тоя оловно тежък, подтискащ го дъх на изгорялата хартия.

Край трамвайната линия, едва зрими сред мъглата, се редяха затворени магазини с тъмни прозорци - един дълъг низ от мъртви къщи, сред които единствено светеше месарницата. Широка витрина, озарена от много лампи, задържа погледа му и Маратонеца, като спря точно срещу нея, видя през стъклото огромна маса, на която лежеше тънморав, огромен вол, обърнат по гръб. Край вола стояха месарите - трима души, облечени в дълги бели престилки, с марлени превръзки през лицето, съсредоточено и черно като саждите, изпълнили целия дом на Маратонеца. Тия мъже в бяло, като хирурзи, държаха в ръцете си тънки, ослепително светнали от лампите ножове и вольт с

релефно очертани ребра и с разкрасчени задни крака, по които личаха синини, лежеше безропотно. изпълнил с огромната си сянка мъртвото пространство на отсрещната стена. Лежеше и чакаше. Но тримата непознати мъже, тия бели привидения, продължаваха да стоят безмълвни, като с тънко посвистяване на брусовете бавно, сякаш това им правеше особено удоволствие точеха ножовете си.

Маратонеца затича, за да остави по-скоро зад гърба си кошмарната картина. Мъглата нахълтваше в гърлото му и той - за пръв път в живота си усещаше, че гърдите му свистят като на много уморен. тежко болен човек...

ПЪРВО ПИСМО НА АВТОРА

Париж, 16 януари

Стари приятелю Павел Паунов,

Преди седмица през прозорчето на самолета, който пътуваше за Париж, се помъчих да открия нашата улица с тополите край Княжевското шосе и с преплетените релси в трамвайното депо. Не можах да видя нищо освен две редици от къщи край шосето за летището, посивели от влагата, и един мост, на който стоеше трамвай като детска играчка. Всичко изчезна обсебено от пушека и дрезгавината на зимната утрин. Под мен през прокъсаните облаци започнаха да се мяркат бърда, прилични с долищата и с дребния си храсталак на купчина смачкани вестници, и аз разбирах, че градът е останал далеч назад - толкова дребен и опушен, че човек, като го гледа отвисоко. трудно може да допусне, че на това съвсем дребно късче земя се побират толкова много човешки драми. и амбиции.

И така, аз излетях точно в часа, добре познат на тебе, и в същата посока, в която неведнъж мислено си пътувал през своите нощи. Въпреки че свистящите небесни пространства скриваха земята от очите ми, аз намирах пролука между облаци и през синята цепнатинка виждах съвсем ясно (във въображението си) как ти отваряш с нокът капака на своя стар джобен часовник и заслушан в чезнещия гръмол на самолета, изричаш тихо, защото го казваш на себе си: "Това е самолетът за Париж. Излетял е навреме!"

Пътувах за пръв път към тоя град. Предстояха ми срещи и разговори, странствания из музеи и галерии, вечерни разходки по мостовете и кейовете на Сена, приятни минути до чаша бира в кафенетата на Латинския квартал. Всичко това беше непознато за мене. То, без съмнение, щеше да ме обогати с нови впечатления и преживявания, с каквито - по-силни или бързо помръкващи в паметта ми - са ме дарявали моите предишни пътешествия. Но нещо друго, по-особено, неизживяно досега, ме караше да очакваме с вълнение срещата си

с тая непозната земя, към която ти, воден от едно странно приятелство, беше пътувал дълго и мъчително в мислите и сънищата си. Това беше драма, озарена от светлинката на една надежда, копнеж, който ме правеше неспокоен, защото животът можеше да го заличи, както облаците заличаваха всичко под самолета. И аз повече се вълнувах не за своите дела в града на Сена, а за пътуването си до Бретан. Искаше ми се да вървя край заливите на Атлантическия океан и да си мисля за срещата с престарелия лейтенант от островите в Егейско море или пък със спомена за него... Трябваше да видя всичко с т в о и т е очи, стари приятелю, с т в о е т о вълнение да се докосна до онова, в което е попила, прекосявайки огромните пространства, светлинката на твоя прозорец...

Такива мисли ме вълнуваха, когато самолетът се хлъзна по пистата на парижкото летище и през тънката мъгла зърнах контурите на града, към който щеше да ме понесе един автобус, изпълнен с мирис на мокри дървета и на непознати пространства.

Вечер, когато мостовете на Сена ставаха странно олекнали и безплътни от здрача, аз се запътвах към катедралата Нотр Дам. Под едва доловимото рамене на дъжда каменните арки се издигаха в тъмното небе, стройни и величествени, и сепнати от гласа на органа, който избликуваше из светлата ивица на незакрехнатата врата, над главата ми се размърдваха гълъби. Те ноцуваха по раменете на светиите. Разсънените птици политаха бавно, натежали от влагата и от просъницата, и като пронизваха с пулсиращата светлина на полета си музиката на органа (тя сякаш съществуваше само в осветената част на катедралата), се изгубваха сред каменните плетеници...

Сядах на първия попаднал ми стол до вратата или се опирах на някоя каменна колона. Погледът ми се мъчеше да си проправи път между огънчетата на полилеите към сиянието на стъклописите. Беше ми приятно да ги съзерцавам, особено когато в дъното на катедралата се обаждаше органът съвсем приглушено, сякаш звуците се движеха на пръсти в полумрака и опипваха пространството, правеше ми удоволствие да усещам музиката по отсенките на стъклописите, да долавям по това мълчаливо угасване на лазурно синьото и на пурпурно червеното как залезът догаря над Латинския квартал. Струваше ми се, че виждам през рехавата миглица на полилеите следата на последния параход по Сена, ту скриван от сянката на мостовете, ту посребрян от светлината на крайбрежните лампи, и аз се оставях във властта на музиката, защото опиянението от нея ме задържаше все още при мечтата за този град, из чиито улици вече вървах и чиито делници щяха мълчаливо, както здрачът по стъклописите на Нотр Дам, да ми отнемат обаянието на това, към което съм се стремял с цялата си душа, да го сторят съвсем обикновено, лишено от чудото на мечтата и на тайната...

Когато последният звук от камбаните на Нотр Дам се спусна над мен

заедно със ситния ръме, аз тръгвах по уличките зад старата църква Сен Северен, за да се прибера в хотела. Ограждаха ме стени на извехтели къщи с витрини на приземните етажи, зад които се виждаха натрупани раци (още живи, защото шавах и чуках с клещите си по первазите на витрините), а също така риби с тъмнозелени очи до купища розови скариди.

В мрачните къщи зад църквата Сен Северен живееха стари гърци, отдавна оставили родината си, разпилени по света да търсят къшей хляб, който няма да бъде така горчив, както разчупваният някога под маслините на Аргос или край заливите на Лерос и Лемнос. Тия изгнаници сега стояха до масите на своите гостилнички - тесни маси със снежнобели покривки, със запалени свещи по тях, сякаш гърците правеха помен за нещо скъпо, завинаги изгубено... Мислех си, че са забравили родината, а тя живееше във всичко край тях: в разкривените надписи на фирмите над техните гостилнички: „Мелницата на Микена“, „Сувлакис Атинянина“, „При Зорбас“; в тънкия аромат на магданоза; в късовете от амфори, накачени по стените на гостилничките. Родината живееше в старата гарова помпа, подпряна до вратите, донесена от кой знае коя гара под Солун или в Ламия, живееше в танцуващата походка на младите гъркини, в която окото можеше да долови движение на вълна, забавяща ритъма си, защото я задържа крайбрежният пясък. Пред погледа съвсем зримо заставаше тяхната южна земя, когато гърците, забравили правилата на учтивостта, защото гостилничките им са пълни с посетители, се скарваха и техните думи, древни като свлачищата на Пелопонес, се подгонеха подобно порой от камъни, сринати под нозете на преминаващо козе стадо. Гърците се караха, а на мен ми бе приятно да ги слушам, защото долавях в думите им не гняв и омраза, а ликуващо кълтене на облак, който след малко ще се прокъса, за да се покаже слънцето и тогава под него ще светне цялата равнина - с двата нара до пътя, който води към къщи, с ръждясалата дръжка на гаровата помпа и със слепналите се над челото коси на едно момче, което сега, половин век след оня дъжд, пече раци зад гърба на църквата Сен Северен, диша аромата на морските капки, който се излъчва от жарта, и продължава да се кара с усмивка, като оставя гръцките думи да свистят през редките му зъби и да подскачат над жарта, подхвърляни от опашките на умиращите раци

Наблюдавах стария Сувлакис, чиито ръце, сухи като корени на маслина, разравяха жарта, и не знам защо си мислех, че и тоя случайно срещнат от мен човек нощем не може дълго да заспи като тебе, стари приятелю, че когато в полунощ улиците утихнат, той чува как по прозорчето над гостилничката (там е жилището на Сувлакис Атинянина) дращи с твърдата си шума една стара гръцка маслина. В нейната хралупа живеят пчели. Сувлакис чува в просъница глухото бръмчене на рояка. Това са натрапчиви видения, които започват да го навествават всяка нощ, и той разбира, че душата му боледува...

И си мислех, че ще заключи един ден гостилничката си Сувлакис Атинянина и оставил да съхне на витрината ѝ кичурче неприбран магданоз или някое раче, ще отпътува към земята на своето детство, сякаш някаква внезапна телеграма го е повикала. Ще носи само едно куфарче и ако човек отгърне капака му, ще види под него не богатствата на Сувлакис, трупани през дългия му и нелек живот, а онова парче от амфората, което висеше до вратата на гостилничката, няколко стари снимки и между дрехите и в една найлонова торбичка - ключа от неговата родна къща ...

Другите пътници - млади момчета и момичета с дълги коси, с тесни панталони, с раници и китари през рамо - ще се блъскат да влязат първи във вагона, пред който чака и старият грък, ще изпълват с викове и позвънване на струни купетата му, ще разхвърлят дрехите си по багажниците, ще скръстят крак върху крак на седалките или ще прегърнат своите спътнички - с разкопчани до пъпа блузи, през чиито цепнатини безсрамно се поклащат, повтаряйки ритъма на тръгналия влак, гърдите им. Сувлакис Атинянина ще намери място в един такъв вагон, ще сложи куфарчето до нозете си, защото целият багажник е зает, ще допре лакът до рамката на прозореца и без да обръща внимание на шумния разговор и на смеха, който тласка към тавана вълма тютюнев дим, ще се загледа в далечината. Закръжила край влака, тя ту ще се накланя и тогава дърветата и къщите с хлъзгане ще се свличат в деретата, ту ще се изправя изведнъж и ще запраща високо в небето далечните чифлици, а заедно с тях - гераните и затичалите край линията кучета...

Случвало ми се е неведнъж да срещам такива шумни и самоуверени пътешественици с измачкани от безсъние бради, с кожени крѳпки по лактите и коленете, с измърсени дрехи, сякаш са ринали някой обор и не са имали време да се преоблекат. Гледал съм и техните спътнички, също небрежно облечени, с широки пѳстри поли, каквито носят нашенските циганки, с дървени обувки, с блузи от избелял плат, под който се долавят грациозните движения на тяхната жадна за удоволствия плѳт. Гледал съм ги как привечер, оставили в тревата своята китара, която позвънва от докосването на потрепващите им нозе, се отдават на своята страст сред камъните на Акропола, виждал съм ги да спят по пейките на римското летище "Фиумичино", подложили под главите си огромни раници, обърнали не към шумното множество на пътниците, а към целия свят подбитите си от път ходила - прашни, с ѳглести глезени и с проядена от пот кожа между прѳстите. И по парижките улици съм ги виждал. Те вървят по мостовете на Сена, плюят над преминаващите шлепове, сякаш плюят над целия тоя шумен свят, който ги обкрѳжава с пѳстротата на витрините си и със свистенето на автомобилите, а когато мрѳкне, рисуват по тротоарите образи на момичета и хвърлената монета от някой милостив пътник остава за дълго сама в сложената до художника шапка... Тия пътешественици също носят ключ в джоба си - като оня, който лежи в найлоновото пликче на Сувлакис, - но с него

те няма да отворят ръждясалата брава на един стар гръцки дом (или само спомена за тоя дом, защото той може би отдавна не съществува), със своя ключ завоевателите на пътищата ще отворят вратите на света и ще обсебят радостите и удоволствията му, ще им се насладят със себична алчност, защото животът е кратък и изчезва така, както се изгубва самолетът, който ги остави на летището “Фиумичино” или в празните, ехтящи от стъпките им зали на летището “Бурже”...

Мисля си за пътуването на Сувлакис, виждам как на завоите вагонът се накланя и лакътят на стареца чука по прозореца, и се мъча да долавя сред грохота на колелетата говора на неговите спътници. Те дори не забелязват седналия в ъгъла човек или не му обръщат никакво внимание, защото говорят непристойни думи и се гушат в прегръдките си. Като ги гледа - не тях, а отражението им в прозореца, - тръгналият към Гърция, измъчван от носталгия, навярно си мисли, че те приличат на войници, още невлизали в сражение. Фронтвата линия е далече (на тях им се струва - накрай света), не е прозвучал първият изстрел и пътуването натам изглежда твърде примамливо, обещаващо радости и удоволствия... А може би собственикът на заключената гостилничка до църквата Сен Северен си мисли, че тия пътешественици приличат на играчи, преди малко седнали до шахматната дъска. Направени са само няколко хода. Фигурите уверено стоят на местата си. Тепърва има да се губи или да се печели... Тия играчи не могат да си представят шахматната дъска празна - подобно бойно поле след гибелно сражение - само с една-две фигури, които стоят на края ѝ, като над бездна.

Сувлакис отмества куфара, защото е притиснал коленете му, и мисли за тия последни фигури. А неговите спътници дремят, опънали крака върху отсрещната седалка.

Когато ми се е случвало да тръгна на далечен път, вниманието ми най-често се е спирало на възрастните хора по пристанищата, гарите и летищата - стари пътешественици, свили крака до своите куфари. Те търпеливо чакат автобуса, който ще ги откара до хотела, или се вслушват в гласа на всезнаещия гид, след когото ще вървят из древни развалини, из музеи, където ще се взират в избелели фрески и отломки от мраморни статуи, и вечер асансьорът ще ги отнася, капнали от умора, към хотелските стаи. Питал съм се какво кара тия хора, понякога болнави, понякога съвсем скромно облечени, да тръгват по пътищата на света? Дали да обсебват пропуснати радости и удоволствия? Едва ли. Те, струва ми се, идват да в и д я т тия земи, за които са мечтали някога, но животът ги е задържал при грижите и тревогите, идват да се порадват повече на късно осъществената си м е ч т а, отколкото на великолепната гледка пред тях или (тая мисъл винаги ме е съпровождала при

моите пътувания и аз съм се боял да я изрека на глас) да се с б о г у в а т със света. Нерядко билетът е купуван с дълго спестявани пари, отделяни от скромна заплата или от сиромашка пенсия, и това пътуване е отлагано, защото животът е преграждал пътя към него с болести, грижи, съдилища, смърти. Но е идвал час, когато човекът е усещал, че дните на неговия живот се изнизват, че шахматната дъска, за която си мислеше Сувлакис Атинянина, вече е трагично празна, че последните фигури стоят на ръба ѝ, като над бездна - и тогава идва решението - на път!... Няма време за отлагане.

Виждал съм хора да се надсмиват над тия стари поклонници по светите места на света. Аз съм ги гледал винаги с възхищение и болка. Гледал съм как купуват цветни картички по пристанищата и гарите и бързат да ги пуснат в пощенските кутии. Мислел съм си, че искат да зарадват с тия екзотични пейзажи своята многобройна челяд, а после съм разбирал, че това са самотни хора, които пращат писмата си на съвсем чужди адреси на децата от кварталите, в които живеят, за да ги зарадват...

Кипарисът минава пред очите и се затулва зад кубето на църквата край Солун. Сбогом! Гуцерч то се спуска по съборената мраморна колона сред развалините на Коринт, задържа се за миг, с главата надолу, смешно вирнало опашка. Сбогом! Каменоделецът край Типаза, на алжирския бряг, трие очилата си, покрити с бисерен пращец от камъка, и неговите пясъчни мадони се навеждат да кърмят рожбите си. Сбогом! ...

Светът, пъстър и многолик, се люлее, отразен в нечия сълза, автобусът, тръгнал по разкъртеното надолнище, се мъчи да я отрони...

Стари хора по пътищата на света... Има ли по-трогателна и по-тъжна картина от тая?...

Мисля си за твоя билет до Бретан, мили приятелю, и понякога, вечер, ми се струва, че от хотелската си стая, където капките на чешмата с неумолима настойчивост ми напомнят за дъжд и за мъгливо здрачаване, виждам от другата страна на улицата прозореца на твоя дом. Знам, че очите ми се лъжат, но за тебе ми напомня фигурата на човека, който се мярка отсреща - възрастен, леко прегърбен господин с наметнато палто, с разлистена книга в ръка, която потрепва от вървежа му. Прозорецът на неговия дом не гасне цяла нощ и аз, когато и да се събудя, подтиснат от мъчителното почукване на капките или сепнат от кошмарен сън, виждам отсрещния човек - сега с дълга бяла риза, отпусната край тялото, а в ръката му е все същата книга. И в първия миг, още неразсънен, мисля, че съм у дома, че в прозореца от другата страна на улицата се мяркаш ти, драги приятелю, наведен над страниците, които толкова дълго време разлистваш, за да откриеш пътищата до далечния

атлантически бряг.

Понякога си мисля, че има нещо странно в твоя късен порив. Опитвал съм се да го обясня с възрастта. Износват се пружинките на душата, колелцата на тая тайнствена и нетрайна машинка се изтръгват, изронват зъбците си, започват да поскърцват и да прескачат и тогава се появяват странностите, които понякога ни учудват, а понякога предизвикват само снизходителна усмивка. С такава усмивка се е случвало да размишлявам и над твоята мечта за Бретан. Една визитна картичка на френски лейтенант, комендант на заложнически лагер в Егейско море, едно измачкано картонче, намерено сред стари книжа почти петдесет години след отплаването на последния параход от гръцкия остров, така силно да разтърси душата ти! Към какво те е връщал споменът за този човек с разбита от шрапнел глава, чийто ръбест белег е скривала вечно нахлупена фуражка? Към голия камък на гръцкия остров или към пробождащото сърцето шумолене на прилепите в минните галерии?... Споменът те е връщал, мисля си аз, към една странна за онова жестоко време човещина, към една тиха и деликатна душа, пронизана цялата, както съм виждал пронизани от слънцето облаци привечер, от светлината на приятелство и съпричастие. И може би защото половин век те дели от онова време, от всички тогавашни събития и преживелици, ти им даваш, сътворени от душата ти, цветовете и форми, очистиш ги от праха на тленността и дори да са рожба на въображението, ти ги правиш по-реални от стъклената чаша с чая, която понякога съм виждал изстинала пред тебе, без да я докоснеш...

Говорели сме за този непознат човек, към чийто град скоро ще отпътувам, лутал съм се мислено из уличките на Сен Мало, описвани от тебе така подробно, сякаш си бил там, и всичко ми се е струвало странно илюзия, защото съм бил уверен, че изминалият половин век е заличил следата на лейтенанта от френската армия, захвърлен от съдбата по гръцките острови и може би незавърнал се оттам ... Знам, че ако бях изрекъл тия думи, ти щеше да ми възразиш: “Добре вече да не е между живите, Жан-Пиер Коломбел не може да не е казал на своите деца, че е поканил един заложник от гръцките острови негов приятел - да му дойде на гости в Бретан и те трябва да го посрещнат на “Улицата на камбаната” номер 4. както подобава”...

Навярно много житейски разочарования и изгубени илюзии са те карали да пазиш чист и недосегаем този образ и да пътуваш към него с очистваща душата увереност.

Моят билет за Бретан е вече в джоба ми. Мисля си за океана, който може би сега приижда по пясъците край Сен Мало и зад прозорците на стария дом на “Улицата на камбаната” номер 4 се чува нарастващо шумолене на прилива.

След няколко дни влакът ми потегля от гарата на Монпарнас. Ще ти пиша от брега на Атлантическия океан.

ВТОРО ПИСМО

Сен Мало, 19 януари

Здравей приятелю!

Ето ме най-сетне в Сен Мало!...

Свечеряваше се, когато пристигнах. Океанът не се виждаше - усещах само смразяващ полъх на безкрайна вода, който се провираше между мачти на лодки, наблъскани една до друга до висока крепостна стена. През мачтите не можех да зърна нищо, освен отвесно излитащите чайки - ослепително бели върху фона на сивото небе.

И града не можах да видя, защото в полумрака през прозорчето на автомобила се мярна само пепеляв отрязък от крепостната стена и дълго гледах един ехтящ със своите зидове тунел от каменни къщи, които светеха само с витрините си: кепенците на горните етажи бяха плътно затворени и ми се струваше, че или градът е заспал много рано, или е сполетян от беда. Уличките бяха тесни и стръмни, хлъзгави от влагата на океана и колата, като местеше светлината на фаровете си по витрините ту от едната, ту от другата страна на улицата, бавно се изкачваше към северната крепостна стена, към "Порт Сен Пиер", където беше нашият хотел.

Оставих куфарите до вратата, измих се набързо и полегнах под студеното, вкоравено от океанската влага одеяло. Мислех, че ще заспя мигновено, съсипан от дългия път, но сънят не идваше. Дървеното стълбище на хотела пронизително скриптеше и по стона на разсъхнатите дъски аз, по някакъв често измъчващ ме навик, се опитвах да разпозная на кой етаж се качват моите случайни съжители, дори се мъчех да разбера дали не ги придружава някое от ония момичета, които видях да седят до покритите с рачешки черупки маси в отсрещния ресторант. Не се излъгвах в предположението си - след острото проскриптяване, породено от мъжко стъпало, се чуваше тихо ехтене, като обаждане на едва докоснат клавиш от старо раздрънкано пиано, после до слуха ми достигаше женски смях, приглушен от стените. В тембъра му имаше нещо стъклено. Може би това мое усещане беше предизвикано от капките, които позвънваха по стъклото на прозореца, капки, довели откъм океана. Те оставяха светла диря там, където лампата промъкваше светлината си между диплите на тъмновиненото перде, и потъваха в черната вата на мрака.

Зад хотела бушуваше Атлантическият океан. Стените на стария моряшки

приют бяха залепени за самата крепостна стена. Издигнала огромната си каменна грамада, тая стена опасваше целия град (това видях на другата сутрин) зелениясала от влагата, с бойници, в чиито прорези зъзнеха гарвани, наежени от мразовитото дихание на океана.

Вълните на прилива прииждаха откъм тъмните пространства на безкрая. Аз усещах приближаването им по неспокойствието, което ме обземаше. За пръв път изпитвах такава странна тревога - предчувствие за нещо огромно, неумолимо, дебнещо, което ме караше, обзет от уплаха, да проверявам дали съм заключил вратата на стаята и дали някой, влязъл преди мене, не се тули зад завесата на банята. Хотелът се изпълваше с глухи звуци, които сякаш идваха откъм някоя огромна незатворена врата.

Тия звуци ставаха все по-плътни, редяха се след къси промеждутъци тишина - студена тишина, - излъхвана от пердето пред мен, от стола със сива тапицерия и от ледено бялата мивка и аз вече ги усещах като удари на юмрук не по входната врата на хотела (дървото щеше да еhti по-остро и звънливо), усещах ги по крепостната стена, чиито бойници се виждаха през прозореца ми. А може би тия юмруци се стоварваха още по-близо по каменната зидария на хотела. Струваше ми се, че край стражевите кули върви човек, чиято дреха плющи от вятъра, и тоя човек вика за помощ. Стъпките му заглъхваха, после изведнъж се чуваха съвсем близо, до самия прозорец, чието звънтене от океанските капки се примесваше в полунощния вървеж и го правеше още по-тайнствен и тревожен.

Закопчах палтото си, вдигнах яката и като се стараех да стъпвам внимателно по стълбите, за да не разбудя заспалите вече жители на хотела, заслизах към улицата. Въпреки моето старание старото дърво отброяваше стъпките ми с ехтяща звучност, с глухи и резки тонове, които се подреждаха в проста и дразнеща слуха мелодия, изсвирена сякаш от човек, който удря наслуки клавишите на раздрънкано пиано, за каквото си бях помислил преди малко. Допусках, че това скриптене ще разбуди всички стаи и след миг ще видя сънни глави да се показват през открехнатите врати, но не чух щракването на нито една ключалка. Хотелът спеше тежко и само сънищата му навярно се разместваха от ударите по стената.

Тръгнах по тясна улица с едър калдъръм, като че ли вкопана между здания с мътно бели затворени кепенци, през които не се процеждаше дори най-тънък лъч от нощна лампа. Вятърът духаше право в лицето ми и аз се навеждах, за да избягва свистящите му набези. Водните пръски, с които беше изпълнено това свистене, залепваха клепките ми. Като опипвах стените на каменните здания (не толкова да се задържа, колкото да намеря посоката към океана), аз се заизкачвах по стъпалата, които водеха към бойниците на крепостната стена...

Стоях зад прикритието на студените камъни, зидани преди кой знае колко столетия. Вятърът ме заобикаляше със свистене, сякаш някаква огромна люлка се въртеше в небето и аз усещах край себе си профучаването на празните ѝ седалки, завързани в безкрая с незрими въжета. Океанът ме

обграждаше отвсякъде, но аз нямах усещането, че край мен се разгръщат огромни пространства вода, разтърсвана от тръпки, сякаш тая вода е обхваната от треска. Чувствах, че бездната, която се простираше между любопитството и тревогата ми, беше изпълнена единствено със звуци -псъщо тежки като водата, която щях да видя в часовете на мъгливото развиделяване. Когато долните пластове на тия звуци се разместваха, приплеснати от огромната тежест, те скриптяха, сякаш някой великан разбутваше огромни метални късове (а може би така скриптяха корабите зад вълнолома, които стържеха с бордовете си по стената на кея?). Горните пластове на звуците навярно бяха от дребни късове мрак, осторъби като ламаринени изрезки, леки, наподобяващи ята от птици, и аз виждах цвета на тия ята, когато глух удар на вълна сепнеше крепостната стена. Тогава птиците излитаха изведнъж със свистящи фосфорно бели криле и от тия изчезнали в безкрая криле по мен се стичаше пронизващ хлад и остър дъх на водорасли.

Това беше пяната на прибоя.

Вървах по крепостната стена, като се придържах за каменните перила. Далечни фарове се разпалваха и прогаряха със светлинките си безкрайния мрак, прогаряха прииждащия на тласъци вятър (през незримите пролуки се носеха звуци, прилични на трели от флейта). Тия искрици, погълнати от мрачината и бездната, изведнъж се разпалваха отново- по-ярки и пронизващи - и тръгваха една към друга, сякаш да си кажат нещо окуражително. В дъното на хоризонта се появяваха други светлини, които подтичваха по невидимите вълни, и в тяхната предизвикателна веселост аз долавях предсказание за идването на утрото.

Но часът на зазоряването беше далече.

По тесните улички на заспалия град падаше ехото на стъпките ми (то наистина падаше от крепостната стена, защото звукът му беше рязък, предизвикан сякаш от съборена плочка или камък) и в небето се очертаваха островърхите покриви на къщите, като че ли издялани от един единствен гранитен къс. Край уличките нямаше нито едно дърво. Те се спускаха към пристанището стръмни, с мътен отблясък на влага, и някакъв далечен часовник, чиито звуци идваха иззад островърхата грамада на градската катедрала, подсилваше моето усещане за мраз и самота.

Такова бе първото ми впечатление от Сен Мало - родния град на твоя приятел Жан-Пиер Коломбел.

Аз се мъчех да отгатна къде е неговата "Улица на камбаната" (незримият часовник ми подсказваше с камбанката си, че може би тая улица е зад катедралата) и аз предполагах, че на сутринта, воден от ударите на часовника, ще се намеря, без много лутане, точно на улицата, вписана във визитната

картичка, която си ми показвал. Дори бях уверен, че там ще срещна твоя стар приятел и ще го позная още от пръв поглед - ти си ми описвал така подробно чертите му, ръста, походката. Ще го видя как върви по тротоара, запътен към своя дом, почти доленил очилата си до току-що купения вестник, или ще го зърна да излиза от вратата, повел на разходка едно кученце, което увива каишката си около крачолата му и разглезено скимти, вдигнало към него тъмnochервените си очи - влажни. съвсем прилични на заешки...

На сутринта, воден от мелодията на градския часовник, която се промъкваше между още сънните здания, аз тръгнах да търся улицата на твоя приятел. Гласът на часовника ме лъжеше, защото ехото му се обаждаше ту иззад някоя къща, където не откривах нищо, освен обелки от портокали по тротоара, ту чувах тенекиеното му проскриптяване към пристанището и запътен натам еървах лодки, килнати след отлива върху покрития с водорасли пясък. Съпровождан от тоя глас, който ми напомняше лутация се из бухлатите дървета глас на кукувиците от моето детство, също така тайнствен и недосегаем, аз обиколих целия град. Слязох към "Порт Сен Луи", през чиято арка се виждаха мачти на лодки. После наминах към пристанището. Неговият кей беше отрупан с грамади мокри въжета и по пясъка до вълнолома, където преди няколко часа бе ехтяла океанската вода, две старици с дълги черни палта водеха на разходка своите кучета. После се запътих към хотела до "Порт Сен Пиер" (стаята ми светеше бях забравил да угася лампата) и когато заобиколих училището и се намерих при градинката до пощата, съвсем неочаквано открих там "Улицата на камбаната".

Тя не беше по-дълга от петдесетина крачки. Спускаше се с лек наклон към крепостната стена. От двете ѝ страни се издигаха пет каменни дома. Няколко автомобила стояха на малка площадка зад пощата. Един амбулантен търговец, който караше завита с брезент количка, викаше, вдигнал лице към плътно затворените кепенци, но те, въпреки неговата настойчивост, не се помръдваха.

В дома, на чиято врата беше закована метална табелка с изпъкнала цифра "4", живееше (или беше живял) твоят приятел от гръцките острови. Триетажната каменна сграда, прилепена до крепостната стена, имаше тесни прозорци с матово бели щори. Като гледах прорезите на щорите, си мислех за вятъра, който духаше откъм океана и се удряше в тия стени. Навярно непоносимо свистене изпълва стаите през дългите зимни нощи (то би ме подлудило, ако живеех тук), но жителите на тоя дом бяха свикнали с него, то бе проникнало в говора, в движенията им, в поскърцването на мебелите, в сънищата и тия хора навярно щяха да се почувстват ограбени, ако някой им отнемеше влажната и мъчителна за мене мелодия на океана, както и ако ги лишеше от сивозеленикавия пейзаж, който се откриваше от прозорците: малка ивица пясък с водорасли по нея, плуven басейн с циментова кула за скачане, чиято горна част, останала над водата в часовете на прилива, прилича на гигантска змийска глава, по-нататък - острови с развалини на стари крепости, и в дъното на кръгозора - фарове, които денем изглеждат като каменни колони

от сринати храмове, а вечер огромните пространства на ехтящата вода се оживяват от блещукането им, и то, дори в най-бурните нощи, кара човека да се чувства по-спокоен и уверен

Представих си как Жан-Пиер Коломбел сутрин отваря мокрите от океанския вятър щори на своя прозорец и усетил соления дъх на безкрая, придържа с ръка бежовата си панамена шапка, защото вятърът ще я грабне от главата му. Виждах го въз въображението си как слиза по стълбището на каменния дом, как сваля шапка, за да поздрави чиновинка от пощата, как после тръгва към пристанището, оглеждайки ту в една, ту в друга витрина своето високо кокалесто тяло. Чувах как часовниците на златарските магазинчета разпиляват по улицата пред нозете му тънките стружки на своето тиктакане и той, стъпвайки по тия стърготини от изчезващото време, усеща под ходилата си щаването им, което не може да отличи от влагата по каменната настилка. Като се усмихва на отражението си във витрините, той бавно слиза по нанадолнището към пристанището...

Така си представих неговата утринна разходка. А улиците ме срещнаха с други хора и аз, изгубил сред техните гласове тънкото тиктакане на градския часовник, чието ехо ме водеше по въображаемите стъпки на Жан-Пиер Коломбел, усещах да се спускат над мен гласовете на чайки. Тия птици, извисени от вятъра вдън небето, залепваха за сивите облаци и трелите на тяхната песен, твърде странна за мен, свикнал да слуша протяжен крясък на чайки, ми приличаха на мелодия, изсвирена от музикант, едва докоснал с дъха си флейтата.

Спомних си, че веднъж ти ми разказваше за аквариума на Сен Мало, където е работил твоят приятел, и се запътих към северната крепостна стена, в която се помещаваше изпълненият с движения и багри кът на екзотичната красота. Имах предчувствието, че тук ще открия следата на бившия лейтенант от гръцките острови. Моята увереност се подсилваше от мигащите светлинки на взидачите в крепостната стена аквариуми, прилични на телевизионни екрани, подсилваше се от наниза на въздушните мехурчета сред тънки водорасли, над които тържествено плуваха невиджани от мен риби. Тия риби се спускаха към дъното, като докосваха с дъха си пурпурно червени корали и анемонии, които ми напомняха гергините пред нашия дом есен, когато ги обхванеше скрежът... Дългият каменен тунел на аквариума в Сен Мало ме водеше край фойерверки от багри, край замайващи ме тласъци на синьото, жълтото и виолетовото. Зад крепостната стена се чуваха ударите на океана - едно глухо кънтене, което се усещаше в плахите отскоци на иначе ленивите и спокойни риби. Заслушан в тия звуци, които ми напомняха ехо на артилерийска канонада (това мое усещане се подсилваше от ниския свод на каменния тунел,

приличен на вход в бункер), аз мислех за човека, прекарвал дните си тук, край коралите и морските звезди, край нежното потрепване на анемониите и на рибите-пеперуди, вървял под тоя свод, оплитан от спиралите на вечно танцуващата риба-клоун с дрешка на бели, жълти и кафяви райета или примамван от бледосинята искрица на дребната като акациев листец неонова риба...

През една късна нощ, преди повече от половин столетие, тоя тих и деликатен човек е минал за последен път по "Улицата на камбаната", облечен във военна униформа, и потраквайки по паважа с по кованите си ботуши, се е спуснал към катедралата. След миг тъгълът на аптеката е закрил от очите му къщата с номер "4" на вратата - до самия океан, - закрил е тротоара, който води към аквариума и островърхата кула на катедралата, на чиято черна игла неведнъж е виждал да стои ослепително бял гълъб. Влакът го е понесъл в изпълнени с гълчава на войници вагони към покрайнините на Рен, а след това - към Марсилия, за да се озове той, след много безсънни нощи, изпълнени с морска влага, в един блиндаж при Дойран с плесенянали стени и с дълъг тунел, който му е напомнял за въздания в крепостната стена аквариум на Сен Мало...

Тоя човек, опияняван от цветовете на рибите и от техния възхитителен танц под звуците на вечната мелодия, раждана в океанските гълбини, е трябвало да гледа през прозореца на влака, прекосявайки полетата на север от Солун, кипариси с отсечени от снарядни парчета върхове, опушени стени на изгорени къщи и непогребани трупове с огромни восъчно жълти стъпала, по които са накацали гарвани. Той е трябвало да убива хора, за които нищо не е чувал и към които не изпитва никаква омраза. Дори имената на градовете, край които е преминавал, са му били съвсем непознати. Разминавали са се влакове, в чиито товарни вагони са седели войници и са обядвали, стиснали между коленете си приплеснати алуминиеви канчета. Скриптели са ръдясали гарови помпи над манерки на осакатени войници и загледан в тая вакханалия на страданието и безумието, Жан-Пиер Коломбел заедно със своите другари е продължавал безкрайния си път на север, през непознатите равнини - път към неизвестността и към смъртта може би . . .

Мисля за визитните картички, които е носил в джоба на офицерската си куртка тоя син на далечен Бретан, запратен от съдбата сред калните свлечища край Дойран. За какво са му били нужни тия звънтящи при докосването картончета, по които, в други дни, са се отразявали светлинки на високи полилеи и смях на жени се е хлъзгал по тях? На кого е мислил да ги поднася той? На войниците от Първа колоездачна дружина, които с развени шинели въртят педалите, запътени към предните позиции, и в паласките им лежат куршуми, някой от които ще потърси вдън дъждовните равнини и неговото сърце? Или е мислил да поднесе визитните си картички на изплашените

бежанци, струпали в стари каруци своя багаж: няколко вързопа дрехи, едно сито, нощви със засъхнало тесто по стените им и един петел, завързан със забрадка в кошница от лозина, който е промушил главата си през една цепнатина и оглушително пее?... Тия хора са тръгнали, без да знаят къде ще спрат, с увереността, че като се отдалечават от сринатите зидове на своите домове, те се отдалечават и от смъртта... Или на самата смърт е искал да поднесе визитната си картичка лейтенантът в последния миг, когато, паднал по гръб, я види да се задава между кипарисите, бавна като приливите на Атлантическия океан, които идват да го обгърнат с шумовете и ароматите на неговата далечна земя, да понижат последната му въздишка с ликуващия танц на рибите и оттегляйки се в безкрайността, да го отнесат със себе си...

Едва ли си е мислил така лейтенантът от пехотата Жан-Пиер Коломбел. Той е носил тия гладки картончета близо до сърцето, за да не изгуби своята вяра в нуждата от приятелство, от доброта и човечност. И шумолейки с тия картончета, скътани в джоба му, той се е свивал до влажните стени на блиндажните или на пехотинските окопи, като е пренасял под изстрелите и под барабаненето на свистящите бучки пръст по раменете му своята ранна и нереална мечта за човещина и взаимност ...

Попитах служителите в аквариума за Жан-Пиер Коломбел. Не знаеха нищо за своя отколешен колега. В това царство на тишината и екзотичната красота за него можеха, навярно, да ми разкажат единствено морските костенурки-столетници, но те, помръдвайки с надиплената кожа на шиите си, не отгатваха моите мисли и плуваха спокойно, като докосваха приплеснатите си коруби, прилични на необичайно леки скални късове, изгладени от вечното движение на океана...

ТРЕТО ПИСМО

Сен Мало, 21 януари

Стари мой приятелю,

Вече два дни вали и аз, затворен в стаята на хотела, слушам монотонната музика на дъжда, в която като поривисто встъпление на виолончело се вмесва гласът на вятъра.

Улицата пред хотела се оживява едва привечер. Тогава завършват

уроците в отсрещното училище, чиято фасада виждам през прозорците на стаята, и децата, вдигнали яките на палтата си, размахали чанти, затичват по тротоара - напук на дъжда, - който ги прави по-възбудени и палави. Сред тая вълна на децата виждам да върви възрастен човек с чадър. Той пристъпва бавно, сякаш оглежда локвите по тротоара и се старае да ги заобикаля. Една група от децата го отминава, друга, разливайки се край него, както се разлива вода, срещнала препятствие, също го оставя зад себе си и той, затулен до раменете от чадъра, продължава да върви все така бавно и съсредоточено. Виждам го втори ден по това време, между децата, и се мъча да разбера какъв е той: пенсионер, който прави своята разходка по тоя тротоар всеки ден в един и същи час, или портиер на някой от отсрещните домове, тръгнал да вземе своя вечерен вестник? Децата отминават човека с чадъра - вълна подир вълна, - аз гледам тъмната му фигура, която не се съпротивлява на тия приливи, а се оставя да я тласка нашествието на детската развеселеност, и си мисля, че това сигурно е учител. Уморен от уроците, преподавани вече толкова години, уморен от палавостта на своите ученици- понякога мила, понякога жестока, - бавно се завръща у дома.

Гледам го и си мисля за тебе, стари приятелю. Мисля си за пътя край нашето училище, където под такъв дъжд и аз някога тичах към къщи, сред врявата на другите деца. Тогава между нас, бавен и замислен като учителя, когото гледам през прозореца на хотела, вървеше моят класен наставник.

Той беше завършил шуменското педагогическо училище и ни преподаваше история. Аз го обичах с цялата си душа не само защото беше благ и сладкодумен човек, а заради това, че умееше да свири на цигулка. Когато се зададеше по коридора и де журният извикаше: "Клас, стани!", на мен ми беше приятно да го гледам в рамката на вратата: среден на ръст, в сив, доста извехтял костюм, винаги добре почистен и изгладен, със синя вратовръзка (той единствен в селото носеше вратовръзка), с гладко сресана пепелява коса над бледо, издължено от плешивина чело, с кадифено меки кафяви очи и с едва доловима усмивка, която не можех да определя откъде се излъчва: от триъгълните вдлъбнатинки в ъглите на устните или от тънката, винаги потрепваща паяжинка на скулите, до които се докосваха бадемовидните извивки на неговите клепачи ... Той умееше да ни увлича не само с уроците, които разказваше с бавен глас, като се разхождаше от единия до другия ъгъл на стаята - особено обаяние се излъчваше от всичко, до което се докоснеше той. Помня, че есен ни водеше край Огоста да търсим римски монети из нивите до Латинската чешма. Сложил на дланта си някое почерняло от времето медно късче, с едва различим образ на древен император или на войн с шлем и къса брадика, той го триеше с носната си кърпичка, обзет от особена, непонятна за нас радост сякаш беше открил съкровище. Със същото увлечение той събираше кости от стари гробници. Веднъж, когато отидох в учителската стая за тебешир, видях, че до прозореца стои сглобен от него човешки скелет. През ребрата на скелета се виждаше картата с двете полукълба, закачена на

стената... Донасяхме тоя скелет в класната стая, когато имяхме урок по естествознание, и докато учителят отбелязваше в дневника номерата на отсъстващите, ние замервахме с хартиени топчета жълтеникавия приплеснат череп на скелета или, след урока, закрепвахме тебешира между два изкъртени зъба на долната му челюст и гледахме с усмивка как тоя безпомощен, на никого неизвестен човек, чиито бедреница, прешлени и лопатки бяха навързани с бакърен тел, за да не се разпаднат, също ни се усмихва, но от тъмните му очни кухини се излъчва пронизваща хладина ...

През май, когато едноетажната сграда на нашето училище потънеше и сякаш се смалеше сред зеленината на дърветата, сред шумоленето и уханието на тяхната още мека и лъскава шума, идваше най-хубавият празник за нас, децата - Денят на Кирил и Методий. Оттогава, мили приятелю, са изминали близо четири десетилетия, но и досега съвсем ясно си спомням големия венец от божури, обгърнал входната врата на нашето училище. Той висеше между пироните, тъмноален, с неразпукнати божурени пъпки, които наподобяваха конски гъгравчета и звъняха с различни гласове, когато дойдеха пчели и започнеха да търсят пролуки между техните листенца. Класните стаи тогава се изпълваха с горчивия мирис на божура.

За мен тоя аромат завинаги е свързан с мелодията на една цигулка. Това беше цигулката на нашия учител.

В деня на Кирил и Методий, следобед, училищният двор се изпълваше с хора. Най-напред пристигаха нашите родители, облечени с най-новите си дрехи. След това в тяхната гълчава започваше да се вмесва говорът на горнокрайци и на ония, които живееха до самия бряг на Огоста. За моите съселаяни това тържество беше един от най-големите празници на годината. Той се повтаряше всяка пролет, както се повтаря цъфтенето на дърветата и тракането на щъркелите. По един и същи начин се отваряше със скриптене училищната врата и из нея най-напред излизаше учителят в нов чер костюм, но с неизменната синя вратовръзка. Той държеше под мишница своята цигулка. След него полека се спускахме по каменните стъпала ние, децата, заловени за ръце, облечени със сърмени ризи, с черни калпаци, килната над челата, и с алени пояси, които здраво пристягаха кръстовете ни и от това ризите изглеждаха прекалено широки, сякаш бяха издути от вятъра, чийто полъх се долавяше по шума на отсрещния бряст.

Учителят засвирваше с цигулката, сложил носната си кърпа на подборадника. Звукът се раждаше в тънката коруба на инструмента и блъснал се в тъмните ѝ ръбове, излиташе като пчела през прореза под струните. Отначало това беше само една пчела, но после долавях жужене на други, които също излитаха под лъка и се втурваха да догонят отлетелите вече звънтящи искрици. Небето се изпълваше със звуци и със светлина от тия криле, които може би виждах само аз, защото те бяха рожби на моето въображение. Тогава ние започвахме своя танц. Ръцете потрепваха на кръста, сърмените ризи, издути от вятъра, шумоляха при всяко завъртяване, нозете със ситно потропване отмерваха ритъма на музиката. Нашето хоро, пъстро и

плътно като венеца от божури над училищната врата, изпълваше целия двор.

Може би е смешно във века на киното и телевизията човек да си спомня за такива далечни, наивни спектакли, но за мен това празнуване е свързано с нещо незабравимо, което тревожи мислите ми. Училището в моето родно село Живовци беше построено върху някогашно гробище. Не знам какви чувства са изпитвали майсторите, когато са се докосвали с кирките и лопатите си до разядените от времето кости на скелетите, чийто покой е бил прогонван от ударите на сечивата, но аз винаги, прекосявайки училищния двор преди първия звънец, изпитвах чувство на страх и любопитство. Из двора, който беше наклонен и в дъждовно време пороите оставяха по него дълбоки бразди, се виждаха остатъци от някогашни погребения - някъде се показваше бедрена кост, другаде - теме на череп.

Тъкмо тук танцувахме ние - по утъпканата пръст на училищния двор, по обградения от забрава човешки живот, изчезнал кой знае кога сред скърцането на волските впрягове и не оставил нищо след себе си, както не оставя следа вик, залутан из поречията... Седем стъпки на място. Подскок. Отново седем стъпки по-ситно, с ръце на кръста. После - завъртяване на една пета, от което клоните на дърветата размазват зеленината си в очите ни и щъркелите, политнали над училищната стряха, оставят в небето дълга бяла следа. . .

Бях малък тогава, музиката ме опияняваше, празникът ухаеше на съхнещи божури и на изпрани ризи, проснати в отсрещните дворове, а звуците на цигулката постилаха под нозете ми своята мекота, която усещах не само с ходилата, но и с цялото си тяло, защото тая мекота се носеше и във въздуха на тласъци, като топъл вятър - и очите, замъглени от опиянение, не забелязваха варовиковата белота на човешката тленност под нозете ми, по която ние, децата, отброявахме с весели подскоци ритъма на своя танц...

Когато си мисля за моя някогашен учител по история и за тебе, драги приятелю, аз се мъча да си обясня защо толкова пъти съм ви виждал - и теб, и него - замислени и тъжни. Предполагал съм, че ви подтискат някакви неприятности, а ми се струва, че сега съм по-прав, като мисля, че това е психическо състояние, породено от самата ви професия. На какви мисли може да наведе човека пътуването не ден и два, а цели десетилетия по дирята на изчезналите светове? Агамемнон, Александър Велики, Юлий Цезар... Какво е останало от тях? Прах. И дори ако човек може да зърне някъде останките им, дарявали приют на души, познали ослепителното сияние на славата, едва ли би успял да ги различи от останките в старото гробище на село Живовци, сред което се издигаше едноетажната сграда на училището и до чиято врата, сложил измачканата си носна кърпа върху подборника на цигулката, свиреше нашият учител.

Така мисля сега, когато половин век от моя живот е останал зад гърба ми.

Аз се обръщам назад и виждам в далечината на годините онова момче, запленило от мелодията на цигулката. Тия очи ме гледат учудени, изпълнени с очакване, мили със своята наивност и доверчивост. Дали животът, чиито радости и горчивини изпитахме в пълна мяра, наистина ни направи по-мъдри или, залъгвайки ни с измамното усещане, че сме се докоснали до големите му, по-често тревожни, отколкото радостни истини, успя да ни отнеме с ловкостта на фокусника, който лежеше в снега на Южния фронт, онова, с което (без да го ценим, защото сме били уверени, че то ни е дадено завинаги) ни бе ощастливило битието: умението да се радваме на малките чудеса в живота, да бъдем човечни и искрени, да запазим душата си доверлива за тайните на бъдещето... Искане ми се да вярвам, че придобитата мъдрост, с която ние (не съвсем уверени в присъствието ѝ) често се залъгваме, е заплатена с изгубени добродетели, които едва ли някога ще ни осенят отново. Затова може би тревата се мъчи да закрие тайните на миналото, за да не ни лиши от оптимизъм. Затова и огромният бряст до нашето училище засипваше с прецъфтелите си шушулки двора, сред който танцувахме ние. Но стъпките ни - колкото и плътен да беше през някои години шумолещият пласт на прецъфтения бряст - откриваха тайната на онова, което природата, загрижена може би за нашето добро самочувствие, се старееше да скрие от нас под мержелеене на кръжащи птичи сенки и под едва доловимо за ухото, сякаш това е попукуване на слягаща се пана, шумолене на брястовите цветове, развени във въздуха от танцуващите ни нозе.

Може би дъждът е виновен за моето сегашно настроение. Западният вятър се засили. Той блъска по прозореца и капките се стичат надолу заедно със звъненето на стъклата, сред чиито нарастващи звуци. просветват размитите покриви на отсрешните здания и едва доловимите очертания на прозорците - разноцветни стъклени късчета като в старинна мозайка, споени със звуци, в които се усеща тежкото дихание на океана.

Мракът се спуска изведнъж. Гледам през дъждовното перде на прозореца и виждам между засветилите домове една бяла ивица в дъното на кръгозора.

Там е океанът. Огромният. Необозримият.

Чакам откъм него да дойде сънят.

Лека нощ!

ЧЕТВЪРТО ПИСМО

Влакът Рен-Париж, 23 януари

Добър вечер, приятелю!

Започнах това писмо във влака от Рен за Париж, привечер, когато вече палеха луминесцентните лампи край гарата.

Влакът ме връщаше в Париж и само след няколко часа аз щях да тръгна към гарата на Монпарнас сред говор на забързани хора, чиито сенки се отдръпват от пероните, като ги оставят пусти и жълтеникави под неоновите лампи, както се отдръпваха тая сутрин вълните на отлива зад крепостната стена на Сен Мало и по степания пясък - със студено неонов излъчване, както пероните на гара Монпарнас - оставаха водорасли и миди... Влакът напускаше град Рен, откривайки ми ту от едната, ту от другата страна на вагона будки на стрелочници, гарови складове, малки ресторантчета. След това се заредиха къщи от покрайнините на града. Шумовете под колелата станаха равни, еднообразни и в тях се вмеси мирис на мокра земя, който започна да прониква в купето заедно със свистенето на вятъра.

Загледан през прозореца, аз виждах (по-точно, не виждах, а усещах, защото мракът вече беше гъст и непроницаем) едно безкрайно поле, сред което, някъде към кръгозора, се очертаваха графитно черни плетеници на високи дървета - може би дъбове, - и на някой завой, заслепявайки очите ми, се мярваше осветена отдолу старинна крепостна стена с врязани в небето каменни зъбци - като декор на средновековие пиеса.

Равнините на Бретан заспиваха, обгърнати от влага и хлад, в чиято едва доловима мъгла, прима само в жълтеникавия кръг на някоя лампа край железопътния насип, се долавяше горчивият дъх на океана. Струваше ми се, че в мелодията на влака - еднообразна, само от няколко тона - се вмесва шумът на океанските вълни.

Далече някъде зад мен, зад мигащите светлини ту от едната, ту от другата страна на вагона, зад скриптенето на вратите, когато слизаха и се качваха пътници, оставаха пътищата на Бретан, по които аз едва ли вече щях да се върна. Оставаха, размятани в нощното небе като късчета от прочетено писмо - осторобиха късчета, с които вятърът дълго си играеше, - припомнени мигове, пронизани от ехото на стъпките ми по заспалите улици на Ван, мяркаха се криволичещи пътеки край залива на Киброи, гол и пуст след отлива, и по дъното на океана виждах дребни фигурки на хора, тръгнали да събират морски рачета. Оставаха в душата ми цветове на крайпътни храсти, ослепително жълти под сивото зимно небе изправяха се покриви с тъмно сиви плочки, дребни като люспи на риба; мяркаха се лодки с навити платна и градини с

мораво зеле; обгръщаше ме спокойна, ласкаеща очите зеленина на посеви - но над всичко, накъдето и да се обърнех, властваше (тук-таме прогорен от прокраднал се през облаците слънчев сноп) сивият цвят на океана. Дори когато зад върбите край пътя или зад оградите на селските къщи не виждах движението на вълните, аз го усещах в ритъма на линиите, които очертаваха хълмовете и падините, долавях го в трептенето на братилата пшеница и в сребристия цвят на далечните села, разлят край някоя островърха камбанария...

Припомнях си тия мигове, които вече губеха реалността си, защото ги обсебваше споменът и след време той мълчаливо щеше да ги покрива с корица от тъга и умиление. Припомних си ги, като се сбогувах тях, защото други събития в моя живот щяха да ги запратят по тъмните кътчета на душата и аз щях да се връщам към тях много рядко - може би само в сънищата си...

Бях отдаден на тия мисли не защото се сбогувах с Бретан. След години или след десетилетия случаят отново можеше да ме доведе тук. Друго чувство ме обземаше - меланхолично, пронизано от почукването на дъждовните капки, които виждах да се стичат по стъклото на вагона - аз бях изгубил мечтата си за Бретан, радостта, че ще се докосна до нещо непознато и примамващо, към което съм се стремял с цялата си душа и съм прибавял към него цветовете и мириси, изгреви и залежи над стари заливи. Аз бях изгубил един свят, чието очарование не можеше да се покрие с мечтата за него.

Знам уязвимостта на тия мои мисли, знам, че човекът не може и не бива да се оставя само при аскетизма на мечтата, но дълбоко в душата си и друг път съм се чувствувал ограбен от самия себе си, когато в своя стремеж към преживяването на едно удоволствие съм изгубвал неподозираната чистота на онова, което е било за мене възжелание, неуловимо усещане, прашец по крилетата на пеперудата, прелетяла над въображението ми...

Не изпитва ли подобно чувство човек, когато вече се е насладил от близостта с една жена, към която се е стремял дълги години - с мъчителна настойчивост, с нежност, която е срещала безразличие, с кокетно лукавство, още повече разпалвало неговото желание? ... И ето, той вече се е докоснал до тайната на това, което така неудържимо го е привличало. Мигът на удоволствието е изживян, роклята, метната върху облегалката на стола (в шумоленето ѝ преди малко имаше такава музика, каквато не могат да родят инструментите на най-прекрасния симфоничен оркестър), сега изглежда съвсем обикновена, с накриво защит цип, с гънки край колана, които напомнят грижливо скриваните под пудрата бръчки на жената, сгушена в прегръдките ти...

Не знам защо ме бяха обзели такива мисли в януарската вечер, чийто мрак все повече се съгъстяваше и свистящият вятър зад прозорците на вагона запращаше вдън хоризонта светлините на градовете, залепнали за калната земя на Бретан. Тия мисли ме правеха тъжен, защото си припомнях твоя

живот, стари приятелю, озарен от губещата се между натрупани в битието ти събития светлинка на едно старо приятелство, на една човещина, погълната, но непогубена от времето, защото ти, заложникът от гръцките острови, си се мъчил да я спасиш, като си се връщал към нея в нощите на своите безсъници, като си ѝ давал плът, изтръгната от спомена, аромат, взет от погиналите преди толкова десетилетия олеандри сред камънаците на Егейските острови, като си ѝ давал походка, наподобяваща движението на вълните край оня запуснат кей, в очакване да се мерне сред мъглата корабът, който се задаваше само веднъж в годината, през ноември, и изчезваше, сякаш е бил сън...

За теб си спомних и в мига, когато влакът, оставил зад последния си вагон перона на гарата в Льо Ман, навлезе сред гъст шпалир от дървета. Клоните им постепенно се изтръгваха из мрака - отначало бледо лилави, сякаш са обхванати от мокри лишеи, после - съвсем оранжеви, остро очертани върху фона на небето. Светлината на тия клони мина по стените на купето, сподиряна от сенки, замириша на гума, гъст дим закри прозореца и аз, помислил, че край линията има пожар, надникнах навън.

Видях автомобилно гробище, обхванато от пламъци.

Колите бяха натрупани безразборно една върху друга - сини, жълти, пурпурночервени - с измачкани калници, с приплеснати врати, с багажници, сякаш тъпкани от нозете на разярени слонове. Едни от автомобилите стояха върху колелата си. Други лежаха по гръб и се виждаха, озарени от пламъците, техните кореми, обхванати от ръжда и засъхнала кал.

Пламъците се промушваха през вратите без стъкла, пълзяха по седалките. Тапицерията се изкорубваше и под нея се показваха нажежени спирални пружини. Волани очертаваха своите черни, лишени от святост, нимби сред адската вакханалия на огъня, а гумите, под които е свистял асфалтът на не едно щосе и които са отнасяли към тесни хотелски стаички в Динар или в Сен Брийок тайни и изневери, сега обливаха нажежените железа с димящи катранени струи.

Огънят беше безпощаден. Той трябваше да изгризе от тия скелети спомените за пътищата, свистенето на вятъра в камбанариите, които са се оглеждали в стъклата на мъртвите сега лимузини, да изпепели мълчаливо срещаните погледи, обещавали си часове на безкрайна сладост, да даде на забравата досадната гримаса от изпитаното вече, заедно с кроежите за утрешния ден, който е огрял през прозорците на една болница няколко хирургически ножа и един хлабав пръстен на въсърно бледа, безжизнена ръка... Огънят бързаше да погълне всичко това, да го даде на небитието, за да остане само ламарината, покрита с лишеите на изкорубените бои, необременена от нищо - като младенец, току-що появил се на света.

И тая смачкана от пресите ламарина, на която пещите на някой завод отново ще дадат пътища и простори, ще се покрива пак с желания и тайни, с прах и кал, с нежни помисли и подлост, докато някой ден ръждата и огънят отново я потърсят в някое старо автомобилно гробище край железопътната линия от Льо Ман за Париж или в някое друго селище, непознато за мен...

И си спомних, загледан в чезнещото зад влака зарево на огъня, една друга картина, която твоите разкази бяха оставили в съзнанието ми. Видях съвсем ясно пред мен, сякаш я озарявах пламъците край насипа, голата равнина на Добро поле и ме обхвана безмълвието на Южния фронт в оня ноемврийски ден на 1918 година, когато оръдията мълчаха и дъждът, размекнал клисавата пръст, облепваше с тежки, мазни вълма ботушите на войниците. Те хвърляха пушките си в нозете на неприятелските пехотинци (французите пиеха кафе от плоски алуминиеви канчета и се смееха), мятаха коланите си с ръждясали токи и тия колани се вплитаха един в друг като в кълбо от влечуги, които се готвят за своята дълга, страшна зима...

Тогава ти беше видял, обърнат към изоставените окопи, натрупаните до един валог велосипеди на Първа колоездачна дружина - стари пътнически колелета с бакелитови ръкохватки и с педали, изкаляни от войнишки ботуши. Велосипедите бяха нахвърляни небрежно един върху друг - тъмна грамада от мъртво желязо, което преди седмица само носеше по изровените от снаряди пътища смешно залитащите колоездачи с развени поли на шинелите и с пушки през рамо. Колоездачите бързаха към предните позиции. Сега велосипедите лежаха безмълвни и няколко френски войници с бидони в ръце обикаляха тая купчина от спици, синджири, гуми и никелирани тръби и я обливаха с бензин.

По-късно, докосван по рамото от пушката на конвоирация ви френски пехотинец-сенегалец, ти щеше да се обърнеш, стискан от мълчаливата тълпа на другите заложници, и да видиш, че велосипедите на Първа колоездачна дружина горят. Пламъците са обхванали отвсякъде тяхната ръждива грамада, гумите светят, прилични на пламтящите обръчи, през които си виждал в цирковете да скачат дресирани лъвове, и спиците, нажежени до бяло, приличат на лъчи: грамада слънца, които вплитат едно в друго сиянията си, но небето над Добро поле, където се очертават дула на млъкнали оръдия и през калните ниви се ният редиците на заложниците с провиснали шинели, продължава да бъде мрачно и глухо.

Ти се отдалечаваш и ти се струва, че заедно с грамадата на велосипедите ще изгори всичко, преживяно по тия голи чукари. Ще се превърнат на пепел спомените за тифусните болници, виковете на ранените, свистенето на фугасните снаряди, призрачното шествие на Първа колоездачна дружина към бойната линия - с развети шинели, като криле, които отнасят нечия душа, след вражеския изстрел, направо в небесните селения.

Така ти се струва, защото по цялата бойна линия не се чува никакъв гърмеж. Тишината се нарушава само от говора на французите и от звекането на оръжието, което заложниците хвърлят безразборно във все по-нарастващата стоманена купчина. Обзема те усещане за нещо, различно от преживяното досега - смущаващо със неизвестността си, в която ти се струва,

че има повече надежда, отколкото страдание И то се долавя най-ясно в ослепителната белота на снега, покрил върховете на планината зад завоя на Черна. Ти обгръщаш с очи тия скалисти сипеи, обхванат от крехкото зарево на превърнатата в скреж тишина Чувстваш се като по чудо издърпан из кръговете на един ад от безкрайно дълги години, чувствуваш се спасен. Но когато погледът ти се спуска надолу, по разровените от снаряди склонове, виждаш набити колове. Вързани за тях, наклонили ги с тежестта на своите мъртви тела, там чернеят осъдени от военния трибунал пехотинци, с откъснати пагони на шинелите, с тежко клюмнали, восъчно жълти лица. Това са тесняци “бунтовници, родоотстъпници и предатели”, както е вписано в протоколите на военния трибунал. Те са разстреляни преди седмица, но не ги погребват за страх и назидание на ония, които се свиват зиморничаво в окопите и по вратовете им тече дъждът, довян откъм Дойранското езеро. Вечер вятърът издува шинелите на разстреляните и на войниците (като гледат тия разпятия, очертани в изцибрилото се небе) им се струва, че мъртвите пехотинци се мъчат да изскубнат черните колове и да тръгнат, взели ги на гръб, по самия ръб на кръгозора...

Отдавна беше се изгубило в нощта запаленото автомобилно гробище край Льо Ман, но тия натрапчиви образи все не изчезваха от съзнанието ми...

Тогава сред навалищата на френските войници за пръв път се мярна пред теб лейтенант Жан-Пиер Коломбел с бледо лице и с необикновено сини очи.

Цветът на тия очи след толкова десетилетия беше се прелял в сините цветчета на храстите край гробището на Сен Мало, в капките на океанските вълни по крепостната стена, в тихите просветвания на небето между прокъсаните облаци. Струваше ми се, когато вървах из улиците на Сен Мало, че този човек никога не е съществувал, въпреки че неведнъж се спирах до неговия дом и се вглеждах в прозорците му. Никой не можеше да си спомни за него. Името му не личеше нито върху полираните гранитни блокове в гробището, нито можах да го открия в гъсто издълбаните върху една мраморна стена имена на войници, паднали по чукарите на Македония, нито зърнах това име на посивелия от вечната влага паметник срещу катедралата на Сен Мало... Жан-Пиер Коломбел беше изчезнал, забравен от всички, без да остави потомство (а може би децата му бяха се преселили отдавна в други градове), без да остави спомен в нечие сърце, и аз, когато се лутах да търся улицата и дома му, отначало бях воден от любопитството на човек, попаднал на диря, която не бива да се изплъзне от перото му, но после, докоснал се до безмълвието на каменните къщи и на очите, в които исках да открия следа от този човешки живот, усещах, че ме обзема болка за нещо, което отначало ми се

струваше само романтично и занимателно, сякаш прочетено в страниците на стар роман. То беше интересно за мен дотолкова, доколкото професионалният навик ме караше да се обърна към него, без тая драма да се докосва до съкровени кътчета на душата ми (просто един сюжет и нищо повече), но после усетих въгленчето ѝ в сърцето си, усетих, че ме обзема тъга не за нещо чуждо, до което съм се досегнал случайно - това беше моя болка за безкрайно скъп и близък човек, когото също като теб съм търсил в живота си (той е имал друго лице, друга походка и друг е бил адресът му) и сме се разминавали, разчитайки на среща през други дни, а те са ни изпращали в различни посоки и между разминаващи се влакове се е срещала само тънката мъглица на нашето дихание, пронизана от ветровете на вселената...

Във влака от Рен за Париж, облегнат до прозореца на вагона, през който не виждах нищо освен своето лице, накъсвано от морзовите знаци на далечни светлини (безкрайни телеграми, изпращани някому от нощта - може би на дъжда или на океана?), аз с мислех за тебе, стари приятелю. Беше ми тъжно, че моето писмо ще ти отнеме една илюзия и ти, наведен над редовете му, ще откриеш, че пътищата на Бретан ще останат безкрайно далечни за тебе завинаги, че оня, за когото си мислил през своите нощи, е изчезнал тихо и неусетно от света, както изчезва една падаща звезда, и никой не знае кога - може би Жан- Пиер Коломбел със снарядната рана в черепа не се е върнал от гръцкия остров и неговият гроб, без никакъв знак над пръстта, е останал между голия камък и между олеандрите, които и сега, половин век след отпътуването на кораба със заложниците към Солун, продължават във ветровито време да играят на криеница, като се притулват зад камъните и подтичват подобно деца...

И разбирам сега, стари приятелю, че толкова години от своя живот ти си пътувал към светлината на една отдавна угаснала звезда, без да подозираш това, и дните са се изнизвали някак по-особени, защото ги е озарявала надеждата за докосване до нещо далечно и примамяващо. И ти, воден от тая надежда, както тояжката води, почуквайки по тротоара, оня, в чийто поглед се размазват контурите на къщите и дърветата, си пътувал към стария приятел от гръцките острови, може би повече измислица, отколкото реалност, защото твоето въображение е прибавяло към неговата човештина нови черти, извисявало го е над другите, облагородявало е жестовете и помислите му. Пътувал си в края на своя живот не към една далечна земя, разтърсвана от ударите на Атлантическия океан, а към срещата с едно непомръкнало приятелство като към чудо, пътувал си с фанатичната вяра на стария човек, който няма какво повече да губи, освен надеждата, и си се държал за нея, както в годините на детството, когато прииждаха големите реки, си впивал пръсти в някое изкубнато дърво и то, мятано от талазите на водата, те е пренасяло на другия бряг.

И аз, като се обръщах към преживяното от мен самия – един самотен пътник в бретанската нощ, която свистеше зад прозореца на вагона, разбирах, че през живота си също съм пътувал към светлина на угаснали звезди и съм се спасявал, пишейки своите книги. В тях съм се мъчил да изтръгна из корените на себичното и делничното, вплетени в моята душа, онова, което съм носил дълбоко в себе си, незримо за другите (а може би и за мен самия) - сърдечна дума, неизречена на ония, които съм смятал за най-близки, или искрица надежда. Дадени другиму, те са придобивали нова плът и аз, откъсвайки ги от себе си, съм се превъплъщавал в нещо по-възвишено и съм се приобщавал към една особена реалност, на която съм бил - едновременно - и сътворител, и роб. Създавайки образите в своите книги, аз съм пътувал към благородния човек, към извисената душа - лесно наранима и страдаща, примамвана от прекрасното и често пъти недостигнала до него. Аз също като тебе през целия си живот пътувах към с в о я Бретан, назоваван с други имена, и не рядко търсех тревата на илюзиите, за да стъпя на нея с побитите си нозе. В това ние си приличаме, стари приятелю. Само едно – възрастта – слага граница между нас и ми дава предимството си. Може би съдбата ще ме надари с още години (нека тя е милостива и към тебе) и аз, подвластен на нови помисли и видения, ще продължа да пътувам към с в о я Бретан.

А ти вече нямаш тая илюзия. Затова ми е тъжно и вятърът зад стъклата, неусещан от дремещите пътници в купето, ме пронизва целия.

Минахме край Шартр. Мислех, че ще видя катедралата и ангела на нейния покрив. Казвах ми, че нощем фасадата и била осветена. Обгръщаше ме само тъмнина, прошита от тегелите на тракащите железопътни стрелки.

В тъмното сребърният ангел на Шартр навярно летеше над всички нас, но аз, колкото и да се напругах, не можех да го видя...

Лека нощ!

ВЕЧЕРТА БЕШЕ ДОШЛА, когато аз, поклащан от тежестта на куфарите, се заизкачвах по стълбището на нашия дом.

Отключих вратата. В къщи нямаше никого, Мама навярно беше заминала при сестра си в Бистрилица. Всичко в стаята стоеше на мястото си – така, както бях го оставил, преди да тръгна на път: книгите, небрежно натрупани по камината, вратовръзката, свлякла се на пода от облегалката на стола, амфората в ъгъла, която ми подари един берковски грънчар. Стаята беше глуха, самотна, и за скорошното присъствие на човек у дома ми напомняха единствено следите от пръстите на мама, останали по гланца на телевизора. Преди да отпътувам, тя, по стар навик, беше проверявала дали има прах по мебелите.

Под лампата пърхаше нощна пеперуда. Когато правеше своите спирали край прозореца и прекосяваше светлината на отсрещния дом, крилата ѝ ставаха прозрачни и засияваха. Това сияние на кръжащата нощна гостенка ме

накара да задържа погледа си върху фасадата на съседното жилище, където беше домът на Павел Паунов. Повечето от прозорците на къщата светеха. Зад пердетата се мяркаха сенки, виждаха се силуети на цветя в саксии, изрисувани като с туш върху басмата на завеските. В един дом подреждаха масата за вечеря, в друг пускаха телевизора и докато синкавите ленти се премятаха на екрана, децата отиваха до антрето да се наметнат с палтата си.

Само прозорците в дома на Павел Паунов бяха тъмни.

За пръв път не виждах никаква светлина в това жилище. Понеже бях свикнал да гледам заревото на отсрещните прозорци по стената над моето легло (в това златисто петно не рядко се мяркаше и сянката на стария учител по история), помислих, че моят приятел заедно с цялото си семейство е отпътувал някъде. Махнах куфарите от антрето, за да не се спявам в тях, когато в полунощ се отправя към кухнята да пийна, по навик, глътка вода - и си легнах. Дълго се мъчих да заспя, но не можах. Чувствувах се преуморен от дългия път, от суетнята по летищата, от все още ехтящия в ушите ми гърмол на самолетните мотори. Нервната възбуда, която чувствувах в лекото парене на лицето и в сухата опнатост на кожата по гърба, ме караше да посягам ту към копчето на нощната лампа, за да прочета разсеяно в мижавото кръгче на внезапно изплувалата светлина две-три страници от книгата. разгърнатата кой знае кога на нощното ми шкафче, ту да пускам транзистора, и съвсем приглушил тона му, да слушам стари романси или новини, които говорителят повтаряше на всеки половин час.

Сънят не идваше и аз излязох на балкона да изпуша една цигара.

Вече минаваше полунощ. В повея на ветреца се усещаше резлив хлад на оголели клони и тишина на сънища. Всички прозорци на отсрещната сграда бяха угаснали. Навярно тая нощ нямаше и да си помисля повече за Павел Паунов, ако на балкона, където чернееха неговите олеандри, не беше се показало огънче на цигара. Стори ми се, че това е светлинка, която се обажда на моята, зарадвана от появяването ѝ. Огънчето ме зарадва не толкова с мъждукането си, наподобяващо току-що разтворило се цветче на олеандъра, колкото с вестта, която ми провождаше през глухотата на зимната нощ, че моят стар приятел е тук и утре ще мога да го видя.

Цигарата на отсрещния балкон започна да се мести ту към единия, ту към другия му ъгъл. Китнатите цветчета на олеандъра, подобни на бучки втвърден асфалт, закриваха светлинката, но тя отново се появяваше, разгаряна от дишането на невидимия човек.

Чух шум от капки по тротоара. Помислих, че започва да вали, и обърнах лице към небето. Усетих само полъха на нощния вятър, нищо друго. Шумът на водата се усилваше. Струята, святкаща в долния си край, започна да подскача по тротоара. Образува се локва, която се разрасна, защото водата от балкона ставаше все по-обилна...

Някой поливаше любимите цветя на учителя по история. Поливаше ги в необичайно време – отдавна беше минало полунощ и в месец, когато се застудяваше, въпреки че снегът още не покриваше земята. Може би беше самият Павел Паунов. Може би синът му...

Водата, обхванала целия тротоар за последен път отрази огънчето на цигарата. То се спусна надолу, прекоси тъжните квадрати на прозорците под балкона и потъна в неподвижните отражения, в тъмнината и мълчанието.

На сутринта щеше да се позвъни на нашата врата и аз, нечул звънеца в коридора, защото кухненският кран го заглушава със свистенето си, щях да посегна към бравата едва тогава, когато дошлият, помислил, че у дома няма никого, щеше да се отдалечава по стъпалата. Моят глас, намерил пролука между два снопа лъчи, процедени през клоните на отсрещния чинар, щеше да го настигне на долната площадка – и замижал, защото светлината гъделичка клепачите му, към мене щеше да поеме Александър – синът на Павел Паунов...

Да, той стоеше пред мен, облечен като за път с риза на черни и червен карета, с тъмносиньо яке. Тая дреха висеше свободно край тялото, придържана само от остриите издатина раменете и от надигнатото като къртичина хълмче на гърбицата. Фигурата му в това яке и в тесния, прилепнал по дългите крака панталон ми се вадя съвсем слабовата, сякаш Александър бе станал от легло след продължително боледуване. Поканих го да влезе. Отказа. Бързал за влака. Трябвало да снима за вестника, където работеше, старта на някакво международно рали. Чантата лежеше до краката му, издута от неговите фотоапарати, касетки и обективи, през които щяха да профучават автомобилите, устремени към славата или към гибелта. Завиждах му за вълненията, които щеше да изпита. Самият аз през младежките години бях пътувал една есен с колоездачите от обиколката на България и знаех с колко интересни преживявания е свързано едно състезание.

Канех се да пожелаая добър път на Александър (ще се видим за по-дълго, когато се върне), мислех да го попитам за стария – как е със здравето, кога мога да го посетя? – но видях, че моят гостенин отгърна капака на чантата и започна да търси нещо в нея. Предполагах, че ще ми покаже някоя фотография (може и мен да е снимал, без да знам това), но Александър извади от чантата пакетче писма и ми го подаде. Пликовете бяха с омачкани ръбове, с размазани пощенски клейма, с познат почерк.

Това бяха моите писма от Бретан.

Марките с формата и цветовете си ми спомниха за прозорци на хотели, през които съм гледал Атлантическия океан, спомниха ми за дъждовете над Мон Сен Мишел, слепили платната на рибарските лодки, спомниха ми за

стария учител (по мълчанието на Александър аз разбрах какво се е случило), в чийто дом тия писма бяха пристигнали едно след друго, когато леглото на техния получател вече е било празно и старомодният тъмен костюм с тесни ревери, обличан само в тържествени случаи, е висял в гардероба, подвластен на молците и на неумолимия прах.

Не попитах нищо. Чух Александър да казва: “Почина на третия ден след твоето заминаване. Погребахме го в родното му градче. Такова беше неговото последно желание. Запазих писмата, за да ти ги върна. Старият щеше да се радва, ако беше ги прочел.”

Стисна ми ръката за сбогом и се спусна по стълбището.

Мислех си за последното пътешествие на стария учител по история, който в безсънните си нощи изучаваше картата на Бретан... Синът е наел, навярно, някой товарен автомобил от ония, по-малките, под чиито брезенти съм виждал да се поклащат водопроводни тръби или щайги с ябълки, наизидани една върху друга. Александър е седял в кабината на шофьора. Пътят към планината се е изкачвал между оголели дървета, прекосявал е мостове, поръсени от мек снежец, ехото на мотора се е удряло и скатове с обхваната от скреж папрат. На всеки завой, когато автомобилът е намалявал хода си и вятърът го е настигал, Александър е усещал дъх на ябълки. Навярно това ухание е попивало години наред и дъските на каросерията, по която се е хлъзгало и на всеки завой е блъскало шофьорската кабина грубо скованото ложе на покойника. Ябълковият дъх, като сетно приветствие от живота, е съпровождал Павел Паунов в последното му пътуване сред тоя безкраен шпалир от оголели буки, в който всяко дърво е било замислено за нещо свое и дори с едно единствено неотронено листенце, като с любопитно око, не е поглеждало към ония, които изчезват по панадолнището.

Всеки човек очаква в живота си един голям празник. Понякога празникът идва твърде късно и оня, за когото се изричат добрите думи (кой знае защо така скъпернически премълчавани през другите години на неговия живот), не може да ги чуе, понеже душата му, вече отпътувала, се лута между пролуките на облаците, и тия закъснели думи, като изчезващи към кръгозора птици, не могат да я настигнат... Лицето на пътника е обгърнато от дъх на димитровчета, който напомня мирис на потен конски гръб. То е съсредоточено, изопнато от една последна мисъл, до която ще се докоснем и ние в най-горчивия си час. Конете, впрегнати в катафалката, ядат люцерна. Сухите стъбла бодат техните муцуни. Кочиашът, снел шапка, стои до капрата и усеща с бедрото си, през джоба на панталона, хладинката на ножчето, което е купил за своя син. преди

да запрегне катафалката. И изведнъж глухи удари на тъпан изопват конските уши. Тия удари идват сякаш изпод земята. В тях се долавя подскачане на срината пръст и ехтеж от удар на юмрук по залостена врата. Протяжен женски глас се мъчи да се промъкне между ударите на тъпана. Търси по-широка пролука, през която да се провре като черна нишка, човешкото страдание, но ударите са гъсти, залепват един за друг, и женският плач кръжи край тях, оплита хората със снети шапки, оплита конете, чиито уши са все така сепнати, оплита дърветата и виси по клоните им: „Ох, замина, брайно, надалеч замина, по роса стъпва, че земята за него плаче, ох! Дум-дум- дум! (Тапанът.) Вран кон ли видеше, искаше да го обяди, женски очи ли срещнеше, в душата си ги носеше, ох! Замина си, брайно, с жадна душа замина... Не от болест човек умира, за хубост умира. ох! ...”

Тъпанът бие все така гъсто и тревожно. Конете вече са привикнали с тия звуци и продължават да дъвчат сухата люцерна.

Винаги ме е потрисала езическата тържественост на тоя най-печален от всички човешки празници... И ми се искаше да вярвам, че всички камбани в градчето, където беше се родил Павел Паунов, през тоя ден са се обаждали една на друга с тихи гласове (защото такава вест може да се изрече само шепнешком) и са отпраждали към Ком своето ехтене. Искаше ми се да вярвам, че и там, в сянката на планината, прободена тук-таме от тополи, чиито върхове светят като златни, се е обадил оня тъпан и плачът на жената е поел по черната шума из долищата, за да настигне отпътувалия, който също беше умрял не от болест, а за хубост... Искаше ми се всичко да е било много просто и трогателно, достойно за неговия живот, затова измислях това очистващо душата ехтене на камбанариите, и пейзажа със сянката на планината измислях, и плачещата жена също беше повикана от моето въображение... А бях уверен, че всичко е преминало съвсем делнично. Шофьорът. подпрян до кабината на камиона, е пушел нервно и е поглеждал часовника си (пак ще се прибира по тъмно из тия мъгливи завои на Петрохан), десетината души, бивши ученици и сродници на Павел Паунов, научили случайно вестта за смъртта му, мълчаливо са издърпвали обувките си из клисавата кал след катафалката, посуетили са се до разкопаната пръст, понеже оня, който е трябвало да произнесе прощално слово за покойника, е отпътувал сутринта по неотложна работа - и са приключили набързо всичко, защото дъждът се е усилвал, а те са били дошли без чадъри. Тръгнали са си, съпроводени от дъха на димитровчетата, небрежно нахвърляни по черната могила, и той им е напомнял мирис на конска пот. Мислели са, че тоя дъх идва откъм впряга на катафалката, и никой не е допускар, че той, легнал като мъглища над шаващите със седефените си мехурчета локви, се излъхва от гърба на един странен кон, застанал на стената в дома на Павел Паунов, излъхва се от напрегнатите, жадни за път нозе, на това митическо същество, в чиято плът

живее и плътта на стария учител, дадена вече на земята; живеят очите му, надиплените бръчки над веждите и уморените пръсти, които съсредоточено трият с измачкана носна кърпа своите старомодни очила, през които искат да се взрат в нещо, до което човешкият поглед може да достигне само в най-върховния час на битието...

Мислех си за Бретан, за бреговете на Атлантическия океан, които моят приятел не бе успял да види, припомнях си историята с визитната картичка на френския лейтенант, пренесените в обратния път до дома, заедно с жалките войнишки вещи - един корав самун и увито във вестник парче сирене, една самообръсначка и няколко ризи, прогнили от пот, и се мъчех да си представя почернелите от тракийския дъжд вагони на влака, който опипва със светлинката си релсите и бавно, сякаш носи огромен товар, пълзи на север. Влакът е съвсем празен. Пленниците седят до прозорците и гледат навън. Вече е мръкнало (дъждът е довел рано вечерта) и те не виждат нищо друго в стъклото освен своите много уморени лица, чието помръдващо петно понякога се изпълва със скриптене на гарова помпа (спрели са до непознат перон). или далечен, осветен от някой прозорец кипарис прорязва челата им и по тях се задържа отвесна бръчка...

Мислех си за влака, а завоите го открадваха от погледа ми, дъждът угасяваше въгленчето на последния вагон и връз ехото на колелата се стоварваше лавината на Атлантическия океан.

Тая безкрайна вода, изпълнена със звуци и тайни, ме привличаше и ме плашеше, както прави всичко на света, което крие дълбина и неизвестност, и аз, по-често с разочарование, отколкото с възхита, вървах по дъното на океана, когато дойдеше отливът. Откривах пътеки, оставени от човешки крак, край които растеше приплесната от тежестта на вълните трева, съзирах мидени черупки и скелети на риби, а в някоя падинка виждах да шава, яркочервена от долната си страна, сякаш е оплетена с нажежени реотанови жички, морска звезда. Но моето усещане за непривичност и тайна се възвръщаше, когато съзирах да пасат стада по дъното на океана, чиято вода беше се оттеглила в далечината. Отначало с усмивка си казвах, че това са може би възкресени от отлива удавени облаци, които се разтъркват, преди да поемат към небето, но после, чул съвсем добре хрипливо овнешко блееене, разбирах, че моето усещане за тайна отново ме напуска... Овцете пасяха полегалата трева, ръсеха по нея черните зърна на своите дърдонки и от тях поникваше една дъхаща на влага и на тор реалност.

Подобно океанските вълни при залива на Мон Сен Мишел (също така бавно, с неумолим ритъм, подвластен на вечните закони) беше се отдръпнал към дъното на кръгозора животът, който караше по цяла нощ да свети

прозорецът на Павел Паунов - пътника за Бретан. Беше се оттеглила голямата вода заедно с всичко тленно, над което е властна смъртта, и след отлива беше останала гола земя. Преживяното от човека - явно или тайно - заставаше пред очите на другите заедно с блясъка и с ръждата си, с тревата на спомените, която ще повяхва и ще се степва от суховеите на идващите години, и по нея, както в залива на Мон Сен Мишел, ще тръгват със своите облачни руна стадата на забравата. Ще скриптят безпощадните им зъби, тревата ще изчезва, престъргвана до корен (дори от спомена за гръцкия остров няма да остане нищо - цветовете на олеандрите ще се поклащат, мацкани от жълтите овчи зъби, и ще изчезват в бездънните търбуси), земята, наричана човешки живот, ще се напуква и когато по нея тръгнат нозете на далечните потомци, тя, останала без ехо, едва ли ще им продума нещо за отдавна отпътувалия...

А аз дълбоко вярвам, че дори на тая гола земя ще зърна морската звезда, видена след отлива на Атлантическия океан. Стадата ще я отминават, защото тя излъчва светлина. Ще лежи тая рожба на глъбината и на тайната, едва доловимото дихание на времето ще я разпалва и може нощем някой пътник, сподирян от дъжд или от мъгла, да помисли, че това е огън, оставен от ръцете на отминал човек, и да се отбие при тоя огън...

Ако безмилостното време ни отнема троха по троха всичко, с което е ликувала и страдала душата ни, какво да стискаме с фанатична дързост в шепата си, докато тя се превърне на прах? Някой би казал: любовта, друг - радостта. Аз бих избрал н а д е ж д а т а.

Старият учител по история, за когото си спомних на тия страници, беше честит човек. Той съхрани през всички тъжни и радостни мигове на своето битие н а д е ж д а т а и тя, подобно светлината на онова конче, което се роди през едно късно лято на детството му и стоеше в тъмната паст на обора като малко, разпалващо се от процвилването слънце, го преведе от единия до другия бряг на живота...

СТИХОВЕ КЪМ РОМАНА

АТЛАНТИЧЕСКИЯТ ОКЕАН

Дали от прилива, дали от воя на сирените
зад вълнолома или от свистенето на вятъра –
прозорците на стария пристанищен хотел
звънтяха тежко. По стъклата им течаха
мъгла и мрак. Вълни размиваха съня ми
и одеялото бе черно
от водорасли и видения.

Към полунощ чух някой със юмрук да удря
по крепостните зидове на Сен Мало.
Помислих, че човек
за помощ вика. Станах. Улиците бяха глухи
и само откъм крепостта дочувах стъпки.
Видях там Океана. Той вървеше
покрай заключените къщи –
с огромни рамене, разтърсвани от треска,
с лице от водорасли облепено.
И нямаше едно прозорче да му светне.
И нямаше ни глас, ни вик човешки...

Хрущеше пясък под нозете му,
застлан с удавени луни и сънища.
И ризата на Океана пронизително плющеше,
изскубната от вятъра.

ТРИ СОНЕТА,
НАПИСАНИ В СЕН МАЛО

1. ПРИЛИВЪТ

На Анри Грасе

Бях млад - тогава идеха солени ветрове от края на света
и светлилки на фарове се гонеха като фенерчета на дечурлига.
Бе весела душата ми - и тичаше след тях да ги настига.
И чайки с флейти сребърни ми свиреха в безкрайността.

Ръцете ми тогава всичко можеха да задържат -
в една прегръдка те обсебваха простори необятни.
Вълните лягаха пред тях като покорна плът
и ласката им правеше небето и земята златни.

То беше времето на прилива, на дръзката увереност, която ме опиваше.
Звездите виждаха как целия от тайни светя,
как царствено стоя над бездната като над изумруден трон

И сянката ми – черна котва – се забиваше
в безкрайността, в свистенето на ветровете
и нейното въже бе вързано високо – за съзвездieto Орион.

2. ОТЛИВЪТ

О, вие ли, стада от облаци, тревата на зората сте опасли?
Небето е като остригано момче, земята е без гласове и плясък.
Короната ми царствена лежи пред мене – купчина от водорасли –
и моите самотини думи скачат с рибите по утринния пясък.

От себе си ограбен или от разсъмването, аз не знам
къде да търся своето лице, откраднато от далнината.
Немее океанът като празен храм
и там, от гвоздеи на чайки прикована, моята душа виси – разпната.

Ти, час на отлива, открехваш мислите ми като портата на хижа,
където влизат да нощуват ветровете
и печката тъмнее като изоставен трон.

В ъглите ѝ подобно паяжина свети грижа
и от откъснатата котва е останала в небето
опашка на комета под съзвездието Орион

3. ГРОБЪТ НА ШАТОБРИАН

До тебе, гроб на песента, преминах по ехтене на вълни
и гласове на чайки ме пренесоха оттатък,
където северният дъжд, студен и кратък,
нанизваше на нишката си белите мъниста на бретанските ми дни.

Роден от погледа на птица, бе се върнал и безсмъртният в пръстта,
по-мъдър от зърното и от корена. Но можеше ли да поникне вече?
И мислех си за славата, за вечността.
Не бяха ли те избелели думи, писани с мастилото
на някоя щастлива вечер?

Мълчанието вращаваше във камъка. И вместо надпис – сянка лека
на отлетяла птица. Търсех аз следата на човека,
но само сребърно перо се спускаше над празната ми длан.

Това ли бе любимецът на музите, погребан в съсъка на ветровете,
в танцуването на вълните по росата на най-простото крайбрежно цвете
и във съня на Атлантическия океан?

РАЗМИСЪЛ В КАТЕДРАЛАТА НА МОН СЕН МИШЕЛ

И ние, оптимистите, уви,
печални ставаме в часа, когато
по нашето мълчание върви
вечерната молитва на земята.

И влакът чезне. И нощта не знае
шега, с която да ни утеши.
И над стърнища есенни витаят
на жертвите ни златните души.

А подир нас - приятел сетен - скита
един посят от птица слънчоглед
и залезът рисува по стените
и по небето нашия портрет.

МАЛКА НОЩНА МУЗИКА

Кой в тоя град ме подири,
кой с обич тръгна към мен?..

Дамски оркестър свири
на булевард "Сен Жермен".

Стари, познати напеви,
италианска тъга.
Сякаш фонтанът Треви
с пръски ме ръси сега,
сякаш по било нагорно
пинии стари вървят.
Може би към Ливорно
в тъмното търсят път?

В тия квартали охолни
с пъстри витрини навред
някаква циганска волност
свети в ехтящата мед.

Стари капричии вейт
своите златни поли.
Тънко тромпетите пеят,
а мен защо ме боли?

За две монети само
слънце и южна вис..
- Parla italiano?
- Non, madame. Je suis triste!

Виждам: по било нагорно
пинии стари вървят.
Може би към Ливорно
в тъмното търсят път,
или пък завет дирят
да пренощуват в мен?

Италианки свирят
на булевард, Сен Жермен".

И АЗ ЛИ СЪМ...

И аз ли съм това? Не знам.
Мен над света ме разпиляха
камбаните на Нотр Дам,
които цяла нощ ехтяха.

Те взеха моите очи,
дариха ги на ветровете.
С венец от тръни и лъчи
ликът ми в стари фрески свети.

С дъха ми посребриха те
прозорци на далечни гари.
От стъпките ми ек расте
по свечерени тротоари.

И в тоя кръгозор безмерен,
където дим и здрач виси,
единствено дъждът вечерен
ще може да ме възкреси.

Но аз не чакам с непонятен
копнеж на чудото часа. –
Стоя огромен, необятен,
сред необятни небеса.

И взела моя шал на рамо,
облечена във моя глас,
върви една усмивка само
към твоя дом...

Това съм аз.

ПАЗАРЪТ НА БЪЛХИТЕ *

Последен купувач - след всички нас
ще мине вятърът с торба мъглива.
Ще купи слънцето, което си отива.
Ще купи вик на влак и птичи глас.

Ще купи сребърните балеринки на дъжда.
Ще купи параходната сирена
и в джоба си ще сложи като смачкан вестник Сена,
ведно със отраженията на града.

Тогава аз край пътя ще поседна,
за да продам сълзата си последна,
но той ще се отвърне настрана,

защото в здрача, който с мене скита,
дори и на Пазара на бълхите
сълзата няма никаква цена.

* Вехтошарски пазар в Париж

ЛАТИНСКИЯТ КВАРТАЛ

В тесните гръцки таверни,
в ден като отлив тих,
до стени тъжни и черни
весело вино пих...

В нашите чаши налети
ти, вечер южна, слез!
Нека в дланта ми засвети
залезът на Пелопонес!...

Ала е сива Сена,
сиви са всички реки
и е студена,
с дъжд напоена
 песента на Жорж Мустаки.

Могат ли да ме прегърнат
тия лози от неон?
Могат ли да ми върнат
южния небосклон?

И кипарисът възнесен
с кой облак говори сега?
По него като плесен
сърхне изтляла дъга...

Ах, сива е зимна Сена,
сиви са всички реки
и е студена,
с дъжд напоена
 песента на Жорж Мустаки.

Ще скитам из катедрали
под каменни цветя,
с кори на портокали
пътя ще позлатя.

Кестени, нека засвети
жар в моята ръка.
Може би ще ми дадете
мъничко топлинка.

Че тъй е сива Сена,
сиви са всички реки
и е студена,
с дъжд напоена
 песента на Жорж Мустаки...

ПИСМО НА ВИНСЕНТ ВАН ГОГ
ОТ ПРИЮТА В СЕН РЕМИ

До Тео Ван Гог

Тая вечер сънувах мама.
Плетеше чорапи. За кого ли? Може би за мене.
Тя не знае, че една свещ с потрепването на своя пламък
нощем обува моите нозе разранени.
Тя не знае, че с тия златни нозе аз пътувам към нея –
далечна и плаха –
през стърнищата на Арл, през къпините на Овер,
че за ръка ме води, защото очите ми от слънце ослепяха,
един кипарис — сякаш въглен чер...

Боже, колко съзвездия като камъни воденични
се въртят из небето на Сен Реми!
Смилат хълмите каменни, смилат полята пшенични
и от тях над земята прах и ек ръми,
смилат горите маслинови, смилат каруците по шосето,
смилат моите слънчогледи, моите трескави нощи и дни –
и аз между тях се мятам като зърно, което
чака безмилостното изскрипяване на кръжащите
мъглявини...

Къде ще остане прахът – ми между небето и земята?
Дъждът ли с ръката на мама към морето ще ме поведе,
или от моя прах вихрушката на едно лудо лято
песен на полски щурци ще изпреде?

Чакам да дойде мистралът. Чакам стъпката му
ехтяща и строга
под моя глух прозорец с ръждиви железа.
Чакам като песъчинка да ме отвее в очите на бога
и душата си грешна да видя в неговата сълза.

ЧЕРНИ ГРАДИНИ ОКОЛОВРЪСТ

Черни градини околоръст
с броня от сиви павеа,
ще ме изтръгне из вашата пръст
перката на самолета.

И ще остане дълбоко под мен
в кладенец от олово
сивата дреха на зимния ден
с копчета от мостове.

И ще се нижат пред погледа плах,
с вятър и слънце обути,
сребърнобелите фуги на Бах,
в моите сънища чути...

Над всичко земно – незрим и слаб –
чий зов сега ме вдига?

Дай ми трохите от лунния хляб,
вечер!
Това ми стига...

СБОГОМ

Какво ще види митничарят
във куфара ти? Дим и прах
на пътища. Обувки стари
с безсънни вечери по тях.
Една илюзия случайна,
не вписана в анкетен лист,
една несподелена тайна
и късче от бретанска вис...

Знам: примирено ти ще чакаш,
когато с пътя се простиш,
за тебе да въздъхне в мрака
със кестените си Париж -
и да съгледаш през пердето
как над студеното пране
шумят лилавите морета
под четката на Клод Моне.

... Париж не те е забелязал,
но ти не знаеш за това.

И мълчаливо ще залязваш
в бездънната му синева.

Бретан-Париж-София, 1976

СЪДЪРЖАНИЕ

Билет за Бретан / 2

СТИХОВЕ КЪМ РОМАНА

Атлантическият океан / 133

Три сонета, написани в Сен Мало:

1. Приливът / 134

2. Отливът / 135

3. Гробът на Шатобриан / 136

Размисъл в катедралата на Монт Сен Мишел / 137

Малка нощна музика / 138

И аз ли съм ... / 139

Пазарът на бълхите / 140

Латинският квартал / 141

Писмо на Винсент Ван Гог от приюта в Сен Реми / 143

Черни градини околоръст / 144

Сбогом / 145

Редактор Милчо Радев
Оформление Иван Кьосев
На обложката репродукция на картина от Иван Давидков
Худ. редактор Елена Маринчева
Техн. редактор Цветана Арнаудова
Коректор Тотка Вълевска

Формат 84/108/32; тираж 20 113 екз.; подвързия 5113 екз.; брошура 15 000 екз.;
печатни коли 13,50; издателски коли 11,34; л. г. VI/32; изд. № 4162; поръчка №
67/1977 година на изд. "Български писател"; дадена за набор на 11. II. 1977 г.;
излиза от печат на 30. V. 1977 год.

Код 953622231 5518-68-77

цена: подв. 1,20 лв.; брошура 0,86 лв.
ДПК "Димитър Благоев" София